

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΕΤΟΣ ΚΑ΄.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1961

ΑΡΙΘ. 224

ΑΙΤΙΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Ἐναμφιβόλως ἐν ἐκ τῶν σημαντικώτατων φιλοσοφικῶν προβλημάτων ἀνέκαθεν θεωρεῖται τὸ πρόβλημα, ἂν τὸ συμβαῖνον ἐν γένει ἐν τῷ κόσμῳ, μάλιστα δέ, ἂν τὸ συμβαῖνον παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ, συμβαίνει κατ' αὐστηρὰν ἀκολουθίαν αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος ἢ κατ' ἐλευθερίαν.

Λίαν δὲ ἐπικαιρὸν ἔχει καταστῆ τὸ πρόβλημα τοῦτο ἀπὸ τινων δεκαετιῶν, ἐπειδὴ ἔχει δοθῆ ἀφορμὴ νὰ ἀσχολῆται μὲ αὐτὸ μὲ πολλὴν ἔντασιν καὶ ἡ νεωτέρα, ἡ κληθεῖσα ἀτομικῆ, φυσικῆ.

Διὰ ταῦτα κρίνομεν σκόπιμον νὰ πραγματευθῶμεν νῦν καὶ ἡμεῖς περὶ αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, ἣτις καὶ νόμος τῆς αἰτιότητος ὀνομάζεται, πᾶν τὸ συμβαῖνον ἐν τῷ κόσμῳ ἔχει τὸ αἶτιον αὐτοῦ, πᾶσαι δὲ αἰ μεταβολαὶ συμβαίνουν κατὰ τὸν νόμον τῆς συνδέσεως αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος.

Ὁρθὴ εἶναι κατὰ γνώμην ἡμῶν ἡ διδασκαλία τοῦ Hans Driesch, ὅτι ἐν τῷ πραγματικῷ κόσμῳ σαφῶς διακρίνονται δύο εἶδη αἰτιότητος, ἡ μηχανικὴ αἰτιότης καὶ ἡ αἰτιότης τοῦ ὄλου.

Α'. Κατὰ τὴν μηχανικὴν αἰτιότητα πᾶν τὸ συμβαῖνον ἐν τινι ὕλικῷ συστήματι συμβαίνει κατ' ἀμωβαίαν ἐπίδρασιν τῶν ἐσχάτων στοιχείων τῆς ὕλης, περὶ τῶν ὁποίων εἶναι ὅλως ἀδιάφορον, πῶς νοοῦνται. Κυρία ἔννοια ἐνταῦθα εἶναι ἡ ἔννοια τῆς συνισταμένης, τῆς ὁποίας ἀρίστη γραφικὴ παράστασις εἶναι τὸ καλούμενον παραλληλόγραμμον τῶν δυνάμεων. Ἐν τῇ συνισταμένη εἶναι παντελῶς συγχεχονευσμένοι, ὥστε

μηδὲ κατ' ἐλάχιστον νὰ διακρίνονται ἐν αὐτῇ, πάντες οἱ παράγοντες αὐτῆς. Ἐκ τῆς συνισταμένης ὁρμώμενοι, οὐδὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γινώσκωμεν περὶ τοῦ παρελθόντος, περὶ τῆς ἱστορίας, αὐτῆς. Ἄλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ συμπεραίνωμεν περὶ τοῦ μέλλοντος, ἂν γινώσκωμεν τὸν νόμον τῆς ἀλληλεπιδράσεως καὶ τὴν ἐκάστοτε ποσοτικὴν κατάστασιν τῶν ἐσχάτων στοιχείων τοῦ ὕλικου συστήματος, μὲ τὸ ὁποῖον ἀσχολούμεθα.

Εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ συμβαινόντος περὶ τὴν ἄβιον ὕλην ἀρκεῖ ἡ μηχανικὴ αἰτιότης. Τοῦτο κατὰ τὴν γνώμην ἐπιφανῶν ἐκπροσώπων τῆς νεωτέρας φυσικῆς, (π. χ. M. Planck, W. Heisenberg) ἰσχύει ἀναμφισβητήτως περὶ τῶν φαινομένων τοῦ μακροκόσμου, δηλαδὴ τοῦ κόσμου τῶν διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ διὰ τηλεσκοπίων ὁρμώμενων σωμάτων.

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὰ φαινόμενα τοῦ μικροκόσμου κρατεῖ ὡσαύτως μηχανικὴ αἰτιότης, εἰ καὶ οὐχὶ ἡ ἀκριβῆ περὶ τοῦ μέλλοντος πρόρρησιν ὑπὸσχουμένη.

Καλεῖται δὲ μικρόκοσμος ὁ κόσμος τῶν μικροτάτων, διὰ μικροσκοπίου ὁρμώμενων ἢ καὶ ὄλως ἀοράτων, μόνον δὲ καθ' ὑπόθεσιν τιθεμένων, σωμάτων, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ἡ βάσις τοῦ μακροκόσμου. «Κατὰ τὴν γνώμην, ἣτις κρατεῖ σήμερον, λέγει ὁ Schrödinger⁽¹⁾, οἱ νόμοι τῶν μικροτάτων ποσῶν (κβάντων) ἀφίνουν βέβαια ἀπροσδιόριστον ἐν τινι βαθμῷ τὸ ἐπὶ μέρους γεγονός, ἀπαιτοῦν ὅμως ὀρισμένην

(1) Erwin Schrödinger, Naturwissenschaft und Humanismus, σελ. 80, 1954.

στατιστικὴν τῶν ἐκ τῆς αὐτῆς περιστάσεως ὁρμωμένων δυνατῶν γεγονότων, ἔαν συχνότατα ἐπαναλαμβάνεται ἡ αὐτὴ περίστασις».

Περὶ μηχανικῆς αἰτιότητος, κρατούσης ἐν τῷ μικροκόσμῳ, λέγει ὁ E. May⁽²⁾ τὰ ἀκόλουθα: «Ἡ Μηχανικὴ τῶν μικροτάτων ποσῶν (κβάντων) ἦτο ἐκ τῶν προτέρων πεπεισμένη περὶ τούτου, ὅτι στατιστικὴ διαγωγή τοῦ συμβαίνοντος ἐν τῷ μικροκόσμῳ κατ' ἀνάγκην ἔχει ἀποχρῶντα λόγον γενέσεως. Ἦτο πρὸς τούτοις πεπεισμένη περὶ τούτου, ὅτι ὁ λόγος γενέσεως ὑπάρχει ἐν τῷ χώρῳ, ὅτι ἐπομένως ἐν τέλει ἀναγκαῖον εἶναι νὰ συμβαίῃ κατὰ τὸ σχῆμα τῆς μηχανικῆς αἰτιότητος. Τῷ ὄντι δὲ αὕτη εὔρε τὸν λόγον γενέσεως ἐν τῷ χώρῳ».

Ἄλλ' οὔτε εἰς τὴν κατανόησιν τῶν βιολογικῶν φαινομένων, οὔτε ἰδιαιτέρως εἰς τὴν τῶν ψυχολογικῶν, ἀρκεῖ ἡ μηχανικὴ αἰτιότης.

Β'. Εἰς τὰ βιολογικὰ καὶ εἰς τὰ ψυχολογικὰ φαινόμενα κρατεῖ ἡ αἰτιότης τοῦ ὄλου. Κατ' αὐτὴν τὸ ἔμβιον ὄν δὲν εἶναι ἀπλῆ συνισταμένη συστατικῶν στοιχείων. Πάντα τὰ μέλη ὀργανισμοῦ τινος συνεργάζονται ὑπὲρ ἐκάστου ἐπὶ μέρους καὶ ἕκαστον ἐπὶ μέρους ὑπὲρ τοῦ συνόλου αὐτῶν.

Χαρακτηριστικὸν δὲ γνώρισμα τῆς ὀργανικῆς ὀλότητος εἶναι καὶ ὅτι αὕτη ποιεῖ ὀλότητας.

Τοῦτο εἶναι ἐμπειρικῶς, μάλιστα δὲ πειραματικῶς, ἀποδεδειγμένον δίδαγμα τῆς νεωτέρας βιολογίας.

Ἐνῶ δὲ ἡ μηχανικὴ αἰτιότης ἐν ἑκάστη ἐπὶ μέρους περιπτώσει ἐκφράζεται διὰ μαθηματικῆς ἐξισώσεως, τῆς ὁποίας τὰ μέλη εἶναι ἰσοδύναμα καὶ εἶναι δυνατόν νὰ ἀλλάσσουν ἀμοιβαίως τὰς θέσεις των, τοῦναντίον ἡ αἰτιότης τῆς ὀργανικῆς ὀλότητος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκφράζεται διὰ μαθηματικῆς ἐξισώσεως. Ἀκριβῶς τούτου

ἔνεκα ἡ μηχανικὴ αἰτιότης παρὰ τὴν κρατούσαν ἐναντίαν γνώμην καταχρηστικῶς μόνον ἐπιτρέπεται νὰ καλῆται αἰτιότης. Κατὰ τὴν αὐστηρὰν δὲ σημασίαν τῆς λέξεως γνησία αἰτιότης εἶναι μόνον ἡ βιολογικὴ καὶ ἡ ψυχολογικὴ. Διότι γνησία αἰτιότης δὲν σημαίνει ἀπλῆ ἀκολουθίαν ἰσοδυνάμων ποσοτικῶν σχέσεων, τὰ μέλη τῶν ὁποίων εἶναι δυνατόν νὰ ἀντιστρέφονται ἀδιαφόρως, ἀλλ' ἀκολουθίαν γεγονότων ἐπὶ μέρους, τὰ ὁποία ἀπαξ μόνον συντελοῦνται, καὶ τῶν ὁποίων ἡ πρὸς ἄλληλα σχέσις εἶναι μοναδική, οἷα π.χ. εἶναι ἡ σχέσις τῶν ἐννοιῶν πατήρ-υἱός, τῆς ὁποίας ἐκότερον μέλος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καταλαμβάνῃ τὴν θέσιν τοῦ ἐτέρου.

Ἐν τῇ ὀργανικῇ ὀλότητι συντελεῖται μὲν φυσικοχημικὴ ἀλληλεπίδρασις τῶν ὑλικῶν στοιχείων τοῦ ὀργανισμοῦ, ἀλλ' αὕτη κατευθύνεται εἰς ὀρισμένον ἐκαστοτε τέλος (σκοπὸν). Διὰ δὲ τούτο ὅτε μὲν ἐνταῦθα, ὅτε δὲ ἐκεῖ καὶ ἄλλοτε ἀλλαγῶν τοῦ ὀργανισμοῦ ἀναστέλλεται πρὸς στιγμὴν φυσικοχημικῆς τις ἐνέργεια χάριν ἄλλης προσφορωτέρας. Ἴνα δὲ συμβαίῃ τούτο, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ὑπάρχῃ ὁ κατευθύνων καὶ ρυθμίζων τὴν ἐνέργειαν αὐτήν. Οὗτος δὲ βέβαια δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι καὶ αὐτὸς ὕλη. Ἀναγκαῖον εἶναι πρὸς ἐρμηνείαν τῶν βιολογικῶν καὶ τῶν ψυχολογικῶν φαινομένων νὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ ὑπαρξίς μὴ μηχανικοῦ, ἐπομένως ἀύλου, παράγοντος, ὡς διδάσκει, ὁρμωμένη ἐκ πειραματικῶν ἐρευνῶν, ἡ νεωτέρα περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς διδασκαλία (Neovitalismus).

Καὶ νομίζουσι μὲν τινες, ὅτι ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τῆς ζωῆς ὑπὲρ τῆς διδασκαλίας περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς καὶ κατὰ τῆς μηχανικῆς θεωρίας λυεῖ θετικῶς τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἄλλ' ἡ γνώμη αὕτη εἶναι πεπλανημένη. Εἶναι μὲν βέβαιοι, ὅτι μόνον ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς διδασκαλίας περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς εἶναι δυνατόν νὰ γίνεται ἐν γένει λόγος περὶ ἐλευθερίας. Ἄλλ' ἂν αὕτη ὑπάρχῃ τῷ ὄντι, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ καταδειχθῇ δι' ἰδιαιτέρας ἐρεύνης. Ὁ μὴ μηχανικός, ὁ ἄυλος, παράγων, τὸν ὁ-

(2) ἴδε: «Die Bedeutung der modernen Physik für die Theorie der Erkenntnis». Drei mit dem Avenarius-Preis ausgezeichnete Arbeiten von Gretete Hermann, E. May, Tth Vogel, σ. 126, 1937.

ποϊον εισάγει ή διδασκαλία αύτη, θά ήτο δυνατόν βέβαια νά αιτιοκρατηται με τόσην σταθερότητα, με όσην μηχανή τις.

Προσεκτική δέ έρευνα του ζητήματος τούτου παρέχει τό ακόλουθον πόρισμα: Τά γεγονότα τής ζωής των φυτών και των ζώων συμβαίνουν συμφώνως προς την άρχήν τής αιτιότητος. Βεβαίως δέ ουχι τής μηχανικής, αλλά τής αιτιότητος του όλου.

Καίτοι δέ ή συνειδητή πτυχή του άλλου παράγοντος γίνεται, καθόσον άνερχόμεθα εις άνωτερα είδη ζώων, όλονέν ευρύτερα και εύκρινεστερα, ώστε π. χ. σκόληρες φαίνονται, ότι έχουν μνήμη, θαλάσσιοι άστéρες και καρκίνοι, ότι έχουν την ικανότητα νά «δοκιμάζουν» και νά «μιαθάνουν», άνθρωποειδείς δέ πίθηκοι, ότι χρησιμοποιούν προηγουμένας έμπειρίας προς συλλογισμούς τινας, ότι δηλαδή διανοούνται, μόλον τουτο μόνον ο άνθρωπος διανοείται άφηρημένως, μόνον δηλαδή ούτος διανοείται περι αυτού τούτου του διανοεΐσθαι και δύναται νά έρευνά τα ποικίλα αυτού είδη ως τοιαύτα, δύναται δηλαδή νά ασχολήται συνειδητώς με μαθηματικήν λογικήν, με τά είδη του συλλογισμού, των κατηγοριών κλπ. Μόνον ο άνθρωπος είναι άυτοσυνείδητος, μόνον ο άνθρωπος φέρει έναργώς άνεπτυγμένην ή θικην συνείδησιν. Συντόμως ειπείν, μόνον ο άνθρωπος έχει πνεύμα⁽³⁾, δηλαδή την άνωτάτην πτυχήν του άλλου παράγοντος, του όποιου κατώτεροι πτυχαι είναι ψυχή, ήν ο άνθρωπος έχει και τά ζώα, και έντελέχεια, ήν έχουν ο άνθρωπος, τά ζώα και τά φυτά και ής έργον είναι ή ρύθμισις των φυσιολογικών λειτουργιών. Κατ' ακολουθίαν δέ τούτων μόνον ο άνθρωπος έχει τό συναίσθημα τής έλευθερίας μετά τής σαφούς επιγνώσεως περι τούτου.

Έν επιγνώσει ο άνθρωπος θέτει απαιτήσεις προς έαυτον και κατ' ακολουθίαν και προς τους άλλους. Έχει επίγνωσιν πε-

ρι τούτου, όπερ εκάστοτε αποφασίζει, και συναισθάνεται, ότι είναι υπεύθυνος περι παντός, όπερ αποφασίζει.

Κατ' εκείνου δέ, όστις ήθελε τυχόν άρνηθή τουτο, είναι δυνατόν νά λεχθή ή ακόλουθος διήγησις: Ότε κατηγορούμενός τις πρό δικαστηρίου ήτιολόγει την άθωότητά του λέγων, ότι τοιούτος έγεννήθη και δέν ήδύνατο νά πράξη άλλως και έπομένως, ότι δέν πρέπει νά θεωρηθή υπεύθυνος, ο ευδιάθετος δικαστής άπεκρίθη: Τουτο είναι τόσον όρθόν, όσον όρθή είναι ή περι του πράττειν αντίληψις, την όποιαν έχει ο δικαστής, όστις επιβάλλει την ποινήν. Και ο δικαστής δηλαδή δέν δύναται νά πράττη άλλως, επειδή είναι δικαστής και κατ' ανάγκην όφείλει νά πράττη συμφώνως προς τους κειμένους νόμους⁽⁴⁾.

Η έλευθερία δέ του ανθρώπου, περι τής όποιας γίνεται λόγος ένταύθα, δέν είναι δυνατόν νά νοηται παρά μόνον ως επιδοκιμασία ή άποδοκιμασία διανοημάτων και βουλημάτων, τά όποια, παραγόμενα άσυνειδητώς και αιτιωδώς, γίνονται έπειτα συνειδητά έν τώ έγώ. Ουδέν έτερον είδος έλευθερίας είναι νοητόν.

Σκόπιμον δέ νυν κρίνομεν νά διευκρινήσωμεν τό πράγμα έχοντες πρό όφθαλμών την σχέσηιν των όρμών προς τό πνεύμα:

Έπαρκώς γινώσκει σήμεραν πās άνθρωπος, ότι έχει όρμάς. Έκείνο δέ, τό όποιον όφείλει νά πράττη πās, έχων την προς τουτο ικανότητα, είναι νά δεικνύη εις τους άλλους, ότι ο άνθρωπος έχει όχι μόνον όρμάς, αλλά και πνεύμα, ότι έχει έλευθερίαν και ευθύνην.

Κατ' άρχήν ουδόλος επιτρέπεται νά διάκειται τις έχθρικώς προς τας όρμάς⁽⁵⁾. Ευλόγου δέ άφορηής διδομένης, όφείλει τις νά καταφάσκη αυτάς. Αξιον δέ ιδι-

(4) Η διήγησις αύτη ελήφθη εκ του βιβλίου του Karl Jaspers «Einführung in die Philosophie», σ. 62-63, 1953.

(5) Ίδε την πραγματείαν ήμων: «Αρμονική ανάπτυξις όρμών και πνεύματος είναι θεμελιώδης όρος ψυχικής υγείας», ήτις έδημοσιεύέν τή έπετηρίδι τής φιλοσοφικής σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών του έτους 1959-1960

(3) Περι τής έννοίας του πνεύματος πραγματευόμεθα έν τώ βιβλίω ήμων «Υλισμός και σύγχρονος βιολογία και ψυχολογία», 1952. Έκδοσις Άποστολικής Διακονίας.

αιτέρας προσοχής είναι, ότι πᾶσα κατάφρασις τῶν ὁρμῶν προϋποθέτει και ἐξαρτάται πάντοτε ἐκ τούτου, ότι πάντως ὁ ἄνθρωπος συναισθάνεται ἑαυτὸν ἐλεύθερον, ὥστε και νὰ ἀρνήται τὴν πλήρωσιν ἐπιθυμιῶν ὁρμῆς τινος.

Ἐκεῖνο δέ, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο ἀναγκαῖον νὰ καταφάσκειται πρὸ παντὸς ἄλλου, πρὸ πάσης δηλαδὴ καθ' ὁρμὴν ὤσεως, εἶναι ἡ ἀρχικὴ ἐλευθερία νὰ λέγη τις και «ὄχι». Διότι ὁ ἄνθρωπος, ὡς ὄν πνευματικόν, δύναται νὰ λέγη και «ὄχι». Οὐδεμία ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ λέγη εἰς πᾶσαν περίπτωσιν πρὸς τὸν ἑαυτὸν του «ναί» και νὰ ὑποκύπτῃ.

Καθὼς τὸ ζῶον εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὰ ἐνστικτὰ του, δηλαδὴ ὁρμαὶ διαφέρουσαι τῶν ὁρμῶν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν ἀπόλυτον αὐτῶν ἀναγκαιότητα, οὕτως ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ ἐλευθερία του, οὐχὶ δηλαδὴ ἀπλῶς ἔχει ἐλευθερίαν· διότι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀπλῶς ἔχει τις, θὰ ἦτο δυνατόν ἐν τέλει και νὰ τὸ χάσῃ. Ἄλλ' ἡ ἐλευθερία προσιδιάζει ἐξ ἀρχῆς ἀνωλέθρως εἰς τὸν ἄνθρωπον. Διότι και ὁσάκις ἐγκαταλείπει αὐτὴν, ἡ ἐγκατάλειψις εἶναι ἐκουσία, συμβαίνει δηλαδὴ ἐν ἐλευθερίᾳ.

Πέρα τῶν καταβολῶν και τοῦ περιβάλλοντος, πέρα κληρονομικότητος και περιβάλλοντος ὑπάρχει εἰς τὸν ἄνθρωπον τρίτον τι, ἡ ἰκανότης δηλαδὴ πρὸς ἀπόφασιν ὑπὲρ ἢ κατὰ τῶν ἐκ τοῦ ἀσυνειδήτου ὁρμωμένων διανοημάτων και βουλημάτων. Ἡ ἰκανότης δὲ αὕτη ἀνυψώνει τὸν ἄνθρωπον ὑπεράνω τῆς ψιλῆς αὐτοῦ δεσμεύσεως.

Ὁ ἄνθρωπος, ὡς πνευματικόν ὄν, δύναται νὰ εἶναι κραταιότερος και ἐξωτερικῶν περιστάσεων και ἐσωτερικῶν καταστάσεων· ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἐναντιώνεται πρὸς αὐτάς, ἐντὸς δὲ τοῦ ἐλευθέρου χώρου, τὸν ὁποῖον ἀφίνει εἰς αὐτὸν ἡ μοῖρα, εἶναι ἐλεύθερος.

«Ἡ ἐλευθερία δὲ αὐτοῦ αὕτη, λέγει ἐπιφανῆς σύγχρονος ψυχίατρος, ὁ Viktor Frankl⁽⁶⁾, κυροῦται ἀπολύτως ὑπὸ τῆς

συγχρόνου ἐπιστήμης και ὑπὸ ἀκριβοῦς γνώσεως τῆς φύσεως και ἐπομένως τοιούτοτρόπως ὑπὸ τῶν πορισμάτων τῆς ἐρεῦνης τῆς ἱατρικῆς. Ἐὰν δὲ ἐπανελημμένως ἀκούεται και φαίνεται, ότι πράττεται, ὡς ἐὰν τὰ κλινικὰ ἐμπειρικὰ γεγονότα, ὡς ἐὰν ἔρευνα τῆς κληρονομικότητος και ἔρευνα τοῦ ἐγκεφάλου, βιολογία, ψυχολογία και κοινωνιολογία ἔχουν καταδείξει, πόσον ἐξηρητημένον και ἀδύνατον εἶναι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ὅμως ἀληθὲς εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον. Ἐὰν τις ἤθελε σκεφθῆ λογικῶς μέχρι τέλους, τοῦλάχιστον τὰ πορίσματα κλινικῆς ἐρεῦνης λαλοῦν περὶ τῆς δυνάμεως, ἣν ἔχει τὸ πνεῦμα, νὰ ἀνθίσταται. Καὶ σήμερον, ὡς πρὸ 109 ἐτῶν (1846), ὅτε ἔχουν γραφῆ, ἰσχύουν οἱ λόγοι μεγάλου τῆς Βιενναίας Ἱατρικῆς Σχολῆς, τοῦ κόμιστος Feuchterleben. Οὗτος λέγει τὰ ἀκόλουθα: Ἔχουν μεμφθῆ τὴν ἱατρικὴν, ότι αὕτη εἰσνεοῖ τὴν ροπὴν πρὸς τὸν ὕλισμόν, δηλαδὴ τὴν ροπὴν πρὸς κοσμοθεωρίαν, ἣτις ἀρνεῖται τὸ πνεῦμα. Ἄλλ' ἡ μομφὴ αὕτη εἶναι ἄδικος· διότι οὐδεὶς ἔχει μεγαλύτεραν ἀφορημὴν, ὅσην ἀκριβῶς ὁ ἱατρὸς, νὰ γνωρίζῃ με βεβαιότητα τὴν ἀδυναμίαν μὲν τῆς ὕλης, ἀντ' αὐτῆς δὲ τὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος. Ἐὰν δὲ οὗτος δὲν φθάσῃ εἰς τὴν ἐπίγνωσιν ταύτην, δὲν παύει ἡ ἐπιστήμη, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἐπειδὴ δὲν ἔχει ἐκμάθει αὐτὴν με ἐμβριθείαν».

Και νῦν σκόπιμον κρίνομεν νὰ εἰπωμέν τινα περὶ τῆς ἐλευθερίας, ἣτις, ὡς λέγεται ἀπὸ τινος χρόνου, παρατηρεῖται εἰς τὰ φαινόμενα τῆς ἀβίου ὕλης, τὰ ὁποῖα ἔρευνη ἡ Φυσική.

Τινὲς τῶν ἐκπροσώπων τῆς θεωρητικῆς φυσικῆς λέγουν, ότι ὁ μικροκόσμος ἀποτελεῖται ἐκ δυναμικῶν μονάδων (Krafteinheiten), αἱ ὁποῖαι ἐπιδρῶσιν ἐπ' ἀλλήλας οὐχὶ κατ' αἰτιώδη συνάφειαν, ἀλλ' ὅλας ἐλευθέρως.

Ἡ γνώμη αὕτη προῆλθεν ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Heisenberg, ὅτι ἐκάστου ἡλεκτρονίου ἐν τῷ ἀτόμῳ εἶναι δυνατόν νὰ ὀρίζεται ἐκάστοτε με ἀκρίβειαν ἢ ἡ θέσις ἢ ἡ ταχύτης, οὐχὶ ἀμφοτέρω. Ἐντεῦθεν ὁρμώμενοι φυσικοὶ τινες συνεπέραναν, ότι ἐν τῷ μικροκόσμῳ κρατεῖ οὐχὶ

(6) ἴδε: α') Der Unbedingte Mensch, σελ. 95 και ἐφεξῆς 1949 και β') Pathologie des Zeitgeistes, σ. 177, 1955.

αιτιώδης συνδεσις, ἀλλ' έλευθερία, και οτι εν γινει εν τῇ Φυσικῇ παρατηρεΐται ἀκολούθια τῶν φαινομένων, ἥτις ἔχει μόνον στατιστικὴν ἀξίαν. Οὕτω δὲ ἐγεννήθη ἡ γνώμη, οτι ἐκ βάρθρων ἀνετράπη ἡ κλασσικὴ φυσικὴ, ἥτις ἀκριβῶς διὰ τὴν ἀκριβειαν τῶν ἐρευνημάτων αὐτῆς καυχᾶται.

Ἄλλὰ κατὰ τῆς γνώμης ταύτης εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθοῦν τὰ ἀκόλουθα:

Πρῶτον: Ἄν τῶ ὄντι οἱ νόμοι τῆς φυσικῆς στεροῦνται ἀπολύτου ἀκριβείας, τοῦτο πιθανότατα ὀφείλεται εἰς τὰ κατὰ τὴν παρατήρησιν και μέτρησιν σφάλματα, τὰ ὅποια ἐν τινι βαθμῷ εἶναι ἀναπόφευκτα ἔνεκα τῆς ἀτελείας τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων τοῦ παρατηροῦντος, τὰ ὅποια εἶναι ἀδύνατον νὰ λειτουργοῦν με ἀπόλυτον ἀκριβειαν, και ἔνεκα τῆς ἀτελείας τῶν τεχνητῶν ὀργάνων παρατηρήσεως και μετρήσεως, ἥτις ἐν τινι βαθμῷ ὑπάρχει και εἰς τὰ τελειότατα αὐτῶν.

Ἐἰς τὴν σχετικότης τῆς μετρήσεως τοῦ χρόνου, λέγει ὁ E. May ἐν τῷ μνημονευθέντι βιβλίῳ «Die Bedeutung der modernen Physik κλπ.», προέρχεται ἐν τέλει ἐκ τούτου, οτι εἶναι ἐμπειρικῶς ἀδύνατον νὰ εὑρεθῇ σῶμα ἀπολύτως ἡρεμοῦν, εἰς τὸ ὅποιον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀναφέρεται πᾶσα μέτρησις κινήσεως, ἡ δὲ διδασκαλία περὶ ἐλευθερίας (Indeterminismus) προέρχεται ἐκ τούτου, οτι εἶναι ἐμπειρικῶς ἀδύνατον νὰ εὑρεθῇ μέσον παρατηρήσεως, τὸ ὅποιον νὰ μὴ διατελῇ ἐν ἀμοιβαίᾳ ἐπιδράσει με τὸ ἀντικείμενον».

Παρὰ τὸν μικρὸν ὅμως τούτον περιορισμὸν τῆς ἀκριβείας τῶν ἐρευνημάτων οὐδόλως ἐκλονήθη τὸ κύρος τῶν νόμων τοῦ μακροκόσμου, ὡς διετύπωσεν αὐτοὺς ἡ κλασσικὴ φυσικὴ. Περὶ τούτου μαρτυροῦν ἐπιφανέστατοι ἐκπρόσωποι τῆς νεωτέρας φυσικῆς, οἷοι εἶναι ὁ Planck⁽⁷⁾, ὁ Heisenberg⁽⁸⁾ και ἄλλοι.

Ἄκλόνητος παραμένει ἡ ἰσχὺς τῶν νόμων τῆς κλασσικῆς φυσικῆς τοῦλάχιστον ἐν

τῷ μακροκόσμῳ. Ἡ γνώμη αὕτη κυροῦται σήμερον ἀπολύτως και ὑπὸ τῶν μεγάλων προόδων τῆς ἀστροναυτικῆς, αἰτινες θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπιτευχθοῦν, ἂν μὴ ἴσχυον οἱ νόμοι οὗτοι! Ἐμπεδοῦται δὲ οὕτω και τὸ κύρος τοῦ δῦϊσμοῦ ὡς γενικῆς, φιλοσοφικῆς, ἀντιλήψεως περὶ τοῦ κόσμου και τῆς ζωῆς, ἥτις εἶναι ἡ μόνη συμβιβασομένη με τὸν Χριστιανισμόν.

Δεύτερον: Εἶναι ἄτοπον, ὀρμώμενός τις ἐκ σχετικῆς ἀπροσδιοριστίας φαινομένων, νὰ ἀποδέχεται ὅλος ἐλευθέραν ἐνεργειαν τῶν στοιχειωδῶν δυναμικῶν μονάδων τοῦ μικροκόσμου· διότι και ἐνταῦθα εὐρίσκονται νόμοι, εἰ και οὗτοι εἶναι νόμοι στατιστικοί, δηλαδή νόμοι προσεγγίσεως. Στατιστικοὶ νόμοι πάντως εἶναι νόμοι, δηλαδή προτάσεις, αἰτινες ἐκφράζουν σταθερῶς ἐπαναλαμβανομένην ἐν τῷ χρόνῳ ἀκολουθίαν ἐμπειρικῶν γεγονότων, ὡς αὕτη ἐκφράζεται και διὰ τῶν νόμων ἀκριβείας. Τραυτῆ δὲ ἀκολουθία γεγονότων προϋποθέτει αἰτιώδη γένεσιν, ἥτις ἀποκλείει τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας, καθ' ἣν, αὐστηρῶς νοουμένην, ἕκαστον γεγονός ἤθελεν εἶναι ὅλος διάφορον παντός ἄλλου, ὅλος νέον. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ τούτου θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ εὑρεσις νόμων ἐν γένει, και ἀκριβῶν δηλαδή και στατιστικῶν.

Κατὰ ταῦτα τὰ φαινόμενα τῆς ἀβίου ὕλης, και τὰ τοῦ μακροκόσμου και τὰ τοῦ μικροκόσμου, προέρχονται μόνον ἐκ τῆς ἀλληλεπιδράσεως τῶν στοιχειωδῶν δυναμικῶν μονάδων τῆς καλουμένης ὕλης, εἴτε ἐπαρκῶς παρατηρεῖται αὕτη ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου και ἐν ἐνὶ μόνῳ γεγονότι εἴτε μόνον ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ πολλῶν.

Ὅθεν εἰς πάντα τὰ φαινόμενα, με τὰ ὅποια ἀσχολεῖται ἡ φυσικὴ, ἰσχύει μηχανικὴ αἰτιότης, ἥτις εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἔννοιαν οἰασθήποτε ἐλευθερίας, ἀντὶ τῆς ὁποίας ὀρθὸν εἶναι, ὅπου εἶναι ἀναγκαῖον, νὰ τίθεται ἡ ἔννοια τῆς ἀπροσδιοριστίας.

Και περὶ συμβολῆς τῆς νεωτέρας φυσικῆς εἰς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως γίνεται λόγος, ὅπως ἀτόπως κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν:

«Ἐχει γίνεαι βέβαια ἡ παραπομπὴ εἰς

(7) Die Physik im Kampf um die Weltanschauung, σ. 13 1937.

(8) Wandlungen in den Grundlagen der Naturwissenschaft, σ. 15, 1936.

τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, λέγει ὁ May ἐν σελ. 142 τοῦ λεχθέντος βιβλίου, καὶ οὕτως ἔχει τεθῆ τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι αἱ νεώτεροι γνώσεις τῆς φυσικῆς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παράσχουν συμβολὴν τινὰ εἰς τὴν λύσιν αὐτοῦ. Οὐδεμίαν βεβαίως ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ ὑπομησώμεν, ὅτι αἱ γνώσεις τῆς Μηχανικῆς τῶν μικροτάτων ποσῶν (κβάντων) οὐδεμίαν, ἀπολύτως οὐδεμίαν, σχέσιν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχουν μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας. Ἡ Μηχανικὴ τῶν μικροτάτων ποσῶν στερεῶς ἔχεται τῆς αὐστηρᾶς αιτιοκρατίας (Determinismus) ἐν τῷ συμβαίνοντι περὶ τὴν ἄβιον ὕλην, ἐπὶ τῆς βάσεως δὲ ταύτης στηριζομένη ἀποδεικνύει, ὅτι ὠρισμένοι ἐμπειρικοὶ δυσχέρεται ἐμποδίζουσι νὰ συντελεθῶν τῷ ὄντι ὁ αὐστηρὸς καθορισμὸς αὐτοῦ. Εἶναι ἀκατανόητον, πῶς τοῦτο ὀφείλει νὰ ἄγεται εἰς σχέσιν τινὰ, οἰανδήποτε, μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας».

Ὁ δὲ Schrödinger ἐν σελ. 87 τοῦ λεχθέντος βιβλίου τοῦ γράφει τὰ ἀκόλουθα: «Ἡ θεωρία τῶν μικροτάτων ποσῶν (κβάντων) οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Ἐφόσον τὸ ζήτημα τοῦτο παραμένει ἀνοικτόν (δηλαδὴ ἄλυτον), πάντως ἡ νεώτερα ἀνάπτυξις τῆς Φυσικῆς οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον συντελεῖ εἰς τὴν λύσιν αὐτοῦ».

Κατὰ ταῦτα οὐτε περὶ ἐλευθερίας ἐκδηλουμένης εἰς τὰ φαινόμενα τοῦ μικροκόσμου ἐπιτρέπεται νὰ γίνεταί λόγος, οὔτε περὶ συμβολῆς τῆς νεωτέρας Φυσικῆς εἰς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος περὶ ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως.

Ἐπιτρέπεται τοῦναντίον νὰ γίνεταί λόγος περὶ ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου περιοριζομένης εἰς ἀποδοκίμασιν ἢ εἰς ἐπιδοκίμασιν βουλημάτων αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα, παρασκευαζόμενα ἀσυνειδήτως⁽⁹⁾ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος τοῦ ὄλου, γίνονται ἔπειτα συνειδητά, μεθ' ὧν, ἂν τύχουν τῆς ἐπιδοκίμασιν τοῦ ἐγώ, ἐπακολουθεῖ πράξις.

Τῆς ἐλευθερίας δὲ ταύτης εἶναι δυνα-

τὸν νὰ κάμνη χρῆσιν ὁ ἀνθρώπος καὶ ἐπ' ἀγαθῷ καὶ ἐπὶ κακῷ. Κακῆς χρήσεως ἐλάβομεν πείραν μὲ μεγίστην φρίκην πάντες, ὅσοι ἐξῶμεν κατὰ τοὺς δύο οἰκουμένικους πολέμους καὶ κατὰ τὰς ἐπακολουθούσας μέχρι σήμερον πολλαχοῦ ἀναστατώσεις. Κατ' αὐτούς, ὡς εἶναι γνωστόν, ἔχει γίνεταί χρῆσις καταστρεπτικῆ τῶν πλουσίων γνώσεων, τὰς ὁποίας παρέχουν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ἡ Φυσικὴ καὶ ἡ Χημεία. Βεβαίως καὶ ἀγαθῆς χρήσις αὐτῶν ἔχει γίνεταί, ἀλλ' εἶναι λίαν ἀμφίβολον, ἂν αὕτη ὑπερέχη μὲχρι σήμερον τῆς κακῆς. Μόνον δὲ μιᾶς ἐπιστήμης ἐξ ἐκείνων, αἵτινες παρέχουν πλουσίας γνώσεις, τῆς **ιατρικῆς**, ἔχει γίνεταί μέχρι τοῦδε χρῆσις μόνον ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἀνθρώπου.

Καὶ ἄνθρωποι δὲ πεπρωκισμένοι μὲ πλουσίας γνώσεις καὶ ἀγαθὴν αὐτῶν χρῆσιν κάμνοντες ὑπάρχουν καὶ σήμερον πολλοί. Συγκεκριμένως δὲ ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τὴν μεγίστην ἠθικὴν προσωπικότητα τοῦ αἰῶνος μας, τὸν Ἰνδὸν Gandhi.

Εὐρεῖα καὶ βαθεῖα ἀνάπτυξις τοῦ λόγου (τοῦ λογικοῦ), ὥστε νὰ εἶναι δυνατόν νὰ γίνεταί σαφῶς καὶ εἰκρινῶς συνειδητὴ ἡ οὐσία δ'λης τῆς πραγματικότητος, καὶ τῆς ἐξωτερικῆς δηλαδὴ καὶ τῆς ἐσωτερικῆς, καὶ τοῦ κόσμου τῶν ἀβίων καὶ τοῦ κόσμου τῶν ἐμβίων ὄντων, μάλιστα δὲ τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι δυνατόν νὰ ὀδηγῆ εἰς ὀρθὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας.

Τὰ πάντα, μάλιστα δὲ αἱ ὁρμαὶ πᾶσαι καὶ τὰ συναισθήματα πάντα, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἐρευνῶνται καὶ κατόπιν νὰ κατευθύνωνται συμφώνως πρὸς τὰς ἐντολὰς τοῦ ἀριτίως ἀναπτυσσομένου, τοῦ γνησίου, ὀρθοῦ λόγου. Ἀναγκαῖον εἶναι νὰ διαγιγνώσκειται ἡ φύσις αὐτῶν καὶ οἱ νόμοι οἱ διέποντες αὐτά. Δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ἄρχη τὸ συναίσθημα, χωρὶς νὰ αἰτιολογῆται τοῦτο προσηκόντως πρὸ τοῦ ὀρθοῦ λόγου.

Ἀγαθὴ χρῆσις τῆς ἐλευθερίας ἐπιτυγχάνεται, ἂν αἱ ὁρμαὶ καὶ τὰ συναισθήματα διατελοῦν ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ ὀρθοῦ λόγου.

Ὁ γνήσιος ὀρθὸς λόγος, ὅστις ὀρμαῖα ἐξ ἀκριβοῦς ἐρευνῆς δ'λης τῆς ἐμπειρίας, ἵνα δὲ μᾶλλον συγκεκριμένως εἴπωμεν, ἐκ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνημάτων

(9) Περὶ τῆς ἀσυνειδήτως συντελουμένης ψυχικῆς ἐνεργείας εὐρέως πραγματευόμεθα ἐν τῷ βιβλίῳ ἡμῶν «Περὶ τῆς βουλήσεως», 1940.

πασῶν τῶν θεμελιωδῶν ἐμπειρικῶν ἐπισημῶν, δηλαδή τῆς Φυσικῆς καὶ Χημείας, τῆς Βιολογίας καὶ τῆς Ψυχολογίας, εἶναι δυνατόν νὰ ἀποβαίνει ἡ εὐλογία τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰρα δὲ ἔχει ἀποβῆ καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἀποβαίνει ὁ ἀνάτηρος ἐκείνος ὀρθολογισμός, ὅστις προβαίνει εἰς γενικὴν περὶ τοῦ κόσμου καὶ περὶ τῆς ζωῆς θεωρίαν ὀρμώμενος μόνον ἐκ τῆς Μηχανικῆς, διδάγματα τῆς ὁποίας ἀνεξετά-

στως μεταφέρει εἰς πᾶν τὸ συμβαῖνον.

Γνήσιος ὀρθὸς λόγος στηρίζει καὶ τὴν θρησκείαν, μάλιστα δὲ ἐνισχύει τὴν πίστιν εἰς ἀθανασίαν, ἣτις προάγει τὴν ἰκανότητά πρὸς ὀρθὴν ἠθικὴν κρίσιν καὶ γίνεται ἔρεισμα ἡθικῆς πράξεως.

Σ ΠΥΡ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

Πρῶην Καθηγητῆς τῆς Παιδαγωγικῆς
ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν

Σ Ι Γ Ο Υ Ρ Γ Ι Α Ζ Ω Η Σ

Ὁ ἴδιος τοῦ ὀ βηματισμός,
ποῦ ἀσυναίσθητα,
στὸ κεντρικὸ τὸ πεζοδρομὸν παρελαύνει,
τὸν κρότου τοῦ τὸ ρυθμικὸ
στέλνει στ' αὐτιά του ἠδονικά.

—Μιὰ μουσικὴ λὲς ἐναγώνια
ἐντὸς τοῦ παρακολουθεῖ.

Κάποιο παράτονο,
ἢ ὑπαρξή του,
τραγουδι μωρμουράει,
γιὰ τὴν ἀσφάλεια τὴν τωρινή,
ποῦ νοιώθει τῆς ζωῆς,
καθὼς μὲ τὴν καρδιὰ σφυγμένη,
ἀπὸ τὸ κοιμητήρι
ἔχει γυρίσει μόλις...

Ὁ θόρυβος τῆς κίνησης,
τοῦ κόσμου ἢ ὁμορφιά,
τὴ θλίψη τοῦ ἀγωνίζονται
σὲ ὑπόστρωμα νὰ στήσουν σιγουριάς,
ποῦ πρόσκαιρη κι' ἀδέβαιη
τὴ βρίσκει ὁ λογισμός,
ἢ ὠμὴ του σκέψη.

Ἔτσι ὁ θλιπτὸς περπατητῆς,
τὸ χρόνο συλλογιέται ποῦ κυλάει
πρὸς ἓνα θετικὸ
καὶ βέβαιο τέρμα...

Καὶ τῶν βημάτων τοῦ ὀ ρυθμὸς
ταιριάζει τώρα στὸ μυαλό του,
μὲ δευτερόλεπτα ἀδυσώπητα ἐκκρεμοῦς,
ποῦ κάποτε, ἀργὰ ἢ γρήγορα
θὰ σταματήσουν δίχως ἄλλο.

Γ. Δ. ΚΑΧΡΙΜΑΝΗΣ

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟΙ ΕΓΚΕΦΑΛΟΙ

Έκ πρώτης όψεως δέν φαίνεται καθόλου εύκολον νά δημιουργηθῆ ἕνας ἠλεκτρονικός ἐγκέφαλος τελειότερος ἀπό τόν ἀνθρώπον. Πράγματι, καί ἂν ἀκόμη ἔχωμεν διαθέσιμους τόσας λυχνίας transistors ὅσα εἶναι τὰ νευρικά κύτταρα ἑνός ἀνθρώπου, δηλαδή περί τās 10^{10} λυχνίας, μόνον ὁ χρόνος συναρμολογήσεώς των εἶναι 300 ἔτη περίπου ἂν διά τήν τοποθέτησιν κάθε λυχνίας ἀπαιτῆται ἕν δευτερόλεπτον! Παρ' ὄλην ὅμως αὐτήν τήν δυσκολίαν, δέν ἀποκλείεται ἡ χρησιμοποίησις αὐτῶν τούτων τῶν ἠλεκτρονικῶν ἐγκεφάλων νά ἐλαττώσῃ κατά πολύ τὸ χρονικόν αὐτοῦ διάστημα εἰς τὸ μέλλον. Θά εἶναι τότε δυνατόν οἱ ἠλεκτρονικοὶ ἐγκέφαλοι νά ἀντικαταστήσουν τόν ἀνθρώπον;

Ἐπάρχουν βεβαίως σημεῖα εἰς τὰ ὁποῖα ὁ ἠλεκτρονικός ἐγκέφαλος ὑπερτερεῖ τοῦ ἀνθρώπινου. Τὸ κυριώτερον εἶναι ἡ ταχύτης. Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, ὅπως εἶδομεν, εἶναι πολὺ βραδύς ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἠλεκτρονικὸν ὑπολογιστήν.

Ὅμως, ἀπὸ μᾶς ἄλλης βασικῆς καὶ οὐσιώδους πλευρᾶς, ὁ ἀνθρώπινος ἐγκέφαλος εἶναι ἀσυγκρίτως ἀνώτερος τοῦ ἠλεκτρονικοῦ, ὄχι ἀπλῶς εἰς βαθμόν, ἀλλ' εἰς ποιότητα, εἰς τὴν οὐσίαν του. Ἡ διαφορὰ αὐτὴ εἶναι ἡ δημιουργικότης τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ. Ὁ ἠλεκτρονικός ἐγκέφαλος λειτουργεῖ βάσει ὀρισμένων κανόνων, τοὺς ὁποῖους τοῦ ἔθεσεν ὁ κατασκευαστής του. Κατ' οὐσίαν, λοιπόν, «μεταφράζει τὰ εἰσαγόμενα δεδομένα, ἢ ἀκόμη τὰ «αἰσθηματά» του (ἂν ἔχη «αἰσθητήρια» ὄργανα), εἰς ὀρισμένα ἐξαγόμενα, βάσει ὀρισμένων κανόνων. Δέν δημιουργεῖ κάτι τὸ οὐσιωδῶς νέον. Μαθαίνει, ἔστω, καὶ τελειοποιεῖται, πρόοδος του εἶναι δυνατόν νά μᾶς ἐκπλήξῃ, ὅπως μᾶς ἐκπλήσσει ὁ παπαγάλος ὅταν λέῃ ἀλλά πάντως κατὰ ὀρισμένον τρόπον. Ἡ γη μηχανικά ὅ,τι ἤκουσε ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Ὅμως πάντοτε θά ὑπάρχουν προβλήματα καὶ

καταστάσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦν πρωτοβουλίαν καὶ ἐφευρετικότητα, καὶ τās ὁποῖας δέν εἶναι δυνατόν νά ἀντιμετωπίσῃ ὁ ἠλεκτρονικός ἐγκέφαλος, ὁσονδήποτε μέγας καὶ ἰκανός καὶ ἐξησκημένος καὶ ἂν εἶναι. Καὶ αὐτὸ εἶναι δυνατόν νά ἀποδειχθῆ κατὰ αὐστηρῶς μαθηματικὸν τρόπον.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ ἠλεκτρονικοὶ ἐγκέφαλοι κάνουν πάντοτε πράξεις μὲ ἀριθμούς καὶ ὄχι μὲ γράμματα. Ἐπομένως, ἂν τοὺς δοθῆ ἕνας μαθηματικὸς τύπος περιέχων τὸ γράμμα v , τὸ ὁποῖον λαμβάνει διαδοχικῶς τās τιμὰς 1, 2, 3... ὁ ἠλεκτρονικός ἐγκέφαλος ὑπολογίζει τὴν τιμὴν τοῦ τύπου διὰ $v=1$, διὰ $v=2$, κ.ο.κ. Δέν δύναται ὁμως νά μᾶς εἶπῃ π . π. π. ποῦ τείνει ὁ τύπος αὐτὸς ὅταν τὸ v τείνει εἰς τὸ ἄπειρον. Οὕτως ὁ ἠλεκτρονικός ἐγκέφαλος εἶναι δυνατόν νά ὑπολογίσῃ τοὺς διαδοχικοὺς ὄρους μᾶς σειρᾶς, δέν εἶναι ὅμως δυνατόν νά μᾶς εἶπῃ ἂν ἡ σειρὰ αὐτὴ συγκλίνει ἢ ὄχι.

Αὐτὴ ἡ ἀδυναμία τοῦ ἠλεκτρονικοῦ ἐγκεφάλου εἶναι δυνατόν ἐν μέρει νά ἀρθῆ ἂν γράψωμεν ὄχι πλέον τās μαθηματικὰς πράξεις, ἀλλὰ καὶ τοὺς μαθηματικοὺς συλλογισμοὺς δι' ἀριθμῶν, ὅπως ἔκαμε π . χ . ὁ Gödel.

Ἐν πάρῃ π . χ . κανεῖς τοὺς τρεῖς τόμους τῶν Principia Mathematica, θά ἴδῃ ὅτι περιέχουν πολὺ ὀλίγας λέξεις καὶ πολλὰ σύμβολα. Ἐν ἀντιστοιχίᾳ εἰς τās λέξεις καὶ εἰς τὰ σύμβολα αὐτὰ ἀριθμοὺς, τότε κάθε μαθηματικὴ φράσις καὶ κάθε ἀπόδειξις παρίσταται δι' ἑνός ἀριθμοῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὄχι μόνον αἱ μαθηματικαὶ πράξεις, ἀλλὰ καὶ αἱ μαθηματικαὶ ἀποδείξεις εἶναι προσिताὶ εἰς τὸν ἠλεκτρονικὸν ἐγκέφαλον.

Ἐν τοῦτοις, δέν εἶναι δυνατόν ὁ ἠλεκτρονικός ἐγκέφαλος νά δώσῃ ἀποδείξεις εἰς ὅλας τās τιθεμένας προτάσεις. Ἐδῶ, ἰσχύει τὸ περίφημον θεώρημα τοῦ Gödel, τὸ ὁποῖον λέγει ὅτι εἰς κάθε σύστημα ἀξιω-

μάτων τῆς λογικῆς ἢ τῶν μαθηματικῶν ὑπάρχουν πάντοτε προτάσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδειχθοῦν, οὔτε ὅτι εἶναι ὀρθαί, οὔτε ὅτι εἶναι ἐσφαλμένα. (Μία τοιαύτη πρότασις εἶναι τὸ ὅτι τὸ δοθὲν σύστημα ἀξιομάτων εἶναι συνεπὲς πρὸς ἑαυτό, δηλαδὴ ὅτι δὲν περιέχει ἀντιφάσεις). Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ εἰς τοὺς ἠλεκτρονικοὺς ἐγκέφαλους, ὅπως ἔδειξεν ὁ Turing. Δηλ. πάντοτε θὰ ὑπάρχουν προτάσεις εἰς τὰς ὁποίας δὲν θὰ εἶναι δυνατόν νὰ δώσουν ἀπάντησιν, ὅσον καὶ ἂν προσπαθῆσιν καὶ ἐργασθοῦν. Ἄν μάλιστα δὲν φροντίσῃ κανεὶς νὰ σταματήσῃ νὰ λειτουργῇ ὁ ἐγκέφαλος, οὗτος θὰ ἀγωνίζεται συνεχῶς νὰ λύσῃ τὸ ἄλυτον πρόβλημα⁽¹⁾ ἕως ὅτου καταστραφῇ. Δὲν εἶναι δὲ δυνατόν νὰ γνωρίζῃ κανεὶς ἐκ τῶν προτέρων ἂν ἕνας ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος ὁ ὁποῖος ἀρχίζει τὴν λύσιν ἐνὸς προβλήματος, θὰ σταματήσῃ κάποτε ἢ ὄχι (Kleene σ. 382) ὥστε νὰ ἀποφύγῃ τὰ ἄλυτα προβλήματα.

Ἄντιθέτως, ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ ὑπερβαίῃ πάντοτε ἑαυτόν. Ἄν δὲν εὐρίσκη τὴν λύσιν κατὰ ἓνα ὀρισμένον τρόπον, ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ ἐργασθῇ κατὰ πολλοὺς ἄλλους τρόπους, ἐνδεχομένως ἐντελῶς διαφορετικοὺς τοῦ πρώτου ἕως ὅτου εὕρῃ κάποιαν λύσιν.

Κάτι ἀνάλογον εἶναι δυνατόν, βεβαίως, νὰ ἐπιδιώξῃ καὶ ὁ ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος. Νὰ ψάξῃ δηλαδὴ νὰ εὕρῃ τὴν λύσιν ἐνὸς ἀγνώστου προβλήματος, ἐφαρμοζὼν διαφορικοὺς μεθόδους, τὴν μίαν κατόπιν τῆς ἄλλης. Ἡ ἀναζητήσις του ὅμως εἶναι ἐντελῶς μηχανικὴ. Ἄν δὲν γνωρίζῃ ἐκ τῶν προτέρων τί πρέπει νὰ κάμῃ, ἀναζητεῖ εἰς τὰ τυφλά μίαν μέθοδον λύσεως, ἐκ τῶν ἀπεριορίστων δυνατοτήτων αἱ ὁποῖαι ἀνοίγονται ἐμπρὸς του. Πράγματι,

(1) Τὸ πρόβλημα εἶναι ἄλυτον ὄχι μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ πολὺ δυσκόλου, οὔτε ὑπὸ τὴν ἔννοιαν, ὅτι δὲν εἶναι τῆς μορφῆς τῶν προβλημάτων τὰ ὁποῖα ἐρευνᾷ ὁ ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος, οὔτε ἀκόμη μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀδυνάτου τοῦ τετραγωνισμοῦ τοῦ κύκλου. Εἰς τὴν τελευταίαν περίπτωσιν ὑπάρχει λύσις (τὸ ὅτι ὁ κύκλος δὲν τετραγωνίζεται διὰ τοῦ κανόνος καὶ τοῦ διαβήτου). Εἰς τὴν περίπτωσιν μὲς ὅμως τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λάβῃ οὔτε θετικὴν οὔτε ἀρνητικὴν ἀπάντησιν.

εἶναι δυνατόν ἢ μέθοδος λύσεως νὰ εἶναι ἀπλουστάτη, καὶ ὅμως νὰ μὴν εὐρεθῇ παρὰ μετὰ πολὺ μεγάλο χρονικὸν διάστημα, ἀφοῦ ὁ ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος ἐξετάσῃ ἀδίκως ἓνα πλῆθος ἀχρήστων μεθόδων.

Ἴσως ἢ λύσις νὰ μὴν εὐρεθῇ ποτέ, ἂν π. χ. τὸ πρόβλημα δὲν δέχεται ὀρισμένην λύσιν, ἢ ἂν ἡ ἀπόδειξις του ἔχη πολλὰς βαθμίδας, ἢ ἂν ὁ ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος περιπλάκῃ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν συμπερασμάτων μᾶς ἀπεριορίστου σειρᾶς συλλογισμῶν, ἀχρήστων οὐσιαστικῶς πρὸς τὸ θέμα.

Ὁ ἄνθρωπος ὅμως ἔχει μίαν ἰκανότητα πρωτοτυπίας καὶ δημιουργίας, ἢ ὁποῖα πούθεν ἄλλοῦ δὲν παρατηρεῖται. Πόσας φορὰς ἢ λύσις ἐνὸς προβλήματος δὲν ἔγινε διὰ μᾶς ἐντελῶς πρωτοτύπου καὶ ἀπροσοδοκίτου μεθόδου! Ἡ ἀνάλυσις π. χ. ἐχρησιμοποιήθη εἰς γεωμετρικὰ προβλήματα καὶ ἀντιστρόφως, τὰ μιγαδικὰ ὁλοκληρώματα ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ὑπερβατικότητος τοῦ π. κ.ο.κ. Εἰς ἄλλα προβλήματα κατεφύγομεν εἰς προσεγγιστικὰς μεθόδους, ἢ ἀνεπτύξαμεν νέους κλάδους μαθηματικῶν. Ἡ ποικιλία τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τόσον ἀπεριόριστος ὥστε ἐφθάσαμεν ἀκόμη νὰ κατασκευάσωμεν καὶ μὴ Ἄριστοτελείους Λογικὰς διὰ νὰ περιγράψωμεν ὀρισμένα φαινόμενα τῆς Φύσεως.

Ἴσως θὰ ἀπαντήσῃ κανεὶς ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ κατασκευασθῇ καὶ ἕνας ἐγκέφαλος, ὁ ὁποῖος νὰ χρησιμοποιῇ τὴν τρισήμαντον λογικὴν. Ἄλλά, καὶ ἂν αὐτὸ γίνῃ, πάλιν ὁ ἄνθρωπος θὰ ὑπερερεθῇ. Διότι θὰ ἀναπτύξῃ νέας δυνατότητας καὶ νέας μορφὰς σχέψεως, πέραν αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι χρησιμοποιοῦνται ἢ θὰ χρησιμοποιηθοῦν ἐκ ἄστοτε εἰς οἰονδήποτε σημερινὸν ἢ αὐριανὸν ἠλεκτρονικὸν ἐγκέφαλον.

Ἡ ἐφευρετικὴ ἰκανότης δὲν εἶναι μία καθαρὰ λογικὴ διεργασία. Ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἐξετάζει μίαν πρὸς μίαν ὄλας τὰς παρουσιαζομένας δυνατότητας διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν ὀρθήν⁽²⁾. Διότι αἱ δυ-

(2) Ὁ Dr. Ashby εἰς τὸ ἄρθρον του Design for an Intelligence Amplifier (Automata

νατότητες είναι, ὅπως εἶδομεν, ἀπεριόριστοι, καὶ εἰς πολλὰς περιπτώσεις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὐρεθῇ ἡ λύσις δι' ἀναζητήσεως εἰς πεπερασμένον χρονικὸν διάστημα.

Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος διαίσθεται κατὰ κάποιον τρόπον τὴν λύσιν καὶ στρέφει τὴν ἀναζητήσιν του πρὸς τὴν ὀρθὴν κατεύθυνσιν. Αὐτὴ ἡ διαίσθησις εἶναι κατὰ τὸ ὁποῖον δὲν ἐξηγεῖται πλήρως «λογικῶς». Στηρίζεται βεβαίως εἰς τὴν πείραν, εἰς τὰς ὑπαρχούσας ἐκάστοτε ἐνδείξεις, ἀλλ' ἀσφαλῶς εἶναι κατὰ τὸ ὁποῖον ὑπερβαίνει τὴν πείραν. Εἶναι γνωσταὶ πλείσται ὅσα περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας μεγάλα ἀνακαλύψεις ὀφείλονται κυρίως εἰς τὴν διαίσθησιν⁽³⁾. Γενικῶς, χωρὶς τὴν διαίσθητικὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρώπου, οὐσιαστικῶς καμμία μεγάλη πρόοδος δὲν θὰ εἶχε γίνῃ εἰς τὴν ἐπιστήμην.

Ὡς συμπέρασμα ὄλων τῶν ἀνωτέρω προκίπτει ὅτι εἰς μὲν τὸν τομέα τῶν λογικῶν καὶ μαθηματικῶν συλλογισμῶν καὶ πράξεων ὁ ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος ὄχι μόνον συναγωνίζεται τὸν ἀνθρώπινον ἐγκέφαλον, ἀλλὰ καὶ ὑπερτερεῖ σημαντικῶς τοῦ ἀνθρώπου. Ὑπερτερεῖ ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς ταχύτητα καὶ εἰς ὄγκον συλλογισμῶν καὶ πράξεων, ἀλλὰ πολλὰκις καὶ εἰς τὴν ἀκριβειαν⁽⁴⁾ τῶν συλλογισμῶν. Ὑστερεῖ ὁμοῦ

ὁ ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος ἀσυγκρίτως εἰς δημιουργικότητα καὶ πρωτοτυπίαν. Ἀκριβῶς εἰπεῖν ὁ ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος δὲν ἔχει καμμίαν πρωτοτυπίαν καὶ δημιουργικότητα, ἀλλ' ἐκτελεῖ ὅσα ἔμαθε μὲ πλήρη πιστότητα, ἀλλὰ χωρὶς καμμίαν φαντασίαν. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ποτὲ δὲν ἐξέρχεται τῶν ὁρίων, τὰ ὁποῖα τοῦ ἔθεσεν ὁ κατασκευαστὴς του. Ἐνῶ ἀντιθέτως ὁ ἄνθρωπος ὑπερβαίνει συνεχῶς ἑαυτὸν καὶ δὲν ὑπάρχουν πλαίσια ἐντὸς τῶν ὁποίων εἶναι δυνατὸν νὰ περικλεισθῇ ἡ δημιουργικότης του.

Μίαν ἐνδιαφέρουσαν πλευρὰν τοῦ θέματος αὐτοῦ ἀναπτύσσει πολὺ ὠραία ὁ L. Brillouin εἰς τὸ βιβλίον του «*Vie, Matière et Observation*» (Paris 1959). Ὁ Brillouin ἀναπτύσσει τὴν ἔννοιαν τῆς πληροφορίας (Information)⁽⁵⁾ καὶ τὰς ἐφαρμογὰς τῆς εἰς διάφορα θέματα. Ἰδιαιτέρως εἰς τὸ δεύτερον κεφάλαιον μὲ τίτλον «*Le cerveau et la machine*» κάμνει σαφῆ διάκρισιν μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ μηχανῆς. Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δημιουργεῖ νέας πληροφορίας. Αὐτὸ ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἐλάττωσιν τῆς ἐντροπίας, ἢ ὅπως λέγει ὁ Brillouin, αὕξησιν τῆς ἀρνητικῆς ἐντροπίας⁽⁶⁾. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ αὕξησις τῶν

Studies σ. 215), φαντάζεται ἓνα ἠλεκτρονικὸν ἐγκέφαλον, ὁ ὁποῖος πολλαπλασιάζει τὴν διασθητικὴν ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου. Δηλαδή «ψάχνει» μέσα εἰς ἓνα πλῆθος δυνατοτήτων νὰ εὐρη τὴν ὀρθὴν ἀπάντησιν. Ἐν τούτοις ἡ ὑπόδειξις ποὺ νὰ ψάξῃ γίνεται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον. Βεβαίως ἂν ὁ ἀριθμὸς τῶν δυνατῶν λύσεων εἶναι πεπερασμένος, ἡ εὐρεσις τῆς λύσεως εἶναι ἀπλῶς ζήτημα χρόνου, ὁ ὁποῖος ὅμως εἶναι ἐνδεχομένως τόσα πολλὰ δισεκατομμύρια ἔτη, ὥστε ἡ λύσις νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ εὐρεθῇ ἐντὸς λογικῶν χρονικῶν ὁρίων. Ἐν ὅμως αἱ δυνατότητες εἶναι ἀπειροί, ἡ ἀναζητήσις τῆς λύσεως εἶναι ματαιοπονία, ἐκτὸς ἂν κάποιος ὑποδείξῃ ποῦ ν' ἀναζητηθῇ ἡ λύσις.

(3) Βλέπε σχετικά παραδείγματα ἐν: «*Ακτίνες*» 1943, σ. 191-95, σ. 267-68 καὶ σ. 308-310.

(4) Ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι νομίζεται συνήθως, ὁ ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος κἀμνει σφάλματα. Ἐν γένει, βεβαίως, κάμνει πολὺ ὀλιγώτερα ἀριθμητικὰ σφάλματα ἀπ' ὅσα ἓνας μέσος τύπος ἀνθρώπου. Ἐν ὅμως κάμει ἓνα σφάλμα (ἂν π. χ. ὑποστή μίαν βλάβην μίαν λυχνία του), ναὶ μὲν ἐν γένει ἐπεμβαίνει ὁ ἔλεγχος καὶ

διορθώνει τὸ σφάλμα ἢ σταματᾷ τὸν ἐγκέφαλον. Ἐν ὅμως ὁ ἔλεγχος δὲν εὐρῆ τὸ σφάλμα (πράγμα ὄχι ἀδύνατον), ὁ ἐγκέφαλος συνεχίζει νὰ λειτουργῇ, ὅσον περιεργα καὶ παράλογα καὶ ἂν εἶναι τὰ ἐξαγόμενά του. Θὰ ἠμπορούσε νὰ εἴπῃ κανεὶς τότε ὅτι ὁ ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος «*τρελλαίνεται*».

(5) Ἡ θεωρία τῶν Πληροφοριῶν (Information Theory) εἶναι ἓνας πολὺ ἐνδιαφέρων καὶ ἀξιόλογος κλάδος τῶν ἐφηρμοσμένων Μαθηματικῶν, ὁ ὁποῖος ἀνεπτύχθη τὰ τελευταῖα ἔτη καὶ ἀσχολεῖται μὲ τὴν προέλευσιν καὶ μετάδοσιν τῶν πληροφοριῶν. Ἡ Θεωρία τῶν Πληροφοριῶν ἔχει πολλὰς ἐφαρμογὰς εἰς τὴν Φυσικὴν, τὴν Κυβερνητικὴν κλπ., ἀλλὰ καὶ πλείστας πρακτικὰς ἐφαρμογὰς, ὅπως π.χ. εἰς τὰς τηλεπικοινωνίας.

(6) Δὲν ἐσερχόμεθα ἐδῶ εἰς τὸν ὀρισμὸν τῆς ἐντροπίας εἰς τὴν Φυσικὴν. Ἀπλῶς σημειώομεν ὅτι ἐντροπία εἶναι ἓν ποσόν, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὸν βαθμὸν διαλύσεως ἐνὸς συστήματος. Ἐπομένως «ἀρνητικὴ ἐντροπία» εἶναι τὸ μέτρον τῆς ὀργανώσεως τοῦ συστήματος. Ἡ θεωρία τῶν Πληροφοριῶν γενικεῖται τὴν ἔννοιαν τῆς ἀρνητικῆς ἐντροπίας καὶ συμπεριλαμβάνει εἰς αὐτὴν τὰς πληροφορίας. Δηλαδή

πληροφοριών ισοδυναμεί προς αυτό, τὸ ὁποῖον ὠνομάσαμεν δημιουργικὴν ικανότητα. Ἀντιθέτως ὁ ἠλεκτρονικὸς εγκέφαλος δὲν κάμνει παρὰ μετάφρασιν τῶν διδομένων πληροφοριῶν, δηλαδή οὐσιαστικῶς δὲν μᾶς δίδει τίποτε νέον, τίποτε τὸ ὁποῖον νὰ μὴ περιέχεται δυνάμει εἰς τὰ δοθέντα στοιχεῖα καὶ εἰς τὴν δοθεῖσαν μέθοδον.

★

Ἐκτὸς ὁμως τῆς ἐφευρετικότητος, ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι ιδιότητες καὶ ικανότητες τοῦ ἀνθρώπου, τὰς ὁποίας δὲν φαίνεται καθόλου πιθανὸν ὅτι θὰ δυνηθοῦν νὰ τὰς ἀποκτήσουν καὶ οἱ ἠλεκτρονικοὶ εγκέφαλοι.

Ὅταν π. χ. ὁμιλοῦμεν περὶ «ἐλευθερίας βουλήσεως» τῶν ἠλεκτρονικῶν εγκεφάλων (ὅταν αὐτοὶ περιέχουν ἓνα τυχαῖον στοιχεῖον), ἀσφαλῶς κάμνομεν κατάχρησιν τῶν λέξεων. Πράγματι, ὅταν λέγωμεν ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἐλεύθερος, δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως ὅτι προκειμένου ν' ἀποφασίσῃ τί θὰ πράξῃ, θὰ ρίψῃ ἓνα νόμισμα «κορῶνα-γράμματα» καὶ ἀναλόγως θὰ καθορίσῃ τὴν στάσιν του. Ἐπομένως τὸ «στοιχεῖον τύχης» τὸ ὁποῖον περιλαμβάνουν ὠρισμένοι ἠλεκτρονικοὶ εγκέφαλοι ἤμπορεῖ νὰ τοὺς κάμνῃ νὰ ὁμοιάζουν μὲ ρουλέττας, ὄχι ὁμως καὶ μὲ ἀνθρώπους.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἡ χρησιμότης τῶν τοιούτων εγκεφάλων εἶναι περιορισμένη. Τὸ ὅτι ἡ συμπεριφορὰ των εἶναι ἀπροβλεπτος δὲν σημαίνει ὅτι δημιουργοῦν κάτι τὸ νέον. Ἴσως βεβαίως νὰ εὑρουν τυχαίως τὴν λύσιν ἑνὸς ἀπλοῦ προβλήματος. Ἀλλὰ ἂν τοὺς δώσῃ κανεὶς ν' ἀποκρυπτογραφήσουν ἓνα «τυχαῖον» κείμενον, τὸ ὁποῖον ἄλλοι ἐκρυπτογράφησαν, ἀποδεικνύονται ἐντελῶς ἀνίσχυροι.

Μία ἄλλη διαφορὰ μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ μηχανῆς εἶναι τὸ ὅτι αἱ μηχαναὶ δὲν ἔχουν αἰσθήματα, συνειδήσιν ἢ συναισθήματα ὅπως οἱ ἄνθρωποι. Ἡ παρατήρησις αὕτη φαίνεται τόσο ἀυτονόητος, ὥστε θὰ ἦτο περιττὸν νὰ τὴν κάμῃ κανεὶς, ἂν δὲν ὑπῆρχον ὠρισμένοι ὑποστηρικταὶ τῆς ἀντιθέτου ἀπόψεως. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον τονίζει ὁ Turing καὶ ἄλλοι, εἶναι ὅτι πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ὄχι ἡ δομὴ, ἀλλ' ἡ συμπε-

θεωρεῖ τὰς πληροφορίας ὡς μίαν μορφήν ὀργανώσεως.

ριφορὰ τῶν ἠλεκτρονικῶν εγκεφάλων. Ἄν λοιπὸν ἓνας ἠλεκτρονικὸς εγκέφαλος εἶναι δυνατὸν νὰ περιγράψῃ τὰ χρώματα ἑνὸς πίνακος, νὰ ἀποφύγῃ μίαν πυρκαϊάν, νὰ «ἐκφράσῃ τὸν θανασμὸν» του εἰς μίαν συναυλίαν, νὰ γελάσῃ ὅταν γελοῦν οἱ ἄλλοι κλπ., πῶς θὰ ἤμποροῦσε νὰ εἴπῃ κανεὶς ὅτι «δὲν αἰσθάνεται» ἢ «δὲν συναισθάνεται»; Τότε τὸ ἴδιον ἐπιχείρημα θὰ ἤμποροῦσε νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τοὺς «ἄλλους ἀνθρώπους». Δηλαδή ὅτι καὶ οἱ «ἄλλοι ἄνθρωποι» (ἐκτὸς τοῦ ὁμιλοῦντος) οὔτε αἰσθάνονται οὔτε συναισθάνονται. Ἄν θέλῃ ὁμως ν' ἀποφύγῃ κανεὶς τὰς ἀκρότητας τοῦ συλλογισμοῦ, εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ δεχθῇ ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι αἰσθάνονται, σκέπτονται, συναισθάνονται ὅπως καὶ αὐτός, ἐφ' ὅσον ἡ συμπεριφορὰ των εἶναι παρομοία μὲ τὴν ἰδικήν του. Διατί δὲν ἰσχύει τὸ αὐτὸ καὶ μὲ τοὺς ἠλεκτρονικοὺς εγκεφάλους;

Καὶ ἐδῶ ὁμως παρατηρεῖ κανεὶς ὅτι ἡ συμπεριφορὰ τῶν ἠλεκτρονικῶν εγκεφάλων εἶναι τυποποιημένη, ἀκολουθοῦν δηλαδή τοὺς κανόνας, οἱ ὁποῖοι τοὺς ἔχουν τεθῆ. Ἡ ἐπίδρασις των ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν τύπον, τὸ εἶδος τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων. Ἀλλὰ αἱ δυνατὰ ἐξωτερικὰ ἐπιδράσεις εἶναι ἀπεριόριστοι. Καὶ ὁ μὲν ἄνθρωπος ἔχει τὴν δυνατότητα ν' ἀντιδράσῃ κατ' αὐτοσχέδιον τρόπον εἰς αὐτάς, ἐνῶ ὁ ἠλεκτρονικὸς εγκέφαλος ἢ δὲν ἀντιδρᾷ καθόλου ἢ ἀντιδρᾷ πάντοτε κατὰ ὠρισμένον τρόπον.

Κάτι ἀνάλογον συμβαίνει μὲ τοὺς ἀνθρώπους μόνον εἰς εἰδικὰς περιπτώσεις. Π. χ. ὅταν ἓνας ἄνθρωπος εἶναι ἀφηρημένος, ἀπαντᾷ μὲν μηχανικῶς εἰς τὰς τιθεμένας ἐρωτήσεις, ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου ὁ συνομιλητῆς του ἀντιλαμβάνεται ὅτι δὲν ἔχει συνειδήσιν αὐτῶν πού λέγει. Ἀνάλογα ἰσχύουν ὅταν ἓνας ὑπεβολικὰ κομπορμιστῆς ἄνθρωπος δὲν τολμᾷ ν' ἀναλάβῃ καμμίαν πρωτοβουλίαν, ἀλλ' ἐνεργεῖ πάντοτε συμφώνως πρὸς τὰς ἐντολάς πού ἔχει λάβει. Τότε μόνον ὁ ἄνθρωπος πράγματι ὁμοιάζει κάπως πρὸς μηχανήν.

Ἀνάλογα ἰσχύουν καὶ μὲ τὰ συναισθηματά. Αἱ τυποποιημένα ἐκφράσεις μερικῶν ἐπισκεπτῶν μουσειῶν «ὑπέροχο», «θανυμά-

σιο» κλπ. δὲν ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ θεαταὶ συγκινοῦνται πράγματι ἀπ' ὅσα βλέπουν— ἴσως ἐνίοτε ἀποδεικνύουν τὸ ἀντίθετον. Τὸ ἴδιον ἰσχύει ὅταν ἓνας γελᾷ κάθε φορὰν πὺν γελοῦν οἱ ἄλλοι. Τότε τὸ μόνον τὸ ὁποῖον συμπεραίνομεν, εἶναι ὅτι γελᾷ μηχανικῶς, ὄχι ὅτι χαίρεται πράγματι.

★

Ἄλλὰ θὰ πρέπη νὰ σημειώσωμεν καὶ μίαν ἀκόμη διαφορὰν μεταξὺ ἠλεκτρονικοῦ ἐγκεφάλου καὶ ἀνθρώπου. Ὁ ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος λύνει ἐνδεχομένως ὅσα προβλήματα τοῦ τίθενται, ἀλλὰ δὲν θέτει αὐτὸς προβλήματα εἰς τὸν ἑαυτὸν του. Δὲν ἔχει αὐτὸ τὸ βασικὸν στοιχεῖον τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, τὸ ὁποῖον δημιουργεῖ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἔρευναν. Τὴν περιέργειαν, τὴν ἐρευνητικότητα, τὸ ἐνδιαφέρον. Δὲν εἶναι δυνατὸν κἂν νὰ βοηθῇ ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος μὲ ἐνδιαφέροντα, ὁ ὁποῖος νὰ μὴ περιορίζεται εἰς ὅσα προβλήματα τοῦ τίθενται, ἀλλὰ νὰ θέτῃ μόνος του προβλήματα, νὰ καταστρώσῃ πειράματα, νὰ δημιουργῇ ὑποθέσεις καὶ θεωρίας πρὸς ἐξήγησιν τῶν φαινομένων καὶ νὰ ἐλέγξῃ τὰς ὑποθέσεις καὶ τὰς θεωρίας αὐτὰς μὲ νέα πειράματα. Τὸ πάθος πρὸς γνῶσιν εἶναι κάτι τὸ ἐντελῶς ξένον πρὸς τὴν μηχανήν. Ἡ μηχανὴ ἠμπορεῖ ἴσως νὰ κάμῃ μίαν σειρὰν πράξεων χρησιμοποιοῦσα τοὺς γνωστοὺς φυσικοὺς νόμους, ἀλλ' ὄχι νὰ ἐνδιαφεροθῇ νὰ εὕρῃ τοὺς φυσικοὺς νόμους, νὰ ἀναζητήσῃ τὴν δομὴν τῆς Φύσεως καὶ τοῦ Κόσμου.

Ὅποτε ἐρχόμεθα εἰς τὴν τελευταίαν οὐσιώδη διαφορὰν ἀνθρώπου καὶ μηχανῆς. Καὶ ἡ διαφορὰ αὕτη ἀφορᾷ τὰς ἀξίας.

★

Ὁ ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος δὲν ἔχει φυσικὰ τὴν αἴσθησιν τῶν ἀξιών. Βεβαίως ἠμπορεῖ νὰ διακρίνῃ πολλάκις μίαν ὀρθὴν ἀπὸ μίαν ἐσφαλμένην πρότασιν. Ἡ εὐρίσκει τὴν ὀρθὴν ἀπάντησιν εἰς τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα τοῦ τίθενται. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι διὰ τὸν ἠλεκτρονικὸν ἐγκέφαλον ἔχει περισσοτέραν σημασίαν ἡ ὀρθότης μιᾶς φράσεως ἢ ἐνὸς συλλογισμοῦ, ἀπ' ὅτι τὸ ψεῦδος. Εἶναι δυνατὸν νὰ κάμῃ διάκρισιν ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς, ὄχι ὅμως ἀξιολόγησιν τῶν.

Τὸ ἴδιον ἰσχύει καὶ μὲ τὴν τέχνην, μὲ τὴν ἠθικὴν καὶ μὲ τὴν θρησκείαν. Λέγεται ὅτι ἔχουν κατασκευασθῆ ἤδη ἠλεκτρονικοὶ ἐγκέφαλοι, οἱ ὁποῖοι «συνθέτουν» τραγούδια τῆς μόδας ἢ ζωγραφίζουν μοντέρνους πίνακας. Αὐτὸ δὲν φαίνεται βεβαίως καὶ τόσοσν δύσκολον. Δὲν ἀμφιβάλλω δὲ ὅτι θὰ εἶναι δυνατὸν εἰς τὸ μέλλον νὰ κατασκευασθοῦν ὁμοίως ἐγκέφαλοι οἱ ὁποῖοι θὰ συνθέτουν καὶ μερικὰ «ᾠραῖα» κηρύγματα περὶ δικαιοσύνης ἢ περὶ ἐλευθερίας ἢ περὶ ἱμπεριαλισμοῦ τῶν καπιταλιστῶν, κλπ. κλπ. Ἄλλωστε ἀρκεῖ ν' ἀκούσῃ κανεὶς μερικάς ραδιοφωνικὰς ἐκπομπὰς διὰ νὰ σχηματίσῃ μίαν ἰδέαν τοῦ τί περιττον θὰ εἶναι τὰ «μουσικὰ» ἢ τὰ «πολιτικὰ» κατασκευάσματα τῶν ἠλεκτρονικῶν ἐγκεφάλων(7).

Ἄλλὰ μὴ περιμένετε βεβαίως ἀπὸ ἓνα ἠλεκτρονικὸν ἐγκέφαλον νὰ ἔχῃ συναισθησιν τοῦ τί συνθέτει ἢ τί κηρύττει. Ἐνας ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος θὰ ἠμποροῦσε ἴσως ἄριστα ν' ἀναλύσῃ ἓνα ἔργον τοῦ Μπετόβεν, ὄχι ὅμως καὶ νὰ «κατανοήσῃ» τὴν μουσικὴν καὶ τὴν τέχνην γενικῶς, ἢ τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἔστω καὶ ἂν εἶναι κατεσκευασμένος κατὰ τρόπον ὥστε νὰ φωνάζῃ «τί ᾠραῖο!» κάθε φορὰν κατὰ τὴν ὁποῖαν ἀκούει μουσικὴν, ἢ μίαν ὁμιλίαν περὶ ἠθικῆς καὶ θρησκείας.

Ἐδῶ θὰ εἶχεν ἴσως ν' ἀντείτῃ κανεὶς ὅτι ὑπάρχουν ἀνθρώποι, οἱ ὁποῖοι οὔτε τὴν μουσικὴν κατανοοῦν, οὔτε τὴν ἠθικὴν, οὔτε τὸν Θεόν, ἔστω καὶ ἂν ὁμιλοῦν πολὺ περὶ αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Ὅμως, πιστεύω, ὅτι κανεὶς δὲν ὑπάρχει, ὁ ὁποῖος νὰ μὴν αἰσθάνεται, εἰς ἓνα βαθμὸν τοῦλάχιστον, τὰς ἀξίας αὐτὰς. Ὅλοι ἔχουν τὴν δυνατότητα νὰ κατανοήσουν καὶ νὰ συναισθανθοῦν εἰς ἓνα βαθμὸν τὸ βαθυτέρον νόημα τῶν ἀξιών αὐτῶν, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περιγραφῆ μὲ λόγους, νὰ μετρηθῇ ἢ νὰ ὑπολογισθῇ, ὥστε νὰ δοθῇ εἰς τοὺς ἠλεκτρονικοὺς ἐγκέφαλους.

Καὶ εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον ὁ ἀνθρώπος

(7) Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ζωγραφικὴν δὲν χρειάζεται κἂν ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος. Ἐχει κατασκευασθῆ ἤδη μία ἀπλουστάτη μηχανή, ἡ ὁποία κινεῖ μερικὰ πινέλα δεξιὰ-ἀριστερὰ καὶ σχηματίζει εἰς ἓνα ρολὸν χάρτου, ἐν σειρᾷ, «μοντέρνους» ζωγραφικοὺς πίνακας.

ὑπερέχει ἀσυγκρίτως τῆς μηχανῆς. Ὅσον καὶ ἂν τελειοποιηθῶν οἱ ἠλεκτρονικοὶ ἐγκέφαλοι, καὶ ἂν ἀκόμη κατακτήσουν μίαν ἡμέραν τὴν γῆν, οὐδέποτε θὰ «αἰσθανθοῦν» αὐτὰ τὰ ὁποῖα αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος, οὐδέποτε θὰ εὑρουν τὴν ὀμορφιά, τὴν ἀξίαν, τὸ νόημα καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς.

Τὸ γενικὸν συμπέρασμα ὄλων αὐτῶν εἶναι ὅτι οἱ ἠλεκτρονικοὶ ἐγκέφαλοι ὑστεροῦν καὶ θὰ ὑστεροῦν πάντοτε τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰ πλέον βασικὰ σημεῖα. Εἰς τὴν δημιουργικότητα καὶ τὴν πρωτοτυπία, εἰς τὴν συνείδησιν, εἰς τὸ αἶσθημα καὶ τὸ συναίσθημα, εἰς τὴν ἐλευθερίαν, καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἐπαφήν μετὰ τὰς ἀξίας, μετὰ τὰς αἰωνίους ἀξίας, τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος συναισθάνεται καὶ ζῆ. Αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ στοιχεῖα εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὸν πραγματικὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κάμνουν νὰ διαφέρει καὶ νὰ ὑπερέχη ἀσυγκρίτως τῆς ὕλης καὶ τῆς μηχανῆς.

Γ. ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Καθηγητὴς τῆς Φυσικομαθηματικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Μίαν καλὴν εἰσαγωγὴν εἰς τοὺς ἠλεκτρονικοὺς ἐγκέφαλους ἀποτελοῦν τὰ ἐκλαϊκευτικὰ βιβλία τῆς σειρᾶς «Que sais-je?»:

1) P. Devaux, Automates et Automatismes, Paris 1948.

2) G. Guillaud, La Cybernétique, Paris 1957.

3) P. Demarne et M. Rouquerol, Les ordinateurs électroniques, Paris 1959.

4) B. Renard, Le Calcul électronique, Paris 1960.

5) J. et J. Pouen, Le langage électronique, Paris 1960.

Εἰδικῶς διὰ τὰς μεταφραστικὰς μηχανὰς

6) E. Delavenay, La machine a traduire, Paris 1959.

Πλέον τεχνικὰ βιβλία, ἀλλὰ ποὺ παρουσιάζουν γενικώτερον ἐνδιαφέρον:

7) N. Wiener, Cybernetics. Herman et Cie, Paris 1948.

8) M. Pélegrin, Machines à calculer électroniques, Dunod, Paris 1959.

Πολλὰ στοιχεῖα τόσον διὰ τοὺς ἀριθμητικούς, ὅσον καὶ διὰ τοὺς ἀναλογικούς ὑπολογιστάς.

9) Automata Studies. ed. C.E. Shannon and J. Mc Carthy, Princeton University Press, Princeton 1956. Πολὺ ἐνδιαφέρονται μελέται, μαθηματικῶς διατυπωμένα.

10) S.C. Kleene, Introduction to Metamathematics, North Holland Publishing Co, Amsterdam 1952. Περιέχει τὸ θεώρημα τοῦ Gödel καὶ ἐφαρμογὴν εἰς τὰς μηχανὰς τοῦ Turing.

11) J. R. Newman, The World of Mathematics, Vol. 4, Simon and Schuster, N. York 1956. Περιέχει μερικὰ πολὺ ἐνδιαφέροντα ἀρθρα τῶν A.M. Turing, J. von Neumann κλπ.

12) Σ. Πεφάνη, Ἡλεκτρονικοὶ ἐγκέφαλοι, Ἀθήναι 1959.

13) L. Brillouin, Paeis Matière et Observation, Albin Michel, Paris 1959.

Περιέχει μίαν ἀξιόλογον κριτικὴν μελέτην τοῦ θέματος χωρὶς μαθηματικά.

Η ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΝΩΣΙΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝ CHEVETOGNE (ΒΕΛΓΙΟΝ) ΜΟΝΗ ΤΩΝ ΒΕΝΕΔΙΚΤΙΝΩΝ

Ἡ ἱστορικὴ ἀναδρομὴ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἡ λόγῳ ἀνθρώπων ἀδυναμιῶν διαίρεσις τῆς ἀδιαίρετου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ προσέξωμεν πολλὰ μεμονωμένα παραδείγματα ἀνθρώπων, πού ἀφιέρωσαν τὴν ζωὴν των καὶ τὴν δραστηριότητά των εἰς τὴν πραγματικότητα ἑνὸς καὶ μόνου ὄνειρου, τοῦ ὄνειρου τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἡδὴ ἡ μεσολάβησις ἀρχαίων ἑκατονταετιῶν ἐπιτρέπει εἰς τοὺς ὁπαδοὺς ἐκάστης τῶν διαμαχομένων Ἐκκλησιῶν νὰ ἐποπτεύσουν τὴν μεγαλοπρεπῆ πορείαν καὶ τὴν προσπάθειαν μᾶς ἐκάστης ἐξ αὐτῶν διὰ τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἐπὶ γῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, διὰ μεθόδων ὅμως κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον διαφορετικῶν.

Καὶ ἐν προκειμένῳ εἶναι μὲν γνωσταὶ αἱ καινοτομίαι τῆς Ἀστικῆς Ἐκκλησίας, καύχημα δὲ τῆς Ὀρθοδόξου ἢ προσήλωσις τῆς εἰς τὴν ἱερὰν Παράδοξιν, πηγὴν αἰωνίου πνευματικότητος, ἡ ὁποία μᾶς παρέδωκε μίαν Ἐκκλησίαν τῆς ὁποίας ἐνωτικὸν γνώρισμα εἶναι ἡ ποικιλία, ἡ διαφοροποίησις, ἡ ἀντιμέτρησις, ἡ σύγκρισις, ὁ ἀγών.

Καὶ τί ἄλλο εἶναι ἡ Ὁρθόδοξος ἡμῶν Ἐκκλησία, παρὰ μία ἰσορροποῦσα διαλεκτικὴ ἀντιθέσεων, ἕνας ἀγωνιστικὸς κόσμος κεντρομόλων καὶ φυγοκέντρων δυνάμεων, πού ὁδηγοῦν εἰς τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν καταστροφὴν, ἕνας κόσμος ὅμως πού δὲν διαλύεται ποτὲ καὶ δὲν φέρεται πρὸς τὴν ἀποσύνθεσιν, ἀλλ' ἀντιθέτως πρὸς τὴν αὐτοσυντήρησιν, τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν ἀνέλιξιν;

Ἀνεξαρτήτως ὅμως τῆς διαφορετικῆς μέχρι τοῦδε πορείας ἡ νοσταλγία καὶ ὁ πόθος μᾶς ἠνωμένης Ἐκκλησίας ἐνέπνευσεν ἐπισήμους πρωτοβουλίας ἐπὶ τοῦ θέμα-

τος, αἱ ὁποῖαι ὡς ἀποτέλεσμα εἶχον τὸ ἀνατολικῆς ἐμπνεύσεως Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὴν δι' ἐιδικῆς ἀποστολικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Πάπα Πίου τοῦ ΙΑ' τῷ 1924, ἀφιέρωσιν τοῦ τάγματος τῶν Βενεδικτίνων μοναχῶν καὶ δὴ τοῦ κλάδου πού σήμερον εὐρίσκεται ἐγκατεστημένος εἰς τὴν ἐν Chevetogne τοῦ Βελγίου περιφημον μονήν, εἰς τὸ δύσκολον ἔργον τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν.

Οὕτω ἰδρυθῆναι μοναχικὴ κοινότης βυζαντινοῦ λειτουργικοῦ τύπου πραγματοποιήσασα τὴν ἐμπνευσὴν πού εἶχεν ἐκφράσει ὁ ἀείμνητος ἰδρυτὴς τῆς μονῆς, ἱερομόναχος Λαμπέρ Μπώντουαϊν δι' ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν Πάπα, μὲ μοναδικὸν σκοπὸν τὴν προσέγγισιν τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως διὰ τῆς υἰοθετήσεως τοῦ βυζαντινοῦ τυπικοῦ καὶ διὰ τῆς διαφοτίσεως τοῦ δυτικοῦ κόσμου ἐπὶ τῶν σκοτεινῶν σημείων τῆς μεταξὺ των διαφορᾶς.

Ἐν προκειμένῳ θὰ ἦτο ματαία πᾶσα ἀπόπειρα παρακολουθήσεως τοῦ ἔργου πού ἐπιτελεῖται ἐν Chevetogne ἄνευ μιᾶς συντόμου ἐρεύνης τῆς προσωπικότητος τοῦ ἱδρυτοῦ πατρὸς Λαμπέρ, πού διὰ τῆς πνευματικῆς τῆς παρουσίας ἀναρριπίζει τοὺς σπινθῆρας τῆς δραστηριότητος τῶν μοναχῶν.

★

Ὁ πατὴρ Λαμπέρ, ἕνας μοναχὸς πού ἐθήρευε πάντοτε τὴν ἀπλότητα, ἀνίρει εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους τῶν ὁποίων ἡ πνευματικὴ ἀκτινοβολία ξεπερνᾷ τὰ στενὰ ὄρια μᾶς μονῆς καὶ καταναγάζει τὸ στερέωμα, ἐν προκειμένῳ, τῶν μακρῶν τῆς Ὁρθοδοξίας διαβιούντων. Ἦτο ὁ Ρωμαιοκαθολικὸς μοναχὸς πού ἐνεκολπώθη τὴν ὑπεριστορικὴν ἰδέαν τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν μὲ μοναδικὸν ὄροσμον τῆς πνευματικῆς του τροχιάς, τὴν Ὁρθοδοξίαν.

Εἶδε τὴν παρακμάζουσαν λειτουργικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας ὡς τὸ μέγα αἷτιον τῆς κακοδαιμονίας τῶν χριστιανῶν, ὡς τὴν ἀπαρχὴν μιᾶς κατιούσης πνευματικῆς μηδενισμοῦ. Ἀποτέλεσμα τούτου ἦτο νὰ καταστῇ κατ' ἐξοχὴν ἡ μορφή, ποῦ ἐνεσάρκωσε τὴν ρωμαλαίαν προβολὴν τοῦ ὀρθοδόξου λειτουργικοῦ στοιχείου καὶ τῆς κατὰ Χριστὸν μυστηριακῆς ζωῆς.

Μὲ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν πίστιν ὡς ὁδηγὸν ἠρεύνησε καὶ ἐμελέτησε τὴν ὀρθόδοξον λειτουργικὴν ζωὴν εἰς ὅλην τῆς τὴν εὐρύτητα. Προσεπάθησε νὰ πλησιάσῃ τὸν Θεὸν μὲ τὰ λειτουργικὰ μέσα, τὰ ἱερὰ κείμενα, τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, τὰς ἀγίας εἰκόνας, ὅπως ἀκριβῶς τὰ προσέφερον ἡ Ὁρθοδοξία, ὁ μόνος συνεχιστὴς τῆς παραδόσεως τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, μοιραίως ὁδηγηθεὶς πρὸς αὐτήν, ἀποτελοῦσαν πιστὸν θεματοφύλακα καὶ συντηρητὴν τῶν λειτουργικῶν θησαυρῶν.

Πεισθεὶς δὲ εἰς τὴν ἀποτελεσματικότητα τῶν μέσων τούτων, δὲν ἐδίστασε νὰ διακηρύξῃ ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι ἡ μόνη ἐνδεδειγμένη πηρὴ ἀνανεώσεως τῆς λειτουργικῆς ζωῆς. Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι ὅτι δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν διακήρυξιν αὐτήν, ἀλλ' ἐπροχώρησε πρὸς θετικὰ ἐπιδιώξεις.

Κατέστησε σαφὲς ὅτι αἱ περὶ Ὁρθοδοξίας ἐπικρατοῦσαι ἀντιλήψεις εἶναι πεπλανημέναι καὶ καρπὸς ἀγνοίας, ποῦ ὁδηγεῖ εἰς τὸ μῖσος, ἐνῶ ἡ γνωριμία θὰ ἀποτελέσῃ τὴν ἀπαρχὴν νέων καταστάσεων ἀγάπης καὶ θαυμασμοῦ πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἔχον ἀσφαλῶς κατὰ νοῦν τὸ τοῦ Αὐγουστίνου «res tantum diligitur quantum cognoscitur».

Ἡ αἰωνία ἀναζήτησις τὸν ἐβοήθησε νὰ ὑπερσηδῇ τὰ πεπερασμένα ἐμπόδια. Αὐτὸς δὲ συγκεκριμένως ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀνάμεσα εἰς τὸ πεπερασμένον καὶ τὸ ἄπειρον, φανερῶνει τὴν δυνατόν βαθμὸν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν στοχασμῶν τοῦ μέσου εἰς τὴν χρονικότητα.

Ἡ ζωὴ τοῦ ἔκτοτε ἀφιερώνεται εἰς τὴν μελέτην τῆς λειτουργικῆς ζωῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τῆς Ὁρθοδόξου ἀγιογραφίας, ὡς ἐπίσης τῆς ὑμνογραφίας καὶ μουσικῆς. Ἡ μετὰ πεποιθήσεως ἀφοσίω-

σις εἰς τὴν πραγμάτωσιν αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ κατέστησε τὸ παράδειγμά του παραγωγικόν, οὕτως ὥστε τὰ ἐκ τῆς ἀγαθοποιου ταύτης ἐπιρροῆς ἀποτελέσματα νὰ πλησιάζουν πολὺ αὐτὸ ποῦ ὁ ἴδιος συνέλαβεν ὡς ἰδέαν: «Τὸ κοινόβιον αὐτὸ θὰ καταστῇ κέντρον συναντήσεως τῶν χριστιανικῶν ψυχῶν, ποῦ νοσταλγοῦν τὴν χριστιανικὴν ἐνότητα, σύνδεσμος καὶ σημεῖον ἐπαφῆς ὅπου τὰ πνεύματα καὶ αἱ καρδίαι θὰ προσεγγίσουν ἀλλήλας καὶ ὅπου θὰ προετοιμαθοῦν διὰ τὸ μέλλον οἱ ἐργάται τῆς τελικῆς συμφιλιώσεως».

★

Μένει τώρα νὰ παρακολουθήσωμεν τὸ ἔργον ποῦ ἐγκατέλειπεν ὁ χαλκέντερος αὐτὸς ὄργανωτής, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τῶ ὄντι πλαστικὴν μορφοποίησιν ἐνὸς ὑποκειμενικοῦ βιώματος. Καὶ ἐν πρώτοις οἱ σκοποὶ καὶ τὰ μέσα ἐργασίας τῶν Βενεδικτίνων τῆς Chevetogne.

Οἱ μοναχοὶ τῆς Chevetogne ἔχουν ὡς ἀποστολὴν τὴν προσευχὴν, τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἀφιέρωσιν τῆς ζωῆς τῶν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐκφρασθεῖσαν διὰ τοῦ «ἵνα ἐν ὧσιν...» ἐπιθυμίαν. Θέλουν λοιπὸν νὰ πλησιάσουν τοὺς ἄλλους ἀδελφούς των καὶ νὰ ἐνωθοῦν μαζί των εἰς μίαν προσπάθειαν ἀγάπης χριστιανικῆς πρὸς τὸν πλησίον, νὰ μάθουν τὰς γλώσσας των καὶ νὰ κατανοήσουν τὴν νοστοπιάν των, νὰ σπουδάσουν μαζί τὰ κοινὰ σημεῖα τοῦ δόγματος καὶ νὰ ἐξετάσουν ἐκ τῶν πλησίον τὰ ἱστορικά καὶ θεολογικὰ αἷτια, ποῦ ὁδήγησαν εἰς τὸ σχίσμα. Νὰ προπαρασκευάσουν δὲ κατὰ τὸ δυνατόν τὴν ποθομένην ἐνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἡ θεία Λειτουργία κατὰ τὸ βυζαντινὸν καὶ λατινικὸν τυπικόν, ἡ μελέτη, αἱ ἐκδόσεις, αἱ διαλέξεις, ἡ φιλοξενία ξένων, ἰδίως μὴ καθολικῶν, ἀποτελοῦν τὰ μέσα δράσεώς των.

Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα ἕνα ἕκαστον τούτων χωριστὰ διὰ νὰ ἴδωμεν ὅλον τὸ πλάτος τῆς καταβαλλομένης προσπάθειας, ἀρχίζοντες ἀπὸ τὸν ἱερόν χώρον τῆς προσευχῆς των, τὸν λαμπρὸν ἀνατολικὸν ναόν.

Ὁ ναὸς οὗτος, ποῦ θέλει νὰ εἶναι μία μαρτυρία, μία ζωντανὴ κλῆσις, ἐν διαο-

κὲς σύμβολον προσευχῆς διὰ τὴν χριστιανικὴν ἐνότητα, εἶναι σλαβικοῦ ρυθμοῦ, κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Νοβογορόδ. Εἶναι ἡ ἐκπλήρωσις ἐνὸς πόθου τῶν μοναχῶν νὰ ἀποκτήσουν ναὸν βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον νὰ τελῶνται αἱ ἱεραὶ ἀκολουθίαι μὲ ὅλην τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ὀρθοδόξου τάξεως.

Οὕτω τῷ 1957 ἡ ἐπιθυμία ἐγένετο πραγματικότης διὰ τῆς οἰκοδομήσεως τοῦ ἱεροῦ τούτου ναοῦ, χάρις εἰς τὸν ζῆλον τοῦ ὁσίου ἡγουμένου Θωμᾶ Μπεκὲ καὶ τὴν γενναιοδορίαν διαφόρων φίλων καὶ θαυμαστῶν.

Εἰς αὐτὸν λοιπὸν τὸν ναὸν τελεῖται καθ' ἐκάστην ἡ θεία Λειτουργία (μῖαν ἑβδομάδα εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ μῖαν ἑβδομάδα εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν) ἐντὸς τῆς ὑποβλητικῆς ἀτμοσφαιρας τοῦ ἐσωτερικοῦ διακόσμου ποῦ εἶναι ἔργον Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν.

Ἐν προκειμένῳ πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι δὲν ἀποτελεῖ τυχαῖον γεγονός ἡ ἐπιλογή ἐξ ὅλων τῶν ὑπαρχόντων ἀγιογράφων τοῦ Φώτη Κόντογλου διὰ τὴν κατὰ τὸν βυζαντινὸν τρόπον εἰκονογράφησιν τοῦ ναοῦ. Ἀδυνατῶν ὅμως ὁ διακεχωρισμένος Ἕλληνας ἀγιογράφος νὰ μεταβῇ ὁ ἴδιος ἀπέστειλε δύο λαμπροὺς μαθητὰς του, τοὺς κ. κ. Ράλλην Κοψίδην καὶ Γεώργιον Χοχλιδάκη, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς εὐσυνειδήτου καὶ ὑπερόχου ἐργασίας των κατώρθωσαν νὰ δημιουργήσουν ἀτμόσφαιραν βυζαντινὴν, ποῦ δὲν θὰ ἐξένιζεν οἰονδήποτε ἐνορίτην τῆς Καπνακρέας, διὰ νὰ ἀναφέρω ἕνα πρόχειρον παράδειγμα βυζαντινοῦ ναοῦ.

Εἰς αὐτὸν λοιπὸν τὸν περικαλλῆ ναὸν καταφεύγουν οἱ μοναχοὶ διὰ τὴν προσευχὴν, ποῦ τοὺς περῶνει τὴν σκέψιν, τοὺς θερμαίνει τὸ φρόνημα καὶ μετουσιώνει τὰς προσπάθειάς των εἰς πνευματικὴν ἀναδημοσίαν. Διὰ τῆς λειτουργικῆς ζωῆς ἀποδεσμεύουν τὴν δύναμιν τῶν μυστηρίων καὶ τὴν μεταλαμπαδεύουν εἰς τοὺς πιστοὺς διὰ τὴν πραγμάτωσιν τῆς κατὰ Χριστὸν ζωῆς.

Καθὼς ὑπόκειται ἐπιβλητικὰ τὸ μνημεῖον τοῦτο τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος πρωτίτως διὰ τὴν προσευχὴν, ὑπηρετεῖ ταυ-

τοχρόνως καὶ ἕνα ἄλλον σκοπὸν, τὴν γνωριμίαν, δι' ὅσους θὰ τὸ ἐπεθύμουν, τῶν πνευματικῶν θησαυρῶν τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς, διὰ τοῦ ἀρχαίου τυπικοῦ, τῶν λειτουργικῶν κειμένων καὶ τῆς τέχνης.

Ἡ παρουσία ἐξ ἄλλου εἰς τὴν μονὴν ἐνὸς λατινικοῦ παρεκκλησίου συμπληροῖ τὴν καθολικὴν ἐνότητα τοῦ Χριστιανισμοῦ, διὰ τὴν ὁποίαν ἐκάστην Κυριακὴν ἀφιερῶνουν εἰδικὴν σύντομον δέησιν εἰς τὸν βυζαντινὸν ναὸν των, ὅπου συναθροίζονται πολυάριθμοι ἐπισκέπται τῆς μονῆς, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλοι μὲν εἰσέρχονται εἰς τὸ νόημα τῆς συγκινητικῆς αὐτῆς δέησεως (ἅς μὴ λησμονώμεν ὅτι προσέρχεται ἀπὸ πιστὰ τέκνα τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ) ἄλλοι δὲ ἀφαιροῦνται παρατηροῦντες μὲ περιέργειαν τὸ πολυτελὲς ὀρθόδοξον ῥάσον καὶ τὴν ὑποβλητικὴν γενειάδα, ἢ ἀκούοντες τοὺς μυστικούς ἤχους τοῦ θυματοῦ καὶ τὴν συμβολικὴν γλῶσσαν τῶν τόνων τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς. Καὶ μετὰ τὴν προσευχὴν ἀσφαλῶς ἡ μελέτη, διὰ τῆς ὁποίας πιστεύουν ὅτι θὰ ἀνεύρουν τὰ πραγματικὰ αἰτία τῶν θλιβεροῦ γεγονότος τῆς διαιρέσεως γνωρίζοντες γὰρ πράγματα ἐκ τοῦ πλησίον καὶ πρωτίτως εἰς τὰς πηγὰς των. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν σκοπὸν ἐκμυθάνουν τὰς ἀνατολικὰς γλώσσας, ἰδίως δὲ τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν ρωσικὴν (σλαβικὴν) διὰ νὰ χρησιμοποιοῦν κατ' εὐθείαν τὰς πηγὰς μὲ διάθεσιν ἀκριβολόγου διερευνήσεως. Διαθέτουν ἐπίσης πλουσιωτάτην βιβλιοθήκην ἐφωδιασμένην μὲ πλείστα ὅσα ἱστορικὰ καὶ θεολογικὰ συγγράμματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων πολλὰ εἰς τὴν ἑλληνικὴν, διὰ τὰ ὁποῖα ἐπιδεικνύουν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον καὶ φιλοδοξοῦν νὰ πλουτίζον διὰ τῶν ἐκάστοτε νέων, τὴν βιβλιοθήκην των.

Εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν των βιβλιοθήκην μοχθοῦν ἀδιάκοπα νὰ κυκλώσιν λογικὰ τὰ προβλήματα των, ἐπιδεικνύοντες πραγματικὰ ἐπιμέλειαν μελέσεως. Συγκινητικὴ πρᾶγματι εἶναι ἡ ἰδιαίτερη ἀγάπη των διὰ τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν, ἐκ τῆς ὁποίας καθ' ἐκάστην ἀναγινώσκουν ἕνα κεφάλαιον κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν γευμάτων εἰς τὴν κοινὴν των τράπεζαν.

Ἀποτέλεσμα τῆς σκληρᾶς των ἐργασίας εἶναι αἱ πολυάριθμοι ἐκδόσεις καὶ μετα-

φράσεις ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ πολύτιμον διὰ τοὺς περὶ τὰ ἐνωτικά καὶ οἰκουμενικά ζητήματα ἀπασχολουμένους καὶ ἤδη γνωστὸν περιοδικὸν των, πού φέρει τὸν τίτλον «Irénikos».

Μεταξὺ τῶν ἐκδόσεων θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν τοὺς τρεῖς τόμους τοὺς περιέχοντας τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν τῶν λειτουργικῶν κειμένων τῆς βυζαντινῆς ἀκολουθίας ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ προσευχὴ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ βυζαντινοῦ λειτουργικοῦ τύπου», πολύτιμη προσφορὰ τοῦ ἱερομονάχου Μερσενιέ, τὴν μετάφρασιν τῆς θείας Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου, τὴν μετάφρασιν τοῦ πολυτιμήτου ἔργου τοῦ Νικολάου Καβάσιλα «Ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ», ὡς ἐπίσης καὶ τὰς μουσικὰς ἐκδόσεις τῆς θείας Λειτουργίας, πού βιοηθοῦν τοὺς Δυτικούς νὰ ἐμβαθύνουν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς βυζαντινῆς λατρείας.

Ὅσο ἀφορᾷ εἰς τὸ «Irénikos», πού ἐπινομάσθη οὕτω διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὴν «εἰρηνικὴν» διάθεσιν τῶν μοναχῶν ἐν σχέσει μὲ τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐρευνώμενα προβλήματα, πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν μᾶς τριακονταετίας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του, τῷ 1926 ἐπεβλήθη ταχέως εἰς τοὺς κύκλους τῶν θεολόγων καὶ τῶν ιστορικών, ὡς ἀπαραίτητον ὄργανον τῆς ἐργασίας των, χάρις εἰς τὴν πλήρη ἐνημερότητα περὶ τὰ ζητήματα αὐτά, τὰς οἰκουμενικὰς καὶ ἄλλας διεθνεῖς πληροφορίας του καὶ τέλος χάρις εἰς τὸ καθολικὸν του πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐκάστην τριμηνίαν διατρέχει τὴν οἰκουμένην διὰ νὰ μεταδώσῃ ὅτι ἐκλεκτὸν ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ἢ διεθνῆς θρησκευτικῆς βιβλιογραφία.

Ἐκτὸς τοῦτον πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν καὶ τὴν πλουσίαν συλλογὴν βυζαντινῆς εἰκονογραφίας, ἐπὶ χαρτοῦ, ξύλου ἢ μετάλλου, πού προσφέρεται εἰς ὅσους γνωρίζουν νὰ ἐκτιμῶν τὴν τέχνην, ὡς ἐκφρασιν μιᾶς πνευματικότητος τόσο πλουσίας.

Καὶ ἐὰν ἡ μονὴ τῆς Chevetogne ἀποτελῇ ἓνα πρότυπον κέντρον μελέτης, δὲν παύει νὰ εἶναι συγχρόνως καὶ τόπος διεθνῶν συγκεντρώσεων καὶ διασκέψεων ἐπὶ θεολογικῶν ζητημάτων, τὸ κυριώτερον τῶν ὁποίων εἶναι ἡ σοβαρὰ καὶ καλῶς προητοιμασμένη συζήτησις ἐπὶ τῶν αἰτίων τῆς δι-

αίρεσεως τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ὅπως διὰ τῆς μελέτης, οὕτω καὶ διὰ τῶν συγκεντρώσεων αὐτῶν, ὅπου μετέχουν κορυφαῖοι καὶ παγκοσμίως γνωστοὶ θεολόγοι, προσπαθοῦν νὰ ἄρουν τὰς παρεξηγήσεις πού ὠδήγησαν εἰς τὴν διαίρεσιν καὶ τὸ σχίσμα μεταξὺ Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν περιορισμένων αὐτῶν συναντήσεων, μία ἄλλη εὐρύτερας κλίμακος προσπάθεια καταβάλλεται διὰ τῶν ἐπαφῶν. Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὁ ἰδρυτὴς τῆς μονῆς ἔδωκεν ἐντολὴν εἰς τοὺς μοναχοὺς του νὰ ἀρχίσουν ἐπαφὰς μὲ τὸν ἀνατολικὸν κόσμον. Πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν ἐιργάσθησαν διττῶς: Ἀφ' ἑνός μὲν ὠργάνωσαν ἓνα πλήρως συγκεκορωτημένον ξενῶνα, εἰς τὸν ὁποῖον φιλοξενοῦν πολυπληθεῖς φίλους ἐπισκέπτας, ἐκ τῆς Ἀνατολῆς πρωτίστως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ταξιδεύουν οἱ ἴδιοι εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς καὶ κυρίως εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου εἶδρον πρόθυμον φιλοξενίαν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, τὰς Ἀθήνας, τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰς μονὰς τῆς Κύπρου.

Οὕτω διὰ τῶν ταξιδίων αὐτῶν καὶ ἄλλοτε πάλιν δι' εἰδικῶν ἀπεσταλμένων εἰς ὠργανωμένας ὀρθοδόξους ἢ οἰκουμενικὰς εὐκαιρίας (ὅπως τῷ 1951 ἐν Ἑλλάδι ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς ἐπετείου τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν Παύλου εἰς τὰς Ἀθήνας, τῷ 1954 εἰς τὸ συνέδριον τοῦ Ἐβανστον καὶ τῷ 1959 τῆς Ρόδου) κατορθώνουν νὰ ἔρχονται εἰς ἐπαφὴν καὶ νὰ γνωρίζουν τὰ προβλήματα τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἀποτέλεσμα τῶν ἐπαφῶν αὐτῶν καὶ τῆς γνωριμίας τῆς μοναστικῆς καὶ ἐν γένει ὁλοκλήρου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι ἡ καθ' ὅλα ἀξιόπαινος πρωτοβουλία πού ἀνέλαβον οἱ Βενεδικτῖνοι τῆς Chevetogne διὰ μιᾶς ἐγκυκλίου των, καλούσης εἰς συνεργασίαν διὰ μίαν συλλογικὴν ἐκδοσιν πού θὰ ἐξυμνήσῃ τὴν προσωπικότητα τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίου. Καὶ τοῦτο ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς χιλοστής ἐπετείου ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς τῆς Μεγάλης Λαύρας ἐπὶ τοῦ ἁγίου Ὄρους ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἀ-

θανασίου τοῦ Ἀθωνίτου, ἡ ὁποία θὰ ἐφορτασθῆ μεγαλοπρεπῶς τῷ 1963, ἐν Ἑλλάδι.

Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ μονὴ τῆς Μεγάλης Λαύρας ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον διὰ πολυάριθμα ἐπακολουθήσαντα μοναστικά ἰδρύματα, συγχρόνως δὲ συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὴν φήμην τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῆς ὁποίας ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας χαίρει. Τὸ γεγονός βεβαίως ἔχει ἰδιαίτερον σημασίαν, διότι ἀκριβῶς συνέθη ὅταν ἡ Ἐκκλησία ἦτο ἀκόμη ἠνωμένη, οὕτως ὥστε ὀρθῶς νὰ λέγεται ὅτι «...αὐτὸς ὁ μέγας καὶ ἅγιος μοναχὸς ἦτο μίᾳ ἀπὸ τὰς δόξας τῆς μιᾶς, ἁγίας καὶ ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας καὶ ἐπομένως Καθολικοὶ καὶ Ὁρθόδοξοι δύνανται ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου δισταγμοῦ νὰ ἐνωθοῦν ὡς πραγματικοὶ ἀδελφοί, διὰ νὰ τιμήσουν καὶ μεγαλύνουν τὸν θανμαστὸν Πατριάρχην τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἀποτιόντες φόρον εὐγνωμοσύνης πρὸς αὐτόν» (D. A. van Ruijven, *Irénikon*, 1958, σ. 157).

Βεβαίως αὐτὴ ἡ πανηγυρικὴ ἔκδοσις ὡς ἐπίσης καὶ αἱ ἄλλαι ἀποφάσεις τῶν Βενεδικτίνων ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐπετείου, ἦτοι ἡ εἰσαγωγή τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου εἰς τὸ ἡμερολόγιόν των καὶ τὸ ὁμαδικὸν προσκύνημα εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ποῦ ἔχουν κατὰ νοῦν, δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ συγκινήσουν τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον, ἐγκαίρως ὑπεβλήθησαν αἱ προτάσεις αὐταί, καὶ τὸ ὁποῖον ἐκφράζον τὴν χαρὰν του διὰ τὴν ἀξιέπαινον ἀναληφθεῖσαν προσπάθειαν, ὑπεσχέθη συμμετοχὴν, καὶ δικαίαν, τῶν Βενεδικτίνων τῆς Chevetogne εἰς τὸ γενικὸν πρόγραμμα τοῦ ἐορτασμοῦ.

Δὲν ἀπομένει πλέον οὐδὲν ἄλλο εἰμὴ μόνον ἡ ἀναφορὰ εἰς τὰς ἰδιαίτερας σχέσεις τῆς μονῆς μετὰ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Γενεύης, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Μπασσέῦ καὶ κυρίως τοῦ Ρωσικοῦ Ἰνστιτούτου «Ἁγίος Σέργιος» τῶν Παρισίων, διὰ νὰ ἐπα-

νέλθωμεν εἰς τὴν γαλήνην καὶ τὴν ἡρεμίαν τῆς μονῆς τῶν Βενεδικτίνων, ποῦ ἀθόρυθα κυκλοφοροῦν εἰς τοὺς διαδρόμους τοῦ κτιρίου των κοσμουμένου δι' ὠραίων βυζαντινῶν ἀγιογραφιῶν, διὰ νὰ τοὺς ἀντικρῶσωμεν καὶ νὰ μὴ ξενισθῶμεν λόγῳ τῆς ὀρθοδόξου ἀμφιπέσεως των, διὰ νὰ τοὺς ὀμιλήσωμεν καὶ νὰ μὴ ἐκπλαγῶμεν ὅταν θὰ μᾶς ἀπαντήσουν εἰς τὴν μητρικὴν μας γλῶσσαν, διὰ νὰ προσενηθῶμεν τέλος εἰς τὸν βυζαντινὸν ναὸν μαζί των καὶ νὰ ἴδωμεν τὰ χεῖλη των νὰ ἐπαναλαμβάνουν τὸ «Πάτερ, ἵνα ἐν ὧσιν...», ποῦ ἀποτελεῖ τὴν καθημερινὴν των προσευχὴν, τὸν πόθον, τὸν σκοπὸν, τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν πίστιν των.

Τὸ συμπέρασμα λοιπὸν εἶναι ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς τὴν φερέλιδα ἀπαρχὴν ἑνὸς ὄνειρου γενεῶν, τοῦ ὄνειρου τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, εἰς τὴν ἀνατολὴν νέων καιρῶν, ποῦ τοὺς κατευθύνει ὁ πόθος πρὸς ἀνανέωσιν καὶ ἀναβάπτισμα εἰς τὴν κολυμβήθραν τῶν ὀρθοδόξων ναμάτων.

Ἐξ αὐτῆς τῆς βαθείας καὶ πρωτογενοῦς ρίζης, τῆς Ὁρθοδοξίας, βλέπομεν πάλιν νὰ τροφοδοτῆται μίᾳ παγκοσμίου εὐωδίας πνευματικῆ ἀνθοφορία, ποῦ εὐχόμεθα νὰ δώσῃ πλουσίους τοὺς καρπούς της διὰ τῆς χάριτος καὶ μεσολαβήσεως αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ.

Θέλομεν νὰ πιστεύωμεν ὅτι αὐτὴν τὴν φορὰν ἀκούομεν τὸ «ἐνωτικὸν» προανάκρουσμα μιᾶς μεγαλειώδους καὶ οἰκουμενικῆς ἐκκλησιαστικῆς συμφωνίας ποῦ θὰ ἔχη ὡς τίτλον: «Ἡ μίᾳ ποιμήνῃ τοῦ Χριστοῦ-Βασιλέως» καὶ θὰ ἐκτελεσθῆ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ Χριστοῦ Ἀρχηγοῦ καὶ τὴν συμμετοχὴν ὄλων τῶν πιστῶν μιᾶς παγκοσμίου χριστιανικῆς κοινωνίας.

Γενεύη

ΑΝΔΡΕΣΤΙΝΟΣ Ν. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΘΕΟΣ, Ο ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Ὁ χρόνος φαίνεται νὰ εἶναι τὸ πιὸ εὐχρηστο εργαλεῖο στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἄνθρωποι δὲν θὰ μπορέσουν ποτὲ νὰ ὑποτάξουν τὸ χρόνο, ὁ χρόνος εἶναι παραπάνω ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους. Ὁμως ὁ Θεὸς βρίσκεται παραπάνω ἀπ' τὸ χρόνο, γι' αὐτὸ καὶ ὁ χρόνος γίνεται εὐκόλα ἕνα χρήσιμο ὄργανο στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ.

Ἀφοῦ ὁ Θεὸς εἶναι κύριος τοῦ χρόνου καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀνίσχυρος μπροστὰ στὸ χρόνο, ἡ Ἱστορία ἀνήκει περισσότερο στὸ Θεὸ καὶ λιγώτερο στὸν ἄνθρωπο. Ἡ Ἱστορία, μάλιστα, εἶναι ἐκεῖνη ἡ περιοχὴ τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, στὴν ὁποία ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ κινήται ἐντελῶς ἄνετα χωρὶς κίνδυνο νὰ βλάψῃ τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία. Καὶ τοῦτο γιατί κατευθύνει συχνὰ τὴν Ἱστορία χρησιμοποιώντας γιὰ ὕλικὸ τὸ χρόνο καὶ ὄχι τὴ θέληση τῶν ἀνθρώπων. Ἔτσι, στοὺς ἀνθρώπους ἀνήκει περισσότερο ἡ καθημερινότητα. Στὸ Θεὸ ἀνήκει καὶ ἡ Ἱστορία.

Ἡ ἀδυναμία μας μπροστὰ στὸ χρόνο φαίνεται ἀπὸ τὸν τρόπο πὸν ἀντιμετωπίζουμε. Συνήθως ἐμεῖς χρησιμοποιοῦμε τὸ χρόνο μὲ τρεῖς συγκεκριμένους τρόπους: χρησιμοποιοῦμε τὸ παρελθὸν γιὰ νὰ διδαχθῶμε, τὸ παρὸν γιὰ νὰ ἐνεργήσουμε καὶ τὸ μέλλον γιὰ νὰ ἐλπίσουμε. Εἴμαστε ἐντελῶς ἀνίσχυροι μπροστὰ στὸ παρελθὸν, εἴμαστε ἐντελῶς ἀνίκανοι νὰ τὸ ἐπηρεάσουμε καὶ νὰ τὸ μεταβάλουμε. Ταυτόχρονα, δὲν μποροῦμε παρὰ μόνο νὰ σχεδιάσουμε τὸ μέλλον. Ἔτσι δὲν μᾶς μένει παρὰ τὸ παρὸν, καὶ τὸ λέμε συχνὰ, πῶς τὸ πιὸ σπουδαῖο μέσ' στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ εἶναι ἡ ἀξιοποίηση τοῦ παρόντος. Ἔχουμε δίκην σ' αὐτό, ὅμως ἡ διαπίστωσή μας κάνει φανερὸ τὸ πόσο ἀδύνατοι καὶ ἀνίσχυροι εἴμαστε μπροστὰ στὸ χρόνο. Ἔχουμε στὰ χέρια μας μονάχα τὸ παρὸν, καὶ τὸ παρὸν

πὸν ἔχουμε στὰ χέρια μας εἶναι τὸ πιὸ φευγαλέο, τὸ πιὸ ἀβέβαιο πράγμα.

★

Φυσικά, ὅταν μιλάμε γιὰ χρόνο ἐννοοῦμε μιὰ ἔννοια συμβατικὴ, μιὰ ἔννοια θεμελιωμένη στὴν πραγματικότητά τῆς ζωῆς. Ὁ χρόνος καθ' ἑαυτὸν δὲν ὑπάρχει. Σχετίζεται ἅμεσα μ' αὐτὸ πὸν λέμε ζωὴ. Ἡ πορεία τῆς ζωῆς μᾶς προσφέρει τὴ συνειδητοποίηση τοῦ χρόνου. Ἡ ζωὴ πορεύεται ἀδιάκοπα, ἡ ζωὴ δὲν μπορεῖ νὰ σταματήσει, νὰ κἀνὴ διάλειμμα, νὰ ζητήσῃ ἀνάπαυλα. Ἡ ζωὴ περνάει καὶ φεύγει μὲ τὴν ταχύτητα τοῦ χρόνου, σημαδεύοντας τὸ χρόνο. Ἡ ζωὴ ὀρῖζει τὸ χρόνο, πρῶτα-πρῶτα σὰν βιολογικὴ πραγματικότητά, μὲ τὴ γέννηση, τὴν ἐξέλιξη καὶ τὸ θάνατο τῶν ζωντανῶν ὀργανισμῶν. Ἡ ζωὴ ὅμως ἔχει καὶ ἄλλες ποιότητες παρουσίας μέσα στὸν κόσμον. Ἡ ζωὴ εἶναι τὸ κάθε συγκεκριμένο πνευματικὸ γεγονός πὸν βιώνεται ἀπ' τὸν ἄνθρωπο σὲ μιὰ ὀρισμένη στιγμή, καὶ ἡ ἀλληλουχία τῶν πνευματικῶν γεγονότων πὸν διαδραματίζονται στὰ ἐσώτερα τοῦ ἀνθρώπου. Ἀκόμα ἡ ζωὴ εἶναι καὶ ἡ συγκεκριμένη ἱστορικὴ στιγμή πὸν χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὰ ἰδιαίτερα γνωρίσματα μᾶς ἐποχῆς καὶ ἡ ἀλληλουχία αὐτῶν τῶν στιγμῶν, ἡ ἀδιάκοπη μεταβολὴ τῆς μορφῆς, τῆς νοστορίας, τῶν ρευμάτων, τῶν σκέψεων μᾶς ἐποχῆς.

Ὁ ἄνθρωπος, λοιπόν, σὰν φορέας καὶ αὐτὸς τῆς ζωῆς, μπορεῖ νὰ ξεπεράσῃ τὴν καταδυνάστευση τοῦ χρόνου;

Τὸ σίγουρο εἶναι τοῦτο: Ὅτι ἡ πιὸ δολοκλήρωμένη στάση πὸν μπορεῖ νὰ πάρῃ ὁ ἄνθρωπος ἀπέναντι στὸ χρόνο εἶναι, νὰ τὸν συνειδητοποιή, νὰ ἔχη σαφῆ συνείδηση τῆς ζωῆς πὸν κυλάει. Ὅχι τόσο τῆς βιολογικῆς ζωῆς, ὅσο τῆς ἐσωτερικῆς πνευματικῆς του πορείας καὶ τῆς ζωῆς τῆς ἐ-

ποχῆς του. Ἡ παρακολούθηση τῶν ἐσωτερικῶν του βιωματικῶν ἐξελίξεων θὰ τὸν ὀδηγήσῃ στὴν ὀριμότητα τῆς αὐτογνωσίας, σὲ μιὰ ἐσωτερικὴ αὐτοσυνείδηση ποὺ ξεπερνάει τὰ πλαίσια τοῦ χρόνου. Ὅπως καὶ ἡ βίωση τῆς ἐποχῆς του, ἡ συγκεκριμένη καὶ ὑπεύθυνη συνείδηση τῶν ἱστορικῶν στιγμῶν ποὺ περνάει, θὰ τοῦ χαρίσῃ τὴ σωστὴ γεύση τοῦ παρόντος ποὺ τὸν δλοκληρώνει σὰν ἄνθρωπο. Μόνο μιὰ τέτοια στάση μπορεῖ νὰ τὸν γλυτώσῃ ἀπὸ τὴ φοβερὴ καταδυνάστευση τοῦ χρόνου καὶ γι' αὐτὸ ἡ τέτοια σωστὴ βίωση τοῦ χρόνου εἶναι γιὰ τὸν ἄνθρωπο αὐτοσκοπός.

Τὸ πιὸ συχνὸ εἶναι νὰ χάνουν οἱ ἄνθρωποι ὄχι μόνον τὴν ἐμπειρία μιᾶς ὑπέρχουσας αὐτοσυνειδησίας καὶ αὐτογνωσίας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τὴ ζωντανὴ αἴσθησι τοῦ παρόντος. Ἀφήνονται ἐντελῶς ἀνέμελα στὸ ρυθμὸ τῆς ζωῆς, παρακολουθοῦν τὴ βιολογικὴ μόνον πορεία τῆς ζωῆς. Γι' αὐτὸ καὶ ἀποτελοῦν τὶς βιολογικῆς ἀπλῶς μονάδες ἐπισημάνσεως τοῦ χρόνου, σημαδεύουν τὸ πέρασμα τῶν καιρῶν μονάχα μὲ τὴ γέννηση, τὴν ἀνάπτυξη καὶ τὸ θάνατό τους.

Ἀκόμα συμβαίνει νὰ ἁμαρτάνουν συχνὰ οἱ ἄνθρωποι στὸ θέμα αὐτό, δίνοντας ὅλη τὴν προσοχὴ καὶ ὅλη τὴν φροντίδα τους στὸ μέλλον ἢ στὸ παρελθόν. Δὲν εἶναι μόνον τὸ ὅτι σχεδιάζουν ἀδιάκοπα προοπτικῆς καὶ ἀξιολογοῦν σὰν πρώτη ἀξία τὸ μέλλον, ἀλλὰ, κατὰ κάποιον τρόπο, μεταθέτουν τὴν ὑπαρξὴ τους, δὲν ζοῦν τώρα, χάνουν τὴ γεύση καὶ τὴ βίωση καὶ τὴν ἀξιοποίηση τοῦ παρόντος, γιὰ νὰ ὑπάρξουν, νὰ ζήσουν κάποτε μελλοντικά.

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς στείρους παρελθοντολόγους, αὐτοὺς γιὰ τοὺς οποίους ζωὴ εἶναι ἡ ἀνάμνησι, ἡ μίμησι, ἡ ἐπανάληψι. Καὶ αὐτοὶ χάνουν ἐπίσης ἀδιάκοπα τὸ παρόν, μεταθέτοντας τὴν ὑπαρξὴ τους στὸ παρελθόν, ἔχοντας συνείδησι καὶ βιώνοντας ὄχι τὸ παρόν, ἀλλὰ τὸ παρελθόν. Σκέπτονται, ἐνεργοῦν, κρίνουν, ἀποφασίζουσιν, ὄχι ὅπως τὸ παρόν ἐπιβάλλει, ἀλλ' ὅπως τὸ παρελθόν ὑπαγορεύει.

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ δρόμοι ὀδηγοῦν στὴν ἀπόλεια τῆς ζωντανῆς αἰσθήσεως τοῦ παρόντος. Ἡ ζωντανὴ αἴσθησι τοῦ παρόντος εἶναι ἓνα στοιχεῖο γνησιότητος γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ. Ἡ βίωση τοῦ παρόν-

τος χαρίζει στὸν ἄνθρωπο ἓνα στοιχεῖο ἀλήθειας, τὸν κάνει πιὸ ἀληθινὸ, πιὸ γνήσιο ἄνθρωπο. Τὰ στοιχεῖα τοῦ παρελθόντος ἢ τοῦ μέλλοντος ὅταν τοποθετοῦνται μέσα στὴ ζωὴ χωρὶς νὰ ἀφομοιώνωνται, χωρὶς νὰ διαμορφώνουν τὸ συγκεκριμένο παρόν, μένουσιν ἕξανα πρὸς τὴ ζωὴ, καὶ δίνουσιν στὸν ἄνθρωπο ἓνα στοιχεῖο πλαστότητας. Αὐτὴ ἴσως εἶναι ἡ πιὸ σημαντικὴ ζημιὰ ἀπὸ τὴ λαθεμένη βίωση τοῦ χρόνου. Ὅταν δὲν εἶσαι ἄνθρωπος τωρινός, μὲ ζωντανὴ αἴσθησι τοῦ παρόντος, ἔχοντας σωστὰ ἀφομοιώσει τὸ παρελθόν καὶ δυναμικὰ σχεδιάσει τὸ μέλλον, τότε εἶσαι ἓνας τύπος ἐξωπραγματικὸς, ἔχεις ἁμαρτήσῃ ἀπέναντι στὴν ἀλήθεια, καὶ *τὰ ἁμαρτήματα ἀπέναντι στὴν ἀλήθεια δημιουργοῦν πνευματικὴ ἀναπηρία.*

Ταυτόχρονα ἔχεις χάσει τὴ δυνατότητα νὰ συμβάλῃς καὶ σὺ στὴ διαμόρφωσι τοῦ συγκεκριμένου παρόντος, στὴν ἐκάστοτε διαμόρφωσι τῆς ζωῆς. Ὅποιος ἀρνεῖται τὸ παρόν χάνει, φυσικὰ, καὶ τὴ δυνατότητα νὰ τὸ διαμορφώσῃ. Καὶ ἐπομένως γίνεται μιὰ μονάδα ἀδιάφορη μέσα στὴν πορεία τοῦ συνόλου. Μὰ αὐτὸ εἶναι ἓνα δεύτερο ἁμάρτημα, ἓνα ἁμάρτημα ἀπέναντι στὴν ἀγάπη.

★

Ὁ Θεὸς χρησιμοποιεῖ τὸ χρόνο γιὰ νὰ ἐργάζεται τὸ ἔργο Του πάνω στὴ γῆ. Ἡ συγκεκριμένη ἱστορικὴ ἔκφρασι τοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ πάνω στὴ γῆ, εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Ἡ Ἐκκλησία, ὄχι σὰν ἀνθρώπινος διοικητικὸς οργανισμὸς, ἀλλὰ στὴ βαθύτερη μεταφυσικὴ τῆς ἔννοια, ἔτσι ὅπως ὁ Αὐγουστίνος τὴν εἶδε σὰν «ἐπέκτασι τοῦ Χριστοῦ στοὺς αἰῶνες». Σὰν τέτοια ἱστορικὴ παρουσία ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὑπέρχουσα. Εἶναι μιὰ ἀδιάκοπη δυνατότητα λυτρώσεως, σωτηρίας καὶ ἁγιασμοῦ. Μιὰ ἱστορικὴ παρουσία ποὺ ἀνανεώνεται ἀδιάκοπα στὴν κάθε παρούσα ἱστορικὴ στιγμὴ, ἓνα ἀδιάκοπα συγκεκριμένο παρόν, παραπάνω ἀπὸ κάθε καιρικὸ δεδομένο. Δὲν εἶναι μόνον κάτι ποὺ ὑπῆρξε, οὔτε μόνον κάτι ποὺ θὰ ἔρθῃ, εἶναι καὶ κάτι ποὺ τώρα ὑπάρχει σὰ «σημὴν τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων», σὰ σημερινὴ δυνατότητα μετοχῆς στὴ ζωὴ καὶ στὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ. Διαθέτει πάντοτε ἓνα στοιχεῖο «καινότη-

τος», έχει συνεχώς τὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ καινούργιου, ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι ἕνα ἀδιάκοπο παρόν. Σὰν συγκεκριμένη ἔκφραση τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ μέσα στὴν Ἱστορία, μένει ἀδέσμευτη ἀπὸ τὸ χρόνο καὶ γι' αὐτὸ ἰκανὴ νὰ πλάθῃ καὶ νὰ διαμορφώσῃ τὴν Ἱστορία. Ἰσως εἶναι κάπως ἀσυνήθιστες τέτοιες ἔννοιες στὸ ἑλληνικὸ κλίμα τοῦ στοχασμοῦ, τὰ θέματα ὅμως τῆς Ἐκκλησιολογίας εἶναι σήμερα κεντρικὸ μέλημα πολλῶν διανοητῶν τῆς Δύσεως, ὅχι μόνο θεολόγων.

Ἡ ἑσωτερικὴ αὐτοσυνειδησία καὶ ἡ σωστὴ βίωση τοῦ παρόντος εἶναι δυὸ δυνατότητες γιὰ νὰ ξεπεράσῃ ὁ ἄνθρωπος τὸ χρόνο. Ἡ τρίτη δυνατότητα εἶναι ἡ τοποθέτησή του μέσα στὴ συγκεκριμένη ἱστορικὴ ἔκφραση τοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ, στὴν Ἐκκλησία. Ἡ τοποθέτηση αὐτὴ συνεπάγεται ἕνα βασικὸ χρέος: τὸ χρέος τῆς ἀγάπης. Ἡ ἐλεύθερη ἀποδοχὴ τοῦ χρέους τῆς ἀγάπης, πλουτίζει τὸν ἄνθρωπο μ' ἕνα στοιχείο πὸν ξεπερνᾷ τὸ χρόνο: μὲ τὴν εὐθύνη. Ὅχι μὲ μιά κάποια ἀπροσδιόριστη καὶ γενικὴ εὐθύνη, ἀλλὰ μὲ τὴ

συγκεκριμένη εὐθύνη τῆς ἀγάπης. Αὐτὴ διαμορφώνει τὴν ἐκάστοτε ἱστορικὴ στιγμή. Ἡ ἀγάπη γράφει τὴν Ἱστορία. Ἐπομένως ὁ ὅποιοσδήποτε ἄνθρωπος, ὅσο κοινωνικὰ ἀσήμαντος κι' ἂν εἶναι, τοποθετημένος μέσα στὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ, στὸ ἔργο τῆς ἀγάπης, ἔχει εὐθύνη γιὰ τὴ διαμόρφωση τῆς παρουσίας ἱστορικῆς στιγμῆς. Ἡ κάθε ἱστορικὴ στιγμή πρέπει νὰ κλείνῃ μέσα της μιά προσφορά ἀγάπης, καὶ πρέπει νὰ μένῃ μέσα στὴν Ἱστορία σὰν παρουσία καὶ παράδειγμα ἀγάπης. Ὅσο πληρέστερα πραγματώνεται στὴν κάθε στιγμή τὸ χρέος τῆς ἀγάπης, τόσο περισσότερο δικαιώνεται ἡ πορεία τῆς Ἱστορίας, πὸν πρέπει νὰ εἶναι μιά πορεία τελειώσεως. Τὸ χρέος λοιπὸν τῆς ἀγάπης εἶναι καὶ γιὰ τὸν πῶ ἀσήμαντο ἄνθρωπο μιά ὑπόθεση ἱστορικῆς εὐθύνης, μιά δυναμικὴ συμμετοχὴ στὴν πορεία τῆς Ἱστορίας. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ ἄνθρωπος ξεπερνᾷ τὸ χρόνο καὶ μετέχει στὴν Ἱστορία, στὸ ὑπέροχον δηλαδὴ σχέδιο τοῦ Θεοῦ.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ

ΠΑΡΑΠΟΝΟ

Θυμᾶσαι πὸν διαβαίναμε μαζὺ
χαράδες, ρεματιές, φαράγγια, δάση;
Θυμᾶσαι π' ἀνεβαίναμε μαζὺ
πλαγιές κι' ἀνηφοριές
καὶ βάζαμε σημάδι τὶς κορφές,
ποὶς θὰ τὶς φτάσῃ;

Τότε, ὅποτε ν' ἀπλωνες,
βραδιές καὶ πρωινὰ καὶ μεσημέρια
στὴ χούφτα σου, ἀδελφέ μου,
πάντα θάπτιανες
ἐν' ἀπ' τὰ φιλικὰ δικά μας χέρια.

Τώρα, πὸν πῆρες τὸ φιδόστριφτο στρατὶ
καὶ ἀλαργαίνεις μέρα μὲ τὴ μέρα,
πῶς σοῦρχεται, ἀλήθεια, τὴ στιγμή,
π' ἀπλώνοντας τὸ χέρι ἐδῶ κι' ἐκεῖ
πιάνεις πουχὸ κι' ἀγέρα;
Γιατί, ἀδελφέ μου, αὐτὸ τὸ χάλι, μὰ γιατί;

Ι. Π. ΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΕΝΑΣ ΑΛΗΤΗΣ ΗΡΩΑΣ

ΔΙΗΓΗΜΑ

Ἐκεῖνο τὸ χειμωνιάτικο Κυριακόβραδο ἔξω ἔκανε παγωνιά. Ποῦ καὶ ποῦ ἔπεφταν νιφάδες χιόνι. Μαζεμένοι στὸ ζεστὸ χῶλ τοῦ φιλόξενου σπιτιοῦ, πεντέξη φίλοι, κουβεντιάσαμε ἐπάνω σὲ γενικότερα θέματα τῆς ἐποχῆς.

Ἡ συζήτησις εἶχε σταθῆ ἐπάνω στὴν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ κατάστασι τῆς νεολαίας, γύρω στὰ ὠργισμένα νειάτα, στὰ κρούσματα τεντυμποῦσμοῦ κ. ἔ.

Τὸ λόγο εἶχε ὁ νεώτερος τῆς συντροφιάς, ἓνας δικηγόρος, πὺν πέρασε τὰ νεανικά του χρόνια σὰν ἔφεδρος ἀξιωματικός, στὸν πόλεμο τοῦ 40, στὴ Μέση Ἀνατολή καὶ στὸν ἀναρτοπόλεμο. Μὲ τὴν πείρα πὺν ἀπόκτησε ἀπὸ τὴν στενὴ του ἐπαφὴ μὲ τὴν μαχομένη νεολαία ὑποστήριξε καὶ ἐπέμενε στὴν πεποίθησι πὺς τὸ Ἑλληνόπουλο, ὅσο κι' ἂν φαίνεται παράξενο καὶ ἀτίθασο, κρύβει μέσα του ἀστείρευτες πηγὲς δυνάμεως καὶ μεγαλείου, πὺν, ὅταν τοῦ δοθῆ ἡ εὐκαιρία, θὰ τὶς φανερώσῃ σὲ ὄλους τὴν ἔντασι.

—Θάβουλα—μᾶς εἶπε—νὰ σᾶς πῶ σχετικὰ μὴν ἱστορία... Πρόκειται γιὰ τὴν ἀληθινὴ ἱστορία ἐνὸς τέτοιου παιδιοῦ. Θὰ σᾶς τὴν διηγηθῶ, ὅπως τὴν ἔζησα στὸν πόλεμο...

Ἵλοι μας δείξαμε περιέργεια γιὰ τὸ παρακάτω... Ἵ ὁμηγητής μας ἄναψε τσιγάρο καὶ μὲ τὴν κάπως ταραγμένη του φωνὴ ἄρχισε:

—Βρισκόμαστε τότε στὴν Ἀλβανία, στὸ τομέα τοῦ Τεπελενιοῦ. Στὴ διμοιρία πὺν διοικοῦσα, εἶχα καλὰ καὶ φιλότιμα παιδιὰ, πὺν ἂν καὶ συνομηλικὸς τους, τ' ἀγαποῦσα σὰν παιδιὰ δικὰ μου... Ἵτροφα πάντα μαζὺ τους, κουβεντιάσαμε καὶ τοὺς ἀστεειεύομουν.

Μ' ὄλα ταῦτα, ἓνας ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες μου ἔκανε ἐξαίρεσι. Τὸν ἔλεγαν Νίκο

Μακαρώνα. Ἵταν δύσκολος χαρακτήρας. Ἵπειθαρχος καὶ δύστροπος, ἔτοιμος γιὰ καυᾶ. Ἵλοι ἀπόφευγαν νὰ τὸν κάνουν παρέα. Τύπος βαρὺ σερέτη. Καθὼς ἔλεγαν, στὸν πολιτικὸ του βίο πότε-πότε ἀλήτευε... Καναδὺ φορὲς πὺν τὸν εἶχα κουβεντιάσει, κατάλαβα πὺς στὸ βάθος δὲν εἶχα νὰ κάνω μὲ κακὸν ἄνθρωπο. Ἵταν χτίστης, ἀλλὰ ἀπ' τὴν κακὴ συναστροφή μὲ τὰ κατώτερα στοιχεῖα τῆς Ἀθήνας εἶχε ἀποκτήσει κακὲς συνήθειες, μὴ διαστροφή χαρακτήρα...

Εἶχαμε πάρει θέσι στὴν πρώτη γραμμὴ τοῦ πυρός. Ἵνα βράδυ, ἕστερα ἀπὸ προφορικὴ συνάντησι μὲ τὸν Διοικητὴ τοῦ Τάγματος, εἶχα λάβει τὴν ἐντολή, τὸ πρωτὶ, μὲ δέκα ἔθελοντὲς τῆς διμοιρίας μου, νὰ ἐξουδετερώσω πάση θυσία μὴν ἀπέναντι φουλεὰ πολυβόλων, πὺν ἦταν τρυπωμένη σὲ χαράκωμα, μὲ πολυβολεῖα ἀπὸ μετεόν. Τὸ πολυβολεῖο αὐτὸ, βρισκόταν σὲ καίρια θέσι καὶ μὲ τὰ πυρὰ του μᾶς δυσχέρανε ἀφάνταστα. Εἶχε καθηλώσει τὸ σύνταγμα μᾶς στὴ θέσι του ἐκεῖ δὺ ὀλόκληρες ἔβδομάδες.

Ἵ παραγγελία μ' ἔβαλε σὲ σοβαρὴ δυσκολία, γιὰ τὸ ἀπόσπασμα πὺν θὰ ἐκελούσε τὴν ἐπικίνδυνη αὐτὴ ἐπιχείρησι ἔπρεπε νὰ σχηματιστῆ ἀπὸ θαρραλέους καὶ ἀποφασιστικὸς ἄντρες, στρατιῶτες πὺν θᾶπαιζαν τὴ ζωὴ τους κορῶνα-γράμματα. Ἵσο γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῶθροισκα ἀκόμη πὺν δύσκολο, ὥστε ἀπόφευγα νὰ τὸ πολυσκέπτομαι...

Πρὶν τὰ χαράματα συγκέντρωσα τὴ διμοιρία πίσω ἀπ' ἓναν λόφο καὶ τοὺς μίλησα γιὰ τὴν ἐντολή πὺν εἶχα λάβει. Ζήτησα ἔθελοντὲς γιὰ νὰ μ' ἀκολουθήσουν. Ἵλοι οἱ ἄντρες μου, μὲ μὴ φωνὴ ἐνθουσιασμοῦ, θέλησαν νᾶρθουν μαζὺ μου...

—Καλὰ, τοὺς εἶπα, ἀφοῦ θέλετε ὄλοι

νά με συντροφέψετε, αφήστε σ' έμένα να κάνω την έκλογή.

Όπως ήταν παρατεταγμένοι στην σειρά, περνούσα μπροστά απ' τόν καθένα κι έκανα την έπιλογή μου. Ό πρώτος, μόλις διάβηκα έμπρός του, στάθηκε σέ προσοχή και τὰ μάτια του λάμπανε περήφανα.

—Μαζύ σας κύριε άνθυπολοχαγέ!

—Όχι, τ' απάντησα σοβαρά, έσν έχεις οικογένεια... Και τόν προσπέρασα. Συνέχισα τή διαλογή μου. Όπου έκρινα πώς ύπήρχαν λόγοι οικογενειακοί ή άτομικοί πού τούς ήξερα, προσπερνούσα άμίλητα.

Έτσι, είχα διαλέξει τόν ένατο. Ό έπόμενος στρατιώτης ήταν ό Μακαρώνας. Τόν προσπέρασα διακριτικά, χωρίς να πώ τίποτε.

Έκείνος, έκανε τότε μιá κίνησι πρós τὰ έμπρός, αλλά συγκρατήθηκε.

—Δέν πειράζει... Έμεις είμαστε πόρνες κύριε άξιοματικέ... μουρμούρισε με παράπονο. Κοντοστάθηκα πρós στιγμήν, γιά να τόν πάρω μαζύ. Άλλά δίστασα... Άν τήν ώρα τής έπιχειρήσεως ύποχωρήση, σκέφτηκα, και σπείρη τόν πανικό... Άν δέν πειθαρχήση στις οδηγίες... Άν... Ήταν πολύ λεπτή ή άποστολή και απ' τήν έπιτυχία τής έξαρτώταν ή προώθησις τού τομέα εκείνου, ολοκλήρου τού συντάγματος...

Άφου διάλεξα και τόν δέκατο όπλίτη, τραβήχτηκα άπόμερα με τούς δέκα συντρόφους τού θανάτου. Τούς είπα δυό λόγια ένθαρρυντικά τής στιγμής και τούς έδωσα τής τελευταίες οδηγίες...

Και οι ένδεκα, όπλισμένοι ως τὰ δόντια, προσενηθήκαμε όμαδικά γιά τήν έπιτυχία τής άποστολής μας, να γυρίσουμε πάλι... Ξεκινήσαμε. Βαδίσουμε άθόρυθα, μέσα από μιá άδιάβατη χαράδρα και ξαφνικά, προβάλαμε στο πλάτωμα όπου δέσποζε τó έχθρικό πολυβολείο... Άκροβολιστήκαμε άμέσως και άρχισαμε να προχωρούμε με τήν κοιλιά πρós τó όχυρό πού ήταν σέ άπόστασι έκατό βημάτων. Άμέσως γίναμε άντιληπτοί. Δέν περιγράφεται αυτό πού γίνηκε τότε!... Λές κι άνοιξε ένας κρατήρας ήφαιστείου. Τό πολυβολείο άρχισε να ξερονάη ένα διαρκές κύμα από φω-

τιά και σίδερο... Όλοι μας μείναμε εκεί πού βρεθήκαμε, άκίνητοι, πρόχειρα κρυμμένοι πίσω από βράχια ή πέτρες. Ήταν αδύνατο να προχωρήσουμε μιá πιθαμή. Ή παραμικρή κίνησις θά μās στοίχιζε τó θάνατο. Μείναμε εκεί καρφωμένοι, άκίνητοι μπροστά στο πολυβολείο πού έστελνε διαρκώς κατ' επάνω μας φωτιά. Ένα απ' τὰ παλληκάρια μου είχε σκοτωθῆ κι ένας είχε τραυματισθῆ στον ώμο... Οι ώρες περνούσαν σέ μιάν έννευριστικήν άναμονή. Καθώς δέν ελπίζαμε σέ καμμιά βοήθεια απ' τούς δικούς μας, τó μόνον πού περιμέναμε ήταν ό θάνατος.

...Ό ήλιος έγερνε στη δύσι. Και σκεπτόμουν πώς ή σωτηρία μας θά ήταν μονάχα ή νύχτα. Μέσ' στο σκοτάδι θά μπορούσαμε να γυρίσουμε πίσω... Καθώς άγνάντευα στον δίσκο τού ήλιου πού κατέβαινε στη δύσι μέσα σ' ένα μεγαλότροπο σκηνικό από πορφυρά σύννεφα, ή άγάπη γιά τή ζωή σκιροτούσε μέσα μου με άπειρες γλυκιές εικόνες...

Μιá στιγμῆ έστρεψα τó κεφάλι μου στον πλησιέστερο στρατιώτη και βλέπω τόν Μακαρώνα!... Τάχασα... Κύτταξα καλύτερα μιήν έκανα λάθος... Έκείνος μου χαμογελούσε άπαντώντας στην έκπληκτη ματιά μου μ' έναν μορφασμό, σαν να μου έλεγε.

«Τί νομίζεις, κάτι αξίζουμε και μεις».

Τόν παρακολουθούσα άνήσυχος με τήν άκρη τού ματιού μου.

Κάτι θά μās σκαρώση τó δίχως άλλο ό Νίκος, σκεπτόμουν.

Και πραγματικά, σέ λίγο λές κι είχε ακούσει τή σκέψι μου, τόν είδα με τρόμο, να σούρνεται πρós τὰ έμπρός... Ένοιωθα τήν καρδιά μου να χτυπάη δυνατά. Τ' αυτιά μου βούζαν. «Θεέ μου τί θά κάνη;» Οι Ήταλοι πού παρακολουθούσαν τήν παραμικρή μας κίνησι, άρχισαν να πολυβολούν μανιασμένα. Κρατούσα τήν άναπνοή μου. Καταλάβαινα πώς ό Νίκος είχε κάποιο σχέδιο... Αίφνης τόν βλέπω ν' άνασκήνεται, να πετάγεται επάνω λές και τινάχτηκε από μυστικό έλατήριο και να ρίχνη στο πολυβολείο μιá καλά ζυγισμένη χειροβομβίδα. Αυτόστιγμῆ έγινε μιá φοβερή έκρηξι. Μακρυνές φλόγες και σωροί χώματα πετάχτηκαν ψηλά απ' τó έχθρι-

κὸ χαράκωμα. Κομμάτια ἀπὸ μπετὸν τινάχτηκαν ἐπάνω μας. Τὰ κράνη μας κουνούσαν χαρούμενα... Τί θρίαμβος!... Ἀνάμεσα ἀπ' τὴν καπνούρα τοῦ ἐχθρικοῦ χαρακώματος πρόβαλαν κίβλας ψηλά, τὰ ἄοπλα χέρια ὧσων δὲν εἶχαν σκοτωθῆ.

Μὲ τὴν γνωστὴ ἰαχὴ τῆς νίκης ὠρμήσαμε πρὸς τὸ πολυβολεῖο...

Ἡ πρώτη μου φροντίδα ἦταν νὰ ζητήσω τὸν Νίκο γιὰ νὰ τὸν ἀγκαλιάσω. Δὲν βρισκόταν ἀνάμεσά μας. Κύτταξα πρὸς τὸ μέρος ἀπ' ὅπου ἐξορμήσαμε... Τὸ πτώμα του κοίτονταν ἀνάσκελα πεσμένο, μὲ τὰ χέρια διάπλατα ἀνοιχτά. Ἐπρεξα κοντὰ του. Στὴν ἀριστερὴ του παλάμη ἔσφιγγε ἀκόμη τὸν κρίκο τῆς χειροβομβίδας...

Ἔτσι, στὴν ἀγέρωχη αὐτὴ στάσι πού τὸν βρῆκε τὸ γάζωμα τοῦ πολυβόλου, κα-

θῶς οἱ τελευταῖες ἀχτίνες τοῦ ἡλίου χάιδευαν τὸ πρόσωπό του, ὅπου ἦταν ἀποτυπωμένη ὅλη ἡ ἀποφασιστικότης του, ἔμοιαζε μὲ ἄγαλμα ἡμιθέου τῆς ἀρχαιότητος. Ἐβγάλα τὸ κράνος μου, ἔσκυψα ἐπάνω του. Τόλμησα καὶ φίλησα τὸ ἀνοιχτό του χέρι. Τὸ χέρι αὐτὸ πού μᾶς χάρισε τὴ ζωὴ καὶ τὸ θρίαμβο...

Ἐνας ἀσυγκράτητος λυγμὸς τοῦ ἀφηγητῆ μας, ἔκοψε τὴν συνέχεια, πού σὲ λίγο κατώρθωσε νὰ συμπληρώσῃ μὲ κομματιαστὲς φράσεις:

— Ἦταν σὰς λέω ἕνας πραγματικὸς ἥρωας... Ἐνας νέος Κυναίγειρος... Μᾶς εἶχε γλυτώσει ἀπὸ τὴν ἀπρακτὴ ὑποχώρησι... Αὐτὸς ὁ ἀπειθαρχος, ὁ ἀλήτης ἥρωας, εἶχε σώσει τὴν τιμὴ ὅλων μας.

Γ. Δ. ΚΑΧΡΙΜΑΝΗΣ

Π Ρ Ο Σ Κ Υ Ν Η Μ Α

Σιγὴ! Στὸν οἶκο τοῦ Θεοῦ μου τ' ἀστροφῶς
τῶν καντηλιῶν τοῦ τέμπλου σιγοκαίει, καθῶς,
ἀπ' τὸνα στ' ἄλλο σκαλοπάτι τοῦ ἱεροῦ,
προσκυνητῆς γλυστρᾶ τὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ.

Τὸ γόνυ κλείνει στὸ βελούδινο χαλί
κι' εὐλαβικὰ τὸ Εὐαγγέλιο φιλεῖ.
Στὸ Ἄρτοφόρι προσεγγίζει ἀπαλά
καὶ μέσα μπαίνει ἀπὸ τὰ τζάμι του δειλὰ.

Τὰ δάχτυλά του ἀσημιολάμπανε χλωμὰ
στὸν Ἄρτο-Σῶμα! Στὸ σταυρὸ μετὰ περνᾶ
κι' ἀστράφτει, στοῦ Χριστοῦ μας τὴν λαβωματιά,
τὸ Αἷμα, σὰν ρουμπίνι μὰ σταλαγματιά.

Σὲ λίγο σύγνεφα στοῦ φεγγαριοῦ μπροστὰ
περνοῦν τὸν δίσκο. Τὰ καντήλια πιά σθηστά.
Σιγὴ στὸν οἶκο τοῦ Θεοῦ μου, σκοτεινιά,
κι' ὁ Σταυρωμένος, μόνος, τώρα ξαγρυπνᾷ!

Ε. ΜΑ-Ι-ΝΑΣ

Ἡ δημοσίευσίς τῆς Στήλης τῶν
« Ἀπόψεων » θὰ συνεχισθῆ κανονικῶς
ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς τεύχους Ν)βρίου.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

J. MAYENDORF

Ἀγαπητὲ κ. Διευθυντά,

Ἡ Πατρίς μας, εὐτυχῶς, δὲν φιλοξενεῖ μόνον «ἀστέρας τοῦ Κινηματογράφου», «σοφοῦς καὶ διανοουμένους», περὶ τῶν ὁποίων καθημερινῶς γράφουν αἱ Ἐφημερίδες, ἀλλὰ φιλοξενεῖ καὶ ἁ λ η θ ε ῖ ς πνευματικὸς ἀνθρώπους.

Ἐνα τοιοῦτον ἐφιλοξήνησαν αἱ Ἀθῆναι πρὸ ἡμερῶν.

Πρόκειται περὶ τοῦ πρεσβυτέρου κ. Ἰ ω ά ν ο υ Μ έ γ ι ε ν τ ο ρ φ (J. Mayendorf).

Οὗτος εἶναι νέος κατὰ τὴν ἡλικίαν, ἕγγαμος κληρικὸς, πατὴρ τεσσάρων τέκνων καὶ προέρχεται ἀπὸ τοὺς πιστοὺς Ρώσους τῆς διασποράς. Ἐπιτηρεῖ τώρα ὡς καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἁγ. Βλαδимиρου, Ν. Τόρκης, εἶναι δὲ Πρόεδρος τοῦ Διεθνoῦς Ὁργανισμοῦ Ὁρθοδόξου Νεολαίας «Σύνδεσμος».

Ἡ Ἀδελφότης Θεολόγων «Ζωή» ἡ ὀργανώουσα κατ' ἔτος συνέδρια διὰ τοὺς συνεργάτας τῆς θεολογίας, κυρίως τῶν ἐπαρχίων, προσεκάλεσεν ἐφέτος καὶ τὸν π. Ἰωάννην Μέγιεντορφ καὶ κάμῃ μίαν εἰσηγήσιν εἰς τὸ συνέδριον.

Ὁ πατὴρ Ἰωάννης εἰσηγήθη τὸ θέμα: «Ἡ Οἰκουμένη Ἐκκλησία».

Οἱ 150 σύνεδροι ἔμειναν ἐκκληκτοὶ ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῆς εἰσηγήσεως. Ἀλλὰ ἰδιαίτερας μνείας εἶναι τὰ ὅσα εἶπε περὶ τῆς μ ε γ ί σ η ς ἀνάγκης τῆ ς ε ν ό τ η τ ο ς τῆ ς Ὁ ρ θ ο δ ο ξ ί α ς.

Ἡ συμμετοχὴ τὸ ὡς ἱερουργοῦ εἰς τὴν Θεϊαν Λειτουργίαν τῆς Κυριακῆς 27 Ἀγούστου καθῶς καὶ ἡ μικρὰ ὄμιλία του εἰς τὸ ναῖδριον τῆς «Ζωῆς» ἐν Ἁγία Παρασκευῇ συνεκίνησαν βαθύτατα ἅπαν τὸ ἐκκλησίασμα.

Ἡ ὄλη ἀναστροφή μὲ τὸς συνέδρους ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαπιστωθῇ ἡ ἀλήθεια τῆς ἐπικρατούσης φήμης, ὅτι ὁ πατὴρ Ἰωάννης εἶναι ὑπόδειγμα ὀρθοδόξου κληρικοῦ, τόσο εἰς τὸν τομέα τῆς μορφώσεως, ὅσον ἰδιαίτερος εἰς τὸ ἄσφογον ἦθος, τὴν ἀλόγητα καὶ εἰς τὸν ἔντιμον χριστιανικὸν βίον.

Οἱ σύνεδροι ἐδοξολόγησαν ἰδιαίτερος τὸν Κύριον, διότι «εκαμάρωσαν» ἕνα τοιοῦτον σύγχρονον πατέρα τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ἠὲ χαρίστησαν θερμότητα τὴν Ἀδελφότητα «Ζωή» ποῦ εἶχε τὴν πρωτοβουλίαν νὰ χαρίσῃ μίαν πόσον σημαντικὴν ὀρθόδοξον πνευματικὴν εὐκαιρίαν.

Μετὰ πολλῆς ἀγάπης
ΒΑΣ. Ὁ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ
Θεολόγος.

ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΝΕΩΝ

Κύριε Διευθυντά,

Στὴν ὥραία συζήτησι, ποῦ ἄνοιξαν ἀπὸ τὶς στήλες τῶν ἀγαπητῶν «Ἀκτίνων» οἱ κ.κ. Μοσχονᾶς καὶ Δρακόπουλος, μὲ τὶς θαυμάσιες ἐπιστολὰς τοὺς, σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς συγχρόνου νεολαίας, θὰ μοῦ ἐπιτραπῇ συμμετέχοντα νὰ ὑπογραμμίσω ἰδιαίτερα τὴ γνώμη, ποῦ διατυπώνει τὸ περιοδικό, ὅτι εἴθιταν μιὰ ἐλπίδα μεγάλῃ γιὰ τὴ νέα γενεὰ νὰ ἀναλάβουν οἱ ἴδιοι οἱ νέοι τὸ ἀνέβασμα τῆς νεολαίας μας καὶ κάθε ζωντανῇ προσπάθεια γιὰ δουλειὰ νεανικὴ καὶ πρόοδο μὲ ἔξυπνα σχέδια καὶ ἰδέες.

Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ θὰ πρέπη νὰ ἀναφερθῇ σχετικὰ ὅτι κάτι τέτοιο γίνεται σήμερον στὴν Ἑλβετία μὲ τὸ «Κοινοβούλιο τῶν ἐφήβων».

Ὁ θεσμὸς αὐτὸς ἐργάζεται μὲ ἀπόδοσι στὶς περισσότερες Ἑλβετικὰς πόλεις. Τὸ Κοινοβούλιο τῶν ἐφήβων τῆς Ζυρίχης, ἐπὶ παραδείγματι, ἀποτελεῖται ἀπὸ 186 μέλη, ποῦ εἶναι ὅλοι μαθηταὶ γυμνασίου. Ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ τὰ κοινοβούλια ὄλων τῶν πόλεων συνέρχονται σ' ἕνα «ἐθνικὸ συνέδριον», ὅπως τὸ ὀνομάζουν καὶ παίρνουν ἀποφάσεις γιὰ θέματα, ποῦ ἀφοροῦν ἅμεσα τὰ παιδιὰ καὶ τοὺς νέους. Τὸ σημαντικό εἶναι ὅτι οἱ γονεῖς καὶ οἱ ἀρμόδιοι τῆς Πολιτείας παίρνουν στὰ σοβαρὰ τὰ πορίσματα τοῦ συνεδρίου, ὃ δὲ τύπος ὑποστηρίζει ἐνθουσιωδῶς ὅλη αὐτὴ τὴν κίνησι. Τὰ ἀποτελέσματα, ποῦ προκύπτουν ἀπὸ αὐτὴ τὴν προσπάθεια, εἶναι φανερά. Τὰ Κοινοβούλια τῶν ἐφήβων τῆς Ἑλβετίας εἶναι ἕνας ἐπὶ πλέον λόγος, ποῦ ἡ χώρα αὐτὴ δὲν ἀντιμετωπίζει σήμερον πρόβλημα ἐγκληματικότητος τῶν ἀνηλικίων, τοῦλάχιστον στὴν ἔκτασι τῶν ἄλλων χωρῶν.

Θὰ μπορούσε βέβαια νὰ πῆ κανεὶς ὅτι καὶ στὴν πατρίδα μας ὑπάρχουν οἱ φοιτητικὸι σύλλογοι, ὅπως καὶ πολλὰς ἄλλες νεανικὰς ὀργανώσεις.

Τὸ κακὸ ὅμως εἶναι ὅτι τὶς περισσότερες φορὰς κατευθύνουν τὰ σωματεία αὐτὰ ἄτομα χωρὶς ἡγετικά προσόντα καὶ κινουῦνται ἀπὸ ἐγωϊστικὸς λόγους ἢ ὑπηρετοῦν ὀριμένους σκοπιμότητες, ἰδίως πολιτικὰς.

Γιὰ τοῦτο καὶ δὲν ὑπάρχει μετὰξὺ τοὺς συνεργασίαι καὶ συντονισμὸς δράσεως, ὃ ὅποιος εἶναι ἀπαραίτητος στὴν προκειμένη περίπτωσι. Κι' ἔτσι ἀποτυγχάνουν τῶν σκοπῶν τοὺς, ἀφοῦ δὲν γίνεται τίποτε μεγάλο καὶ σοβαρό.

Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἀδιαφορία τῆς κοινῆς γνώμης καὶ ἡ ἀπουσία τῆς Πολιτείας.

Μετὰ πάσης τιμῆς
ΓΕΩΡΓ. Δ. ΚΟΥΒΕΛΑΣ

ΞΕΡΕΤΕ ΟΤΙ...

Ἀξιότιμε κ. Διευθυντά,

Παρακαλῶ νὰ δημοσιεύσετε εἰς τὴν στήλην, «Ξέρετε ὅτι...»

Μιὰ ὁμάδα τῆς «Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως» Θεσσαλονίκης, κατεσχόνωσε στὴν παραμεθῦριο περιοχὴ τῶν Ἑλληνογιοργουσλαϊκῶν συνόρων ἀπὸ 28 Ἰουνίου - 15 Ἰουλίου.

Ἡ κατασκήνωση αὐτὴ ὀνομάσθηκε «κατασκήνωσις Ἀγάπης», γιὰτι σκοπὸς καὶ κίνητρα τῶν κατασκηνωτῶν ἦταν ἡ ἔμπρακτὴ ἀγάπη. Ἡ Εἰδομένη στὶς πρώτες μέρες καὶ ὁ Ἀρχάγγελος ἀργότερα ἦταν τὰ δύο ὁμητήρια, ἀπὸ ὅπου ἐξωρομύσαν οἱ φοιτηταὶ σ' ἕνα ἀπὸ τὰ 13 ἀκριτικὰ χωριά, στὰ ὁποῖα ἔγιναν ἐξορμήσεις. Ἀνδρωποὶ τῆς πέννας καὶ τοῦ βιβλίου δὲν ἄργησαν νὰ προσαρμοσθοῦν στὶς ταλαιπωρίες, ποὺ προσφέρουν οἱ μετακινήσεις στὶς δύσβατες αὐτὲς περιοχές. Τὸ φταερί, ὁ κασμάς καὶ τὸ καροτσάκι ἀντικατέστησαν γιὰ λίγο τὶς σημειώσεις τῶν φοιτητῶν, οἱ ὁποῖοι μὲ τὸ τραγοῦδι καὶ τὸ γέλιο στὰ χεῖλη ὑδροχωμάτιζαν βρύσες, καλλώπιζαν πλατεῖες, ἀποξήρηναν λιμνάζοντα ὕδατα κλπ.

Θὰ ἤθελα... νὰ σᾶς περιγράψω μιὰ καὶ μόνον μέρα τῶν κατασκηνωτῶν τὸ πρωῖνὸ τους ξύπνημα, τὶς προετοιμασίες καὶ τὴν κατάστροφον τοῦ προγράμματος, τὴν ἐξέλαση γιὰ κοινωφελῆ ἔργα μεσ' στὸ χωριὸ ποὺ εἶχαν τὸν καταλισμὸ τους τὸ ἀπογευματινὸ ξέκλιμα μὲ τὸ G.M.C. γιὰ τὸ χωριὸ ποὺ σύμφωνον μὲ τὸ πρόγραμμα θὰ ἐξορμούσαν, τὸ περιπετειῶδες ταξίδι, τὴν ἀφιξὴν στὸ χωριὸ, τὴν ἀρχικὴ ψυχρὴ στάση τῶν χωρικῶν καὶ τὸ φοβισμένον φέροισμον τῶν παιδιῶν τὴν ἀπότομὴ ἀλλαγὴ στὴν

ἀρχικὴ συμπεριφορὰ τῶν γεωργῶν, τῶν ἐγκαταλειμμένων αὐτῶν ἀνθρώπων, ποὺ μαγεμένοι καὶ μαγνητισμένοι ἀπ' τὴν ἀγάπην τῶν νέων ἄνοιγαν τὴν καρδιά τους καὶ ἐμπιστεύονταν σ' αὐτοὺς τὴν κάθε πίκρα καὶ καμμό.

Θὰ ἤθελα... νὰ σᾶς περιγράψω τὴ χαρὰ καὶ τὸ ξέσπασμα τῶν χωρικῶν, τὴν ὥρα ποὺ παρακολουθοῦσαν τὸ ψυχαγωγικὸ πρόγραμμα τῶν φοιτητῶν πὴν προσοχὴ μὲ τὴν ὁποῖαν ἀκούγαν τὴν ἐθνικοθηροσκευτικὸν περιεχομένον ὁμιλία καὶ τὶς συζητήσεις ποὺ ἐπακολουθοῦσαν μεταξὺ φοιτητῶν καὶ χωρικῶν.

Ἀκόμη θὰ ἄξιζε νὰ περιγραφῆ τὸ τί γινόταν, ὅταν τὸ βαρυφορτωμένον μὲ φοιτητὰς καὶ μηχανήματα - τὴν γεννήτρια ἠλεκτρισμοῦ, τὸ μηχανήμα προβολῶν, τὸ μαγνητόφωνον, τὰ μεγάφωνα κλπ. - G.M.C. ἄφηνε τὸ χωριὸ, γιὰ νὰ μεταφέρῃ τοὺς σπινθηροδόλους νέους στὸν καταλισμὸν τους, ποὺ ἀπέιχε πολλὰς φορὲς δύο καὶ τρεῖς ὥρες μετὰ μεσονύκτιον διαδρομῆ. Οἱ χωρικοὶ εἶχαν ζήσει γιὰ λίγες ὥρες μέσα σὲ ἀτμόσφαιρα ἀγάπης καὶ ἀληθινῆς συμπαράστασης, εἶχαν ξεφύγει ἀπὸ τὴν ρουτίνα τοῦ χωριοῦ τὸ εἶναι τους εἶχε πλημμυρίσει ἀπὸ χαρὰ. Καὶ τώρα ποὺ τὸ ἄψυχο αὐτοκίνητον ἀπομάκρυνε αὐτοὺς μὲ τοὺς ὁποῖους ἔζησαν λίγες ὥρες ἀξέχαστης ζωῆς δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ μείνουν ἀσυγκίνητοι τὸ πρόσωπον σκυθρῶπαζε καὶ ἕνα κρυφὸ δάκρυ ἴσως νᾶβρεχε τὸ μάτι μὰ ἡ καρδιὰ κατενώδωνε καὶ ἐξέφραζε χίλιες εὐχές. Θὰ ἤθελα νὰ σᾶς τὰ περιγράψω ὅλ' αὐτὰ, ἀλλὰ δὲν τολμῶ γιὰτι πιστεύω πὺς ἀνθρώπινος νοὺς δὲ μπορεῖ νὰ τὰ ζωγραφίσῃ οὔτε χερί νὰ τὰ γράψῃ μόνον καρδιὰ ποὺ ἀγαπᾷ καὶ τὰ ἔζησε εἶναι δυνατὸν νὰ τὰ περιγράψῃ.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ

Ἡ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚὴ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚὴ ΖΩΗ τοῦ Μηνὸς**ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ
ΣΤΑ ΓΥΜΝΑΣΙΑ**

Δὲν ἔχομε τὴν ἀρμοδιότητα ν' ἀναμειχθοῦμε στὴ συζήτησιν γιὰ τὶς πρόσφατες ἐκπαιδευτικὰς μεταρρυθμίσεις. Ἔχομε ὅμως τὸ δικαίωμα καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκφράσομε τὴν χαρὰ καὶ τὴν ἱκανοποίησίν μας γιὰ τὴν αὔξησιν τῶν ὡρῶν διδασκαλίας τῶν νέων Ἑλληνικῶν στὰ Γυμνάσια.

Βέβαια, ἡ κατὰ τρεῖς ὥρες μόνον αὔξησιν τῆς διδασκαλίας δὲν εἶναι ἀρκετὴ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ὅσο πρέπει ἀποτελεσματικὴ. Ἀλλὰ συμφωνοῦμε μὲ τὴ γνώμην τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ποὺ ἐπιδοκιμάζοντας τὴν αὔξησιν τῶν ὡρῶν, τὴν θεωρεῖ ὡς ἐν πρώτῳ βήμα πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἀτελεστάτης μορφώσεως τῶν Ἑλληνοπαί-

δων εἰς τὴν μητρικὴν τῶν γλῶσσαν καὶ τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν.

Μὲ τὸ ἴδιον πνεῦμα δέχτηκε τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἐπιτομίου καὶ ὅλος ὁ λογοτεχνικὸς κόσμος, ποὺ τὴν χαρακτηρίζει ἐπίσης ὡς ἐκπῶτον βήμα καὶ περιμένει τὴν δολοκλήρωσίν της ὄχι μόνον μὲ τὴν μεγαλύτερην αὔξησιν τῶν ὡρῶν διδασκαλίας τῶν νεοελληνικῶν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν καλύτερον καὶ εὐστοχότερον τρόπο τῆς διδασκαλίας τους καὶ μὲ τὴν πλήρη ἀναγνώρισιν καὶ ἐπικράτησιν στὸ μέλλον τοῦ ζωντανοῦ νεοελληνικοῦ λόγου, ποὺ πρέπει ν' ἀποτελέσῃ τὴν βάση τῆς λαϊκῆς καὶ ἐθνικῆς παιδείας μας, ὅπως ἐδήλωσε ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐταιρίας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν.

Καὶ ἀξίζει πραγματικὰ νὰ ἐξαρθῆ ἐπίσης τὸ γεγονός ὅτι ὅλοι γενικὰ οἱ ἐκπροσωποῦντες τὸν λογοτεχνικὸν κόσμον, μαζί μὲ τὸ θέμα τῆς δι-

δασκαλίας τῶν νέων Ἑλληνικῶν, ἐτόνισαν, σὲ μίαν εἰδικὴν συνάντησίν τους μὲ τὸν Ἱακουρό, τὴν ἀνάγκη «διατηρήσεως ἀνεπάφου τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ χαρακτῆρος τῆς πρώτης βαθμίδος τοῦ γυμνασίου».

Προσυπογράφουμε πρῶτον.

ΤΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Σχετικὰ μὲ τὸ ἴδιο θέμα, ἀπλωμένο σὲ πλεονέστερους πνευματικούς ὀρίζοντες, διαβάσαμε σὲ Ἀθηναϊκὴν ἐφημερίδα ἓνα ἰδιαιτέρως ἀξιόλογο καὶ σημαντικὸν ἄρθρο τοῦ διακεκομένου λογοτέχνη καὶ στοχαστῆ κ. Γεώργου Θεοδοκῆ. Ἀπὸ τὸ ἄρθρο αὐτὸ μεταφέρουμε μιά χαρακτηριστικὴ περικοπή, πού συμπυκνώνει ἀποφθεγματικὰ τὸ οὐσιαστικὸν τοῦ νόημα.

«Ὁ σύγχρονος Ἑλληνισμὸς — γράφει ὁ κ. Θεοδοκῆς — ἔχει πνευματικὰ κεφάλαια ἀνεκτίμητα, ὅχι δανεισμένα, ἀλλὰ δικὰ του στ' ἀλήθεια: τὴν ἀνθρωπιστικὴν του παράδοση, τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, τὸ πνεῦμα τοῦ Εἰκοσθένου. Ἄς προσθέσουμε σ' αὐτὰ καὶ τὴν νεοελληνικὴν λογοτεχνίαν, πού μπορεῖ νὰ μὴ εἶναι μεγάλη, εἶναι ὅμως ἡ φωνὴ τῆς καρδιάς τοῦ Ἑθνους. Γιὰ τοῦτο χωρὶς αὐτὴν δὲν θὰ δλοκληρωθῆ ποτε ἡ ἐθνικὴ μας παιδεία».

Σκέψεις εὐστοχες, σοβαρὰς καὶ φωτεινές, πού, μέσα σὲ λίγες γραμμές, τοποθετοῦν σωστὰ καὶ στερεὰ τὸ μεγάλο θέμα τῆς νεοελληνικῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως.

ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΙΗ

Φαίνεται ὅτι θ' ἀποκτήσουμε ἐπιτέλους τὰ δύο βασικὰ λογοτεχνικά μουσεῖα, πού ἀπὸ χρόνια ζητεῖ ὁ πνευματικὸς κόσμος τῆς χώρας, τὰ μουσεῖα κειμηλίων καὶ ἀναμνηστικῶν τῶν δύο κορυφαίων λογοτεχνῶν τῆς σύγχρονης Ἑλλάδος: τοῦ ἐθνικοῦ ποιητῆ Διονυσίου Σολωμοῦ καὶ ἐθνικοῦ πεζογράφου Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη.

Μὲ τὴν πρωτοβουλία τῆς Ἑταιρείας Κερκυραϊκῶν Σπουδῶν θ' ἀνοικοδομηθῆ στὴν Κέρκυρα τὸ ἐρειπωμένο ἀπὸ τοὺς βομβαρδισμοὺς σπίτι τοῦ Σολωμοῦ, πού θὰ εἶναι ἔτοιμο κατὰ τὸ 1964. Καὶ μὲ τὴ μετατροπὴν του σὲ μουσεῖο θὰ κρατῆ καὶ θὰ προβάλλῃ στὴν ἀνάμνηση καὶ στὴ συγκίνηση τῶν ἐπισκεπτῶν ὅλα τὰ ὑπάρχοντα χειρόγραφα τοῦ ποιητῆ, ὅλες τὶς ἐκδόσεις τῶν ἔργων του, τὶς ἐπιστολές του, τὶς φωτογραφίες του καὶ τὰ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα πού σχετίζονται μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δημογραφία του.

Ἀνάλογο θὰ εἶναι καὶ τὸ μουσεῖο Παπαδιαμάντη, πού θὰ γίνῃ στὸ σπίτι του στὴ Σκιάθο καὶ θὰ συμπληρωθῆ μὲ τὴν ἴδρυσιν λαϊκῆς βιβλιοθήκης. Εἰδικὸ ἴδρυμα μὲ τὸν τίτλον «Πνευματικὴ Στέγη Ἀλεξάνδρου Παπαδια-

μάντη» ἔχει ἀναλάβει τὴ φροντίδα γιὰ τὴν περισυλλογὴ καὶ τὴ συγκέντρωση ὅλων τῶν ἐνθυμίων καὶ τῶν ἀτομικῶν ἀντικειμένων τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ τὴν ὀργάνωση τοῦ μουσείου καὶ τῆς βιβλιοθήκης.

Χαιρετίζουμε μὲ χαρὰ τὶς δύο αὐτὲς παράλληλες πνευματικὲς ἐνέργειες, πού τὶς ἔχουν ἀναλάβει δραστήριοι καὶ ἱκανοὶ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων — ἔξω, εὐτυχῶς, ἀπὸ τὴν κρατικὴ γλισχρότητα καὶ γραφειοκρατεία — καὶ περριμένουμε τὴν ὅσο τὸ δυνατόν πύδ γρήγορη καὶ πύδ ἀποτελεσματικὴ πραγματοποίηση καὶ δλοκλήρωσή τους.

Ἡ ΣΤΑΘΕΡΗ ΑΝΟΔΟΣ ΤΟΥ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ

Εἶναι πραγματικὰ εὐχάριστη καὶ ἱκανοποιητικὴ ἡ διαπίστωση, πού γίνεται κάθε χρόνο, γιὰ τὴ μεγαλύττερη ἐπιτυχία τοῦ «Φεστιβάλ Ἐπιδαύρου». Καὶ ἡ ἐπιτυχία αὐτὴ δὲν ὀρίσκει μόνον στὴν αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν θεατῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ 70759 τοῦ περριμένου ἔτους ἔγιναν ἐφέτος 77450, μὲ ἰδιαίτερη αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ξένων, ἀλλὰ ὀρίσκειται προπάντων στὴν καλύτερη ὀλοένα ποιότητα τῶν παραστάσεων καὶ στὴν ἐκδήλη ἀνάπτυξη τοῦ πνευματικοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ λαοῦ.

Ἄν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς τὸ Ἐθνικὸ Θέατρο μὲ τὴ συστηματικὴ καὶ ἐντατικὴ ἐρευνα καὶ μελέτη τῶν προβλημάτων πού σχετίζονται μὲ τὴν παρουσίαση τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τραγωδίας στὸν σύγχρονον θεατῆ, καὶ μὲ τὴν ὀλη μεθοδικὴ καὶ ἀκούραστη ἐργασία του σ' αὐτὸν τὸν τομέα, μὴ ὀρρισε νὰ ἐπιτύχῃ ἐπιτεύγματα σημαντικώτατα, καὶ — ὀπως τὸ ἀπέδειξε μὲ τὶς φεινές παραστάσεις — νὰ τὰ ἀνεβάξῃ καὶ νὰ τὰ εὐδύνη κάθε φορὰ καὶ περισσότερο.

Ἄλλὰ ἐκεῖνο, πού συγκινεῖ καὶ ἱκανοποιεῖ ἰδιαίτερα εἶναι τὸ ὀλοένα ζωηρότερο καὶ θερμότερο ἐνδιαφέρον τοῦ μεγάλου Κοινοῦ, καὶ οἱ αὐθόρητες καὶ γνήσιες ἐκδηλώσεις του. Δείχνει καθαρὰ καὶ ἀναμφισβήτητα ὅτι νοιώθει βαθειὰ καὶ ἀληθινὰ τὸ θέατρο τῶν προγόνων του, καὶ ὅτι γι' αὐτὸ ἀκριβὸς παρακολουθεῖ μὲ ἀγάπη, μὲ ἱκανοποίηση καὶ μὲ ἔξαρση. Μέγα κέρδος, πού — καὶ μόνο γι' αὐτὸ — δικαιώνεται καὶ ἐπιβραβεύεται ἡ μεγάλη καὶ γόνιμη προσπάθεια τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου καὶ ἄλλων ὀργανισμῶν γιὰ τὴν ἄξια ἀναβίωση τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τραγωδίας.

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΤΗΝ ΕΠΑΡΧΙΑ

Μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα χαιρετίζουμε τὴν ἀπόφαση τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου νὰ κάμῃ κατὰ τὴ χειμερινὴ περίοδο μεγάλην περιοδείαν στὴν Ἑλληνικὴ ἐπαρχία, ὀπου, μὲ ἰδιαίτερον θιάσο του, θὰ παρουσιάσῃ σειρὰν Ἑλληνικῶν καὶ ξένων θεατρικῶν ἔργων. Μὲ μιά μονάχα παρατήτηση:

Τὰ ἔργα αὐτὰ — ὅπως ὁ «Φιλάργυρος» τοῦ Μολιέρου, ὁ «Πειρασμός» καὶ ἄλλα ἔργα τοῦ Ξενοπούλου, δύο ἔργα τοῦ Λόγκα — εἶναι πλάγματοι ἐκλεκτὰ καὶ κατάλληλα. Ἄλλὰ τί γυρεύει ἀνάμεσα σ' αὐτὰ ἐκεῖνο τὸ ἄλλοπρόσαλλο, ἀνόητο καὶ ἀντιπαθητικὸ «Ὁργισμένα νιάτα»; Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῆ ἕνα τέτοιο ἔργο ὡς ἐξυπηρετικὸ τῆς νέας ἐξομύσεως τοῦ Ἑθνικοῦ Θεάτρου γιὰ τὴν πνευματικὴ καλλιέργεια τῆς ἑλληνικῆς ἐπαρχίας;

Θὰ μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ συστήσουμε μεγαλύτερη προσοχὴ στὴν ἐπιλογὴ τῶν ἔργων. Διότι μόνον μὲ τέτοια ἐπιλογὴ θὰ μπορέσῃ νὰ ἀνταποκριθῆ πραγματικὰ στὸν σκοπὸ τῆς ἡ νέας προσπάθειαι τοῦ Ἑθνικοῦ, ὅπως ἄλλωστε ἐπιβάλλεται νὰ γίνεταί καὶ στὶς παράλληλες προσπάθειαι τῶν ἄλλων θεατρικῶν ὀργανισμῶν, πού δίνουν παραστάσεις στὴν ἐπαρχία.

Η ΑΝΩΤΕΡΗ ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΣΤΑΘΜΗ ΤΟΥ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΑΘΗΝΩΝ

Μὲ χαρὰ διαπιστώσαμε ὅτι τὸ ἐφετεινὸ «Φεστιβάλ Ἀθηνῶν» παρουσίασε σημαντικὰ ἀνώτερη ποιοτικὴ στάθμη ἀπὸ τὰ προηγούμενα. Τὰ μουσικὰ προπύργια συγκροτήματα — ὅπως ἡ ὀρχήστρα Χάλλε τοῦ Μάντισσεστερ μὲ τὸν ἀρχιμουσικὸ Μπαμπιρόλλι καὶ ἡ ὀρχήστρα δωματίου τοῦ Βερολίνου μὲ τὸν ἀρχιμουσικὸ Χάνς φὸν Μπέντα, ἦταν πραγματικὰ ἐξαιρετικά, καὶ ἔδωσαν ὑψηλὰ δείγματα μεγάλης τέχνης.

Γι' αὐτὸ συγχαίρουμε πρόθυμα τοὺς ὀργανωτὰς τῶν ἐκδηλώσεων αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι, τοποθετώντας φέτος σὲ δευτέρῃ μοίρᾳ τοὺς ὀφελιμιστικὸς τουριστικὸς σκοποὺς — γιὰ τοὺς ὁποίους βρεθῆκαμε στὴν ἀνάγκη μὲ λύπη μας νὰ τοὺς ἐπικρίνουμε ἄλλωτε —, ἔδωσαν μεγαλύτερο βάρος στὴν καλλιτεχνικὴ ποιότητα καὶ ἀξία τῶν ἐκδηλώσεων. Καὶ ἐτσι, μὲ τὴν ἀμεση καὶ βαθειὰ ἀπήχηση, πού, μὲ τὸν πῦρ ἐκδηλοῦ καὶ συγκινητικὸ τρόπο, εἶχε ἡ ἀληθινὴ καὶ ἀξία τέχνη στὸ εὐρύτατο κοινὸν πού παρακολούθησε τίς ἐκδηλώσεις, ἐκπληρώθηκε καὶ ὁ βασικὸς καὶ οὐσιαστικὸς σκοπὸς τοῦ Φεστιβάλ, πού εἶναι ἡ αἰσθητικὴ ἀγωγή τοῦ λαοῦ.

ΠΡΕΠΕΙ ΟΜΩΣ ΚΑΙ ΝΑ ΠΑΡῆ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ

Ἄλλὰ ἰσάξιος σκοπὸς τοῦ Φεστιβάλ, ὅπως ἄλλωστε καθορίζει καὶ τὸ καταστατικὸ του, εἶναι καὶ ἡ προβολὴ καὶ ἡ ἀνάδειξη τῶν πνευματικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν δυνάμεων πού τόπον. Καὶ ὁ σκοπὸς δὲν ἐκπληρώθηκε δυστυχῶς καὶ πάλι στὸν βαθμὸ καὶ στὴν ἔκταση πού ἐπρεπε.

Ἄν ἐξαιρέσουμε τὴν ὥραία καὶ ἐπιβλητικὴ παρουσία τῶν παραστάσεων τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν τραγωδιῶν ἀπὸ τὸ Ἑθνικὸ μας Θέατρο, οἱ ἑλληνικὲς ἐκδηλώσεις στοὺς ἄλλους

πομεῖς ἦσαν ἐλλιπεῖς καὶ ἀνεπαρκεῖς. Ἡ Ἑθνικὴ Λυρικὴ Σκηνή, πού ἔδειξε πὼς ἔχει τὴν ἰκανότητα καὶ τὴ δύναμη νὰ παρουσιάξῃ ἀριστερὰ καὶ διεθνῶς ἀξίας παραστάσεις, ἔλειψε ἐντελῶς ἀπὸ τὸ Φεστιβάλ. Καὶ ἡ Κρατικὴ Ὀρχήστρα Ἀθηνῶν, πού ἔδωσε ἀρκετὲς συναυλίες, ἔπαιξε ἔργα ἀπ' ὅλο τὸ παγκόσμιο ρεπερτόριο ἐκτὸς ἀπὸ ἑλληνικά! (Ἴσολυ οἰοατικὸ μάθημα ἔδωσε καὶ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἡ Ὀρχήστρα Χαλλέ, πού σὲ καθένα ἀπὸ τὰ τρία προγράμματα τῆς παρουσιάσε καὶ ἕνα Ἀγγλικὸ ἔργο, χωρὶς κάποτε νὰ ἔχη καὶ ἑξακριβιστὴ ἀξία, οὔτε καὶ νὰ ὑπερέχη ἀπὸ τὰ δικά μας).

Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ γιὰ τοὺς σοῦλιστες τῶν συναυλιῶν. Ἀκοῦσαμε βέβαια σπουδαίους καὶ ἐξαιρετικούς. Ἀλλὰ γιὰτί νὰ λείπουν ἡ Μαρίκα Παπαϊωάννου, ἡ Ρένα Κυριακοῦ καὶ ἄλλοι ἀξιοὶ δικοὶ μας; Γιατί ὁ Θέμελης ν' ἀναγκάζεται νὰ παρουσιάζεται ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τοῦ Φεστιβάλ;

Θέτουμε ὑπ' ὄψη τῶν ὀργανωτῶν τοῦ Φεστιβάλ τὰ ἐρωτήματα καὶ τίς σκέψεις αὐτές, μὲ τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν εὐχὴ ὅτι θὰ ὀλοκληρῶσιν τὴν ἐφετεινὴ ἐπιτυχία του, ὥστε νὰ μὴ εἶναι μόνον ἕνα καλὸ δειγματολόγιον ξενῶν καλλιτεχνικῶν ἐκδηλώσεων, ἀλλὰ νὰ πάρῃ προπύργιον τὸν χαρακτήρα πού τοῦ παιριάζει, τὸν χαρακτήρα πού καθορίζει καὶ ἐπιβάλλει τὸ μέγα πνεῦμα τῆς γειτονικῆς Ἀκροπόλεως.

Η ΑΛΗΘΙΝΗ ΤΕΛΗ ΜΙΑ ΣΤΗΝ ΚΑΡΔΙΑ

Οἱ διάσημοι ξένοι καλλιτέχνες, πού ἔλαβαν μέρος στὶς συναυλίες τοῦ Φεστιβάλ, δὲν μᾶς χάρισαν μόνον μιὰν ἐξαιρετικὴ καλλιτεχνικὴ ἀπόλαυση· μᾶς ἔδωσαν συγχρόνως ἀπὸ πὸ περισσευμα τῆς ψυχῆς τους καὶ τῆς πείρας τους πολὺτιμα συμπεράσματα καὶ γνώμες, πού ἀξίει νὰ τίς μεταφέρουμε καὶ στὴ στήλη μας.

Ὅταν ρώτησαν τὸν διακεκριμένον βιολονίστα Ἰσαὰκ Στέρν γιὰ τὴ μοντέρνα «συγκεκριμένη» μουσικὴ εἶπε: «Πιστεύω ὅτι ἡ ἀληθινὴ μουσικὴ μιλά στὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου, πού πρέπει νὰ εἶναι τὸ κέντρο τῆς ἐμπνεύσεως. Στὴ «συγκεκριμένη» μουσικὴ μᾶς ἀπασχολοῦν οἱ ἦχοι. Καὶ οἱ ἦχοι δὲν εἶναι τέχνη».

Καὶ ὁ περίφημος πιανίστας Ἄρθουρ Ρουμινστάϊν, γενικεύοντας τὸν χαρακτηρισμὸ του γιὰ τὴ μοντέρνα τέχνη εἶπε: «Ἡ μοντέρνα μουσικὴ εἶναι σὰν τὴν ἀφηρημένη ζωγραφικὴ: μιὰ ἀντίδραση καὶ ἐπανάσταση αὐτῶν, πού δὲν ἔχουν ταιλάντο, ἐναντίον τῆς ἐμπνεύσεως, πού ἔκαμε μεγάλους ἕναν Βελδσκούεθ ἢ ἕναν Μπετόβεν».

Καὶ φυσικὰ τὸ ἴδιο συμβαίνει —προσθέτουμε ἑμεῖς — καὶ στὴ λογοτεχνία μὲ τοὺς «σοφιστικιστὰς» καὶ τοὺς ἄλλους ἀκατανόητους καὶ ἀνοήτους διαφόρους «μοντέρνους».

ΜΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΑΣ ΚΙ ΕΜΕΙΣ

ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ

Βρέθηκα σὲ μιὰ συγκέντρωση νέων. Συζητήθηκαν πολλά καὶ διάφορα. Ἐνας νεαρὸς Τυνησίος ἡλικίας περίπου 17 χρόνων ἔθεσε σοβαρὰ τὸ πρόβλημα τῆς εὐτυχίας. Ποῦ εἶναι τὸ νόημά της, οἱ δυνατότητες πραγματοποιήσεως, ἡ σύνδεσις της μὲ τὴν πραγματικότητα. Ἐλέγχθησαν ἀλλὰ πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα, ἔξυπνα καὶ κοινά.

Καμία ἔξυπνάδα, καμία μορῖα δὲν μᾶς ἔκανε ιδιαίτερη ἐντύπωση, γιατί ὅσοι μιλοῦσαν, μιλοῦσαν ψυχρά, ἔγκεφαλικά· ἀπλῶς διατύπωναν μία γνώμη. Ἐντύπωση μονάχα μού ἔκανε ὁ νεαρὸς Τυνησίος. Στὸ πρόσωπό του βρήκα τὸν ζωντανὸ ἔφηβο, τὸν ἀληθινὸ ἄνθρωπο. Δὲν ρωτοῦσε ἀπλῶς, ἀλλ' ἐσκέπτετο, ἀγωνιοῦσε, ἐπροβληματιζέτο. Καθὼς τὸν ἄκουγα νὰ ἐρωτᾷ, ζωντάνευε μέσα μου ἀκέραιος ὁ πλατωνικὸς λόγος· «Ποῖόν τινα χρὴ εἶναι τὸν ἄνδρα καὶ τί ἐπιτηδεύειν καὶ μέχρι τοῦ» (Γοργ. 477 e).

Ἄλλὰ τὸ φιλοσοφικὸ πρόβλημα περὶ εὐτυχίας εἶναι καὶ πρόβλημα ἀγωγῆς. Πῶς θὰ κατευθύνουμε τὸν ἔφηβο; Ποιά ὄπλα, ποιά ἐφόδια πρέπει νὰ τοῦ προσφέρουμε, ὥστε νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴς δυνατότητες τ ο ὄ λ ά χ ι σ τ ο ν ν' ἀ ν α ζ η τ ῆ σ η σ ω σ τ ᾶ τ ῆ ν ε ὑ τ υ χ ί α;

Ἐδῶ θὰ μπορούσε πολλὰ νὰ σᾶς πῆ ἡ γνήσια χριστιανικὴ σκέψη, πὸ μὲ τὸ βάθος, τὴν εἰλικρίνεια καὶ τὴν ἀπλότητά της φωτίζει καλὴ τὸ ἀκάνθινο μονοπάτι τῆς εὐτυχίας. Δυστυχῶς ὅμως πολλοὶ ἀνόητοι, ἀφελεῖς ἢ διεστραμμένοι διεκδικοῦν τὴν ἀναγνώριση τοῦ χριστιανικοῦ ὑποδείγματος. Ἄλλ' ἔτσι περιπλέκεται τὸ πρόβλημα· γιατί ἐὰν τὸ ἅλας μωρανθῆ ἐν τίνι ἀλιοθῆσεται;»

Νομίζω πὼς εἶναι εὐτυχῆς ὁ νέος πὸν βρίσκει ἀληθινὸ πρότυπο καὶ ἀληθινὸ καθοδηγητὴ στὴ μέθεξι μὲ τὴς πνευματικῆς ἀξίες. Ἄν μορῶση ὁ ἔφηβος νὰ βρῆ στὴ ζωῆ του ἕνα μικρὸ Σωκράτη, τότε θὰ νιώσῃ πὼς οἱ πνευματικῆς ἀξίες ἔχουν ἐκάλλος ἀμήχανον, ὁμορφιὰ καὶ μεγαλεῖο ἀνυπέροβλητο. Γεμίζουν τὸ πνεῦμα μὲ θάμβος καὶ ἀπίθανη ἀκτινοβολία. Εἶναι θαυμάσιος ὁ Πλάτων, ὅταν σκιαγραφῆ μὲ μύθους καὶ ἀλληγορίες τὴν μέθεξι τοῦ πνεύματος μὲ τὴς μεγάλες ἰδέες.

*

Ἡ κρίσις τοῦ δασκαλικοῦ ἐπαγγέλματος, γιὰ

τὸ ὁποῖο ἔγραφα σὲ προηγούμενο τεῦχος, δὲν εἶναι μόνον φαινόμενο ἐλληνικόν, ἀλλὰ παγκόσμιον. Πληροφοροῦμαι π.χ. ὅτι στὴν Ἀγγλία οἱ ἐκπαιδευτικοὶ ἔκαναν ἀπεργίαν καὶ σκέπτονται νὰ συνεχίσουν τὸ ἀγῶνα καὶ μὲ ἄλλα μέσα, διότι ἡ κυβέρνησις ἀρνείται νὰ τοὺς χορηγήσῃ ἐπαρκῆ αὔξησι.

Στὴν Ἀγγλία ζῆτε πῶς καλά, ἂν γίνετε σωφῆρ παρὰ δάσκαλος. Ἐχομε καὶ ἐδῶ τὸ ἴδιον πρόβλημα, ὅπως καὶ στὴν Ἑλλάδα. Οἱ ἀστικές κυβερνήσεις φθείρονται μὲ τὴν λύση νημάτων ἀράχνης, ἐνῶ μένει ἀθικτος ὁ εγὼρδιος δεσμός. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ κομμουνισμὸς τρέφεται διαρκῶς ἀπὸ τὴς ἀντιφάσεις τῆς σύγχρονης κοινωνίας. Ὁ κομμουνιστὴς δάσκαλος ἔχει πολλὰ νὰ πῆ γιὰ τὰ ἰδανικά μίαν σοσιαλιστικῆς κοινωνίας· ὁ ἄλλος ἔχει νὰ πῆ τὸ παράπονό του εἰς ὅτα μάλιστα μὴ ἀκουόντων. Ἄλλὰ μὲ τέτοια πολιτικῆ οἱ πολιτεῖες δὲν προοδεύουν, ἀλλὰ παρακαμάζουν.

*

Ἡ σπουδαιότερα ἀπόδειξις τῆς κρίσεως τοῦ πολιτισμοῦ μας εἶναι, νομίζω, ἡ ἐξάρθρωσις τῆς οἰκογενείας ὡς κυττάρου τοῦ πολιτισμοῦ καὶ κυρίως ἡ κατάπτωσις τοῦ δεσμοῦ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς σ' ἐπίπεδο ἡδονοθηρικῆς ποικιλίας. Ὁ ἄνδρας ἐπιζητεῖ τὴν γυναῖκα, ἢ ἡ γυναῖκα τὸν ἄνδρα, γιὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰ πείσματα, τὰ καριτίσια, τοὺς θυμούς, τὴς ἐγωιστικῆς ἰδιορρυθμίας, τὸν ἀρρωστημένο καὶ ἀνώμαλο σεξουαλισμό του, αὐτὸ τὸ mal du siècle.

Δέτε στὰ διηγῆματα, τὴς νομβέλες, τὰ μυθιστορήματα, τὰ θεατρικὰ ἔργα τῆς νέας γενεᾶς, σὶς κινηματογραφικῆς ἀναζητήσεως τῆς nouvelle vague τὴν βιαιότητα, τὴν ὁμότητα, τὴν ἀπίθανη σκληρότητα ἐνὸς ἀρρωστημένου σεξουαλισμοῦ.

Διαβάστε τώρα τὴν παλαιὰ σοφίαν, πὸν εἶναι πάντα ἐπίκαιρη· «Ἄν ὁ Θεὸς ἔκαμε τὴν γυναῖκα ὑπερέταν τοῦ ἀνδρὸς, θὰ τὴν ἔπαιρνε ἀπὸ τὸ κεφάλι του. Ἄν τὴν ἔκαμε κατωτέραν, θὰ τὴν ἔπαιρνε ἀπὸ τὰ πόδια του· ἀλλὰ τώρα τὴν ἔκαμε ἴσην πρὸς τὸν ἄνδρα καὶ δι' αὐτὸ τὴν ἔπαιρνε ἀπὸ τὴν πλευρὰν του», γράφει κάπου ὁ Αὐγουστίνος. «Καὶ ἂν ὁ ἄνδρας εἶναι ἡ κεφαλὴ τῆς γυναικὸς, ἢ γυναικα εἶναι ἡ καρδιά τοῦ ἀνδρὸς», παρατηρεῖ ὁ σύγχρονός μας Erwin Reisner ἐστραχόωτατα.

ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ

ὁ Κόσμος τῶν Γραμμάτων

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Ἡλία Μαρσιολοπούλου, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν: «Ἡ συμβολὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἰς τὴν σημερινὴν Μετεωρολογία», Ἀθῆναι 1960, σ. 30. Ὁ σ. με πολλὴν ἐπιτυχίαν παραθέτει κείμενα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, οἵτινες περιγράφουν τὴν ἀτμόσφαιραν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ συμβαίνοντα καὶ παρέχει πλείστα στοιχεία, πὰ ὅποια δύναται νὰ βοηθήσουν, καὶ βοηθοῦν, εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς συγχρόνου Μετεωρολογίας.

Τοῦ Ἰ δ ί ο υ: «Κλιματογραφία τῶν διαφόρων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος». Ἀθῆναι 1960, σ. 57. Ὁ κ. Μαρσιολοπούλος, στριζόμενος εἰς ὑπὲρ 50ετίες παρατηρήσεις καὶ στὴν μακράν που πείραν δίδει με συνοπτικότητα, ἀλλὰ σαφῆναι τὸ κλίμα τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στ. Ἑλλάδος, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἡπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, τῶν Ἰονίων Νήσων, τῶν Νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Κρήτης, ἀφοῦ προεισαγωγικῶς παρέχει γενικὰ στοιχεία τοῦ κλίματος τῆς Ἑλλάδος. Οἱ πολλοὶ χάρται καὶ ὁ συνοπτικὸς πίναξ, συμπληρῶνουν τὴν ὅλην εἰκόνα καὶ παρουσιάζουν τὸ ἔργον τοῦτο δταν χρήσιμον, ὄχι μόνον εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐιδυκῶν, ἀλλὰ γενικώτερον εἰς ὅσους ἐνδιαφέρονται διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο.

Δ. Κ.

Κύπρου Χ ρ υ σ ά ν θ η: «Πάθος γιὰ ἓνα λεύτερο οὐρανὸ» (ποίημα).

Ὁ κ. Χρυσάνθης εἶναι Κύπριος. Ἐξῆσε ἀπὸ κοντὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα τοῦ ὠραίου νησιοῦ του καὶ με γεμάτα τὰ στήθια του ἀπ' τὸ ζωογόνο ἀέρα τῆς ἐλευθερίας, με θαμπωμένα κ' ἐκστατικὰ τὰ μάτια του ἀπὸ τόσοις ἥρωϊσμοῦς καὶ θυσίαις γιὰ τὴν κατάρτησίν τῆς, κ' ἀκόμα με τὴν πεποίθησι πὼς ὄλ' αὐτὰ, ὅπως καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ποῦ προήλθε — ἡ μερικὴ καὶ τόσο ἰσχνὴ ἔστω ἱκανοποίησι τῶν πόθων τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ — στέκουν ἐπιτεύγματα ἐνὸς πνευματικοῦ, κατὰ κύριον λόγον, ἀγῶνα, ἔγραψε τὰ ποιήματα τῆς συλλογῆς αὐτῆς.

Ἀνήκουν ἀναμφισβήτητα στὴ νεώτερη καὶ ὄχι στὴν παραδοσιακὴ ποίηση, με κύρια χαρακτηριστικὰ τους τὴν πλοῦσια ἐναλλαγὴ τῶν εἰκόνων, τὴν λιτότητα τῶν ἐκφραστικῶν μέσων — μιὰ λιτότητα ποῦ χαρίζει στὴν ποίησι τοῦ κ. Χρυσάνθῃ, διαφάνεια καὶ στυλιπνότητα, τόσο στὴν ἔκφραση, ὅσο καὶ στὰ νοήματα — τὸν πηγαῖο λυρισμὸ τους, καὶ ἀκόμα τίς πλούσιες ἰδέες τους.

Ὅλα τὰ ποιήματα τῆς συλλογῆς πείθουν, γιὰ τὰ πολὺ ἀξιόλογα ποιητικὰ προσόντα τοῦ κ. Χρυσάνθῃ καὶ γιὰ τὴ γνήσια λυρική φλέβα του. Θάθελα ἰδιαίτερα νὰ σημειώσω τὰ ποιήματα: «Νεκρὸς πολεμιστῆς» (ἀντιγράφο ἀπὸ τὸ ἔξοχο αὐτὸ ποίημα τοῦς ἀκολούθους στίχους: «Ἐίχε μιὰ νεότητα ἀσυνήθη - καὶ τὴν ὑπόταξε στὸ πνεῦμα... ἔγαιτι εἶχαν πὰ οἱ ἰσοῖ του - τὴν αἰσθησὴ τοῦ πνεύματος... «Μι' ἀνὴν τὸν βρήκαν νὰ κοιμᾶται - στὸ κόκκινο κρεβάτι χρυσαριοῦ. - Ἡ ὀμίχλη με στοργῇ τὸν χάιδευε - γάντι βελούδινο, ἐλαφρὰ σταχί - κι' εἶχε στὸ στήθος τὸ πριαντάφυλλο - τῶν ἑκατὸ θανάτων»), τὰ ποιήματα: «πτῶμα», «πατέρας ἥρωα», «συρματοπλέγματα στὴν Ἐκκλησία» (με τοὺς ἀκολούθους στίχους ἀπὸ τὸ πέλος: «Φυτέψανε φραγμοῦς με σιδερένια ἀγκάθια - νὰ πνίξουνε τὸ πνεῦμα στὴν πηγὴ του. - Καὶ γέμισε με πνεῦμα ὁ τόπος - σὲ μυστικὸς ροές. - Κι' ἔγινε ὁ Οἶκος τοῦ Κυρίου - καινούργο ἀστεῖ τ' οὐρανοῦ»), κ' ἀκόμα τὰ ποιήματα: «συνοικιακὸ ποίσι», «ἡ μπαλάντα τῶν χτυπημένων ἀπὸ μαύμα ἀγοριῶν», «ἀδῆσποτη», «τὸ σκοτωμένο παιδί» καὶ πολλὰ ἄλλα. Ἡ ποίησι τοῦ κ. Χρυσάνθῃ μᾶς ἱκανοποιεῖ γιὰ τὴ γνησιότητά της καὶ γιὰ τὴν ἀλήθειά της.

Νεστ. Π. Μ π ο ὑ μ π ο υ λ η: «Τὰ Ναταῖα» (ποίημα).

Ἀνστυχῶς δὲ σχηματίσαμε τὴν ἴδιαν ἀγαθὴ ἐντύπωση κ' ἀπ' τὴν ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ κ. Μπούμπουλη. Τὸ ἀντίθετο μάλιστα, θὰ εἰχόμεστε τὴ συλλογὴ αὐτὴ νὰ μὴ τὴν εἶχε τυπώσει. Ἀποροῦμε ἀκόμα πὼς τοῦ ἔλειψε καὶ ἡ πὺδ στοιχειώδης αὐτοκριτικὴ γιὰ τὴν ἀξία τῶν ποιημάτων ποῦ μᾶς παρουσίασε. Γιὰτὶ ἐκεῖνο ποῦ χαρακτηρίζει τὰ ποιήματα αὐτὰ τοῦ κ. Μπούμπουλη εἶναι ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἀπουσία τῆς ποίησης, ἡ φλυαρία, ἡ ἄγνοια καὶ τῶν πὺδ βασικῶν στιχογραφικῶν κανόνων, τὸ ἀνακάτομα δημοτικῆς καὶ καθαρεύουσας, ποῦ δὲν ἔχει οὔτε καὶ τὴν παραμικρὴ αἰσθητικὴ δικαίωση, ἓνα σωρὸ... ὑπόσημειώσεις (τόσο ἀνάμοστες σὲ ποιήματα), κ' ἀκόμα ἓνα ἀνακάτομα σὲ ἰδέες τους. Ἀντιοῦμαι πολὺ, ἀλλ' αὐτὴ εἶναι γυμνὴ ἢ ἀλήθεια γιὰ τὰ ποιήματα τοῦ κ. Μπούμπουλη.

Ἐ λ λ η ν ι κ ο ὺ Π ν ε υ μ α τ ι κ ο ὺ Ὁ μ ἰ λ ο υ (Κύπρου): Φιλολογικὴ Κύπρος 1960 (ἡμερολόγιο).

Γιὰ τὸν ὀγκώδη τόμο «Φιλολογικὴ Κύπρος 1960», ποῦ εἶναι στὸν πύπο τῶν παλαιῶν ἡμερολογίων, δὲν ἔχουμε παρὰ τὰ ἐκφράσομε τὴν ἀνεπιφύλακτὴ ἱκανοποίησή μας. Μέσα σὲ 228 σελίδες του ἀντικαθερτίζεται ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἥρωϊκοῦ νησιοῦ, ποῦ ἔχει νὰ ἐπιδείξει

ἐναν ἀξιοζήλευτο πολιτισμό, ἀπὸ τὰ παλῆα χρόνια ἴσαμε σήμερα, σ' ἔλους τοὺς ποιεῖς. Ἔτσι ἀπὸ τῆς σελίδος τοῦ τόμου αὐτοῦ ἐμφανίζονται στίς καλλιτέρες ἐργασίαι τους, οἱ πὺδ σημαντικοὶ ἐκπρόσωποι τῆς σημερινῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ζωῆς τοῦ νησιοῦ, πὺδ παρουσιάζουν τῆς ἐπιτεύξεις τους σὲ ὅλα τὰ εἶδη τοῦ λόγου (ποίησι, διήγημα, νουβέλα, μελέτη κλπ.) κ' ἀκόμα καὶ σὲ ἄλλους τομεῖς τῆς τέχνης, ὅπως στὴ ζωγραφικῆ, γλυπτικῆ, μουσικῆ κλπ. Θὰ θέλαμε ἰδιαίτερα νὰ τονίσουμε καὶ τὴν ἐξαιρετικὴ ἐμφάνισι τοῦ τόμου. Ἰδιαίτερα τὴν ἐκτὸς κειμένου εἰκονογράφησίν του, πὺδ περιλαμβάνει ἔργα Κυπρίων καλλιτεχνῶν σὲ πολὺ ἀξιοπροσέκτες συνθέσεις τους. Πάντα νιώθουμε μὴν ἀνυπόκριτη χαρὰ γιὰ ὅτι καλὸ καὶ ἄξιό μᾶς ἔρχεται ἀπὸ τὸ πολυβασανισμένο νησί τῆς Κύπρου.

ΑΓΓΕΛΟΣ Ν. ΜΟΣΧΟΣ

★

Ἐδαγγέλου Σ. Σ τ α μ ἄ τ η: Ἐ'Ανθολογία ἀρχαίων κειμένων — Μαθηματικά — Ἀστρονομία — Φυσικὴ — Μηχανικὴ — Γεωγραφία», σ. 107, Ἀθήναι 1960.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ θετικαὶ ἐπιστῆμαι ἔχουν τὴν καταγωγὴν των ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἦσαν ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι πρῶτοι ἔδωσαν τὰς βάσεις καὶ ἐκαλλιέργησαν τὰ Μαθηματικά, τὴν Ἀστρονομίαν, τὴν Φυσικὴν. Δὲν ἔτυχε ὅμως ποτέ, οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ μᾶς, νὰ διαβάσωμε τὰ ἀρχαῖα κείμενα τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὰς θετικὰς ἐπιστῆμας. Δὲν μᾶς ἐδόθη ἡ εὐκαιρία, κυρίως ὅταν φοιτούσαμε εἰς τὸ Γυμνάσιον, νὰ μελετήσωμε μερικὰ κεφάλαια τῆς φυσικῆς ἢ θεωρήματα τῆς γεωμετρίας ὅπως ἀκριβῶς τὰ διέτύπωσαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες.

Δι' αὐτὸ ἡ σκέψις τοῦ κ. Σταμάτη, νὰ διδάσκωνται εἰς τὰ γυμνάσια ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα κείμενα τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν εἶναι πολὺ καλὴ καὶ αὐτὸν τὸν σκοπὸν ἔχει καὶ ἡ ἔκδοσις τοῦ βιβλίου του.

Τὰ κείμενα τὰ ὁποῖα περιλαμβάνει ἡ Ἀνθολογία ἀναφέρονται εἰς τὰ Μαθηματικά, τὴν Ἀστρονομίαν, τὴν Φυσικὴν, τὴν Μηχανικὴν καὶ τὴν Γεωγραφίαν. Ἐκλήθηται κανεὶς ὅταν βλέπη ὅτι καὶ λεπτομερικὰ ἀκόμη θεωρήματα ἦσαν γνωστὰ καὶ εἶχαν ἀποδειχθῆ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ἐκεῖνην. Ὁ Σωκράτης π. χ. ἐγνώριζεν ὅτι ἡ τετραγωνικὴ ρίζα τῶν ἀριθμῶν 3, 5, 6... εἶναι ἀριθμοὶ ἀσύμμετροι, ὅπως ἐπίσης ὅτι ἐδοθέντος τετραγώνου ἢ πλευρὰ τοῦ διπλασίου τετραγώνου εἶναι ἡ διαγώνιος τοῦ δοθέντος τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσονται εἰς τοὺς διαλόγους του μετὰ τὸν Μένωνα καὶ τὸν Θεαίτητο, καὶ τῶν ὁμοίων τὰ ἀποσπάσματα εὐρίσκωμεν εἰς τὸ κεφάλαιον τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὰ Μαθηματικά.

Μὲ πολλὴν ἐπιτυχίαν ἔχουν ἐκλεγθῆ ὅλα τὰ κείμενα, διότι καὶ ἐνδιαφέρον ἔχουν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κατανόησιν δὲν παρουσιάζουν μεγάλην δυσκολίαν, ἐφ' ὅσον εἶναι κείμενα ἀνάλογα μὲ

ἐκεῖνα τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν τὰ ὁποῖα περιλαμβάνει τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα τῶν Γυμνασίων. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ συναντήσῃ ὁ ἀναγνώστης, ἔχει προβλέψει ὁ συγγραφεὺς καὶ παραθέτει εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου ἀρκετὰς ἐπεξηγήσεις τῶν δυσνοητῶν περιχοπῶν.

Ἔτσι δίδεται ἡ εὐκαιρία εἰς τὸν μαθητὴν νὰ μάθῃ ἀπὸ πὺδ ξεκίνησαν αἱ θετικαὶ ἐπιστῆμαι, καὶ νὰ καταλάβῃ ὅτι αὐτὰ πὺδ διδάσκειται σήμερα δὲν εἶναι ἀνακαλύψεις τῶν τελευταίων αἰώνων, ἀλλὰ ἔχουν ἰστορίαν ἀρκετῶν χιλιῶδων ἐτῶν, χωρὶς τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων νὰ ἔφερε καμμίαν μεταβολὴν εἰς ὅτι εἶχε ἀποδειχθῆ τὴν ἐποχὴν ἐκεῖνην. Ἡ ἀλήθεια αὕτη ἐνισχύεται ἀκόμη περισσότερο εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ κεφαλαίου, πάλι τῶν Μαθηματικῶν, ὅπου ἀναφέρονται πολλὰ ἀξιώματα καὶ θεωρήματα, ὅπως ἀκριβῶς τὰ εἶχε διατυπώσει καὶ ἀποδείξει ὁ Εὐκλείδης. Ἀντιστοιχῶς καὶ εἰς τὰ ὑπόλοιπα κεφάλαια τοῦ βιβλίου μετὰ πολλὴν ἐπιτυχίαν ἔχουν ἐκλεγθῆ αἱ κατάλληλοι περιχοπαὶ τῶν ἀρχαίων κειμένων, πρᾶσιματα δὲ σχήματα πλαισιώνουν ὁλόκληρον τὸ βιβλίον, ἰδίως ὅμως τὸ κεφάλαιον τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν Μηχανικὴν.

Τέλος μίαν σύντομον ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν Μαθηματικῶν κλείνει τὸ βιβλίον, μετὰ σκοπὸν νὰ βοηθήσῃ τὸν μαθητὴν νὰ καταλάβῃ καλύτερα τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου καὶ νὰ νοιώσῃ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἦσαν ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἐθεμελίωσαν τὰς θετικὰς ἐπιστῆμας.

Εἰς τὸν πρόλογον ἀναφέρει ὁ σ. γνώμων τοῦ διαπρεποῦς Γερμανοῦ καθηγητοῦ Max von Laue (βραβεῖον Nobel Φυσικῆς) ὅστις ἐτόνιζεν εἰς τὰς παραδόσεις του, ὅτι ὀφείλει χάριτας εἰς τὴν Θεῖαν Πρόνοιαν, διότι ἠδῶκεσε νὰ μάθῃ εἰς τὸ Γυμνάσιον ἀρχαῖα Ἑλληνικά. Γράφει δὲ ἀλλαγῶς ὁ Laue ὅτι «Δι' ἐκείνους οἵτινες ἐπιχειροῦσι σήμερον περισσότερον ἢ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας νὰ προσελκύσωσι πολλοὺς νέους εἰς τὰς ἐπιστῆμας, καὶ τὰς φυσικὰς θεσθίως, ἔχω νὰ προσφέρω μίαν συνταγὴν: Στείλατε τοὺς νέους εἰς τὸ ἀνθρωπιστικὸν γυμνάσιον καὶ ἀφίσατέ τους ἐκεῖ νὰ ἐκμάθωσι καλῶς τὰς ἀρχαίας γλώσσας».

Πρέπει νὰ συγχαροῦμε τὸν κ. Σταμάτην διὰ τὴν ὥραν ἐμπνευσιν πὺδ εἶχε νὰ ἐκδώσῃ τὸ βιβλίον αὐτό, καὶ νὰ εὐχηθῶμε γρήγορα τὸ Ἐπιτελεθῆναι τῆς Παιδείας νὰ τὸ ἐγκρίνη πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν.

Μ. Γ.

★

Pierre L' Ermite: «Ὁχι ἱερὸς μετὰξὺ μᾶς» μετάφ. Στέλλας Πλευράκη, Θεσσαλονίκη 1959.

Μία κοπέλλα μετὰ χριστιανικὴ ἀνατροφὴ, μετὰ ζωὴ πνευματικὴ, μετὰ προσφορὰ μέσα στὴν ἐνορία της... Ὁ γάμος της μετὰ ἕνα ἀριστοκρατικὸν νέον, διηγόρο, πὺδ ὑποκρίνεται πρηνῶς πὺδ πιστὸν, γιὰ νὰ ἀποκαλύθῃ μετὰ τὸ χαρακτῆρα του... Οἱ προσπάθειες τοῦ συζύγου-δάσκαρα ἀπαιτητικῆς ἢ ὑπολα ἀφωσιωμένες-γιὰ νὰ ξεστρατίσουν τὴ νέα ἀπ' τὸ δρόμο πῆς ἐκκλη-

σίας... Τὸ ράγιμα τῶν ιδανικῶν, μὰ καὶ ἡ σύγχρονη ἀποκάλυψι τοῦ γραμμισμένου εἰδώλου τῆς συζητητικῆς πίστεως... Ὁ ψυχικὸς κλονισμὸς τῆς γυναικῆς καὶ τὰ δάκρυα ἀπελπισίας τοῦ ἀνδρα... Δυὸ ζωὲς συντρίμμα... Ἐνα σπιτικὸ κατεστραμμένο... Στὰ 21 τῆς χρόνια ἡ Λουκιανή... στὰ 27 αὐτῶν.. «Τὸ ἔργο τοῦ μοντέρου ἀνθρώπου!»... Τὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου.

Ὁ Pierre L' Ermitte (ιερεὺς Edmond Louitl †1959) δὲν εἶναι μόνον γιὰ τὴ Γαλλία κορυφαῖος λογοτέχνης, ἀληθινὰ χριστιανὸς διανοούμενος, κοινωνικὸς ἐργάτης. Ἡ φήμη του ἐξαπλώθηκε. Καὶ τὰ ἔργα του ἔχουν γνωρίσει ἐπανελημμένες ἐκδόσεις καὶ μεταφράσεις. (βλ. «Ἀκτίνες» 1938 σ. 85, 1941 σ. 213 ἐξ., 1959 σ. 403). Γι' αὐτὸ ἐδῶ περικτενεύει κάθε κρίσι γιὰ τὸ ἔργο του.

Ἡ νουβέλα του αὐτῆ, ἀπλὰ καὶ μὲ χάρι γραμμένη, καὶ ἀπλὰ μεταφρασμένη, γιὰ τὸ ἑλληνικὸ κοινόν, ἀπὸ τὴν κ. Πλευράκη, δὲν μᾶς γοητεύει μόνον, μᾶς δημιουργεῖ καὶ τὸ κατάλληλο κλίμα γιὰ ν' ἀναπτυχθῆ ἡ καλλιέργεια προσγειωμένης σκέψεως. Ἀλήθειες ὑπογοραμμισμένες, σὰν τις παρακάτω: «Ἡ εὐτυχία ἢ δυστυχία χρονολογεῖται ἀπ' τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου», «Τὸ μόνον μέτρο γιὰ ν' ἀγαπᾶ κανεὶς τὸ Θεὸ εἶναι νὰ τὸν ἀγαπᾶ χωρὶς ὄρια», «Ἀγαπᾶς σημαίνει ὅτι θέλεις τὸ καλὸ τοῦ προσώπου ποὺ ἀγαπᾶς», «Μιὰ γῆ μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι καλλιερρημένη. Τὸ κυριώτερον εἶναι νὰ ξέρωμε ἂν εἶναι καλλιερρησίμη», κλπ., μᾶς δίδουν ἀφορμὴ γιὰ ροαδαρίσματα τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς ζωῆς μας.

Ὁ σ. ζητᾶ ἐνὰ δόση ὁ Θεός, τὸ βιβλίον αὐτό, στὸ κατώφλι τοῦ μοντέρου γάμου νὰ κἀν μερικοὺς νὰ σκεφθοῦν. Δὲν ἔχομε παρὰ νὰ εὐχηθοῦμε τὸ ἴδιο καὶ ἡμεῖς στοὺς δικούς μας νέους καὶ τὶς νέες μας.

Γ. Μ. Χ.

★

Ἄντ. Λ ε ο ν ἄ ρ δ ο υ: «Σταυροὶ καὶ Δάφνες» ἔκδ. Χ.Ε.Ε.Λ.

Σκιτσάκια μικρά, ἀπλὰ καλογραμμένα. Χωρὶς σκηνικὲς ἀπαιτήσεις, μὲ ἕνα ἀπλὸ διάλογο, λένε αὐτὸ ποὺ θέλουν νὰ ποῦν γιὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ καλοῦ ἐναντὶα στὸ κακόν, τῆς δικαιοσύνης ἐναντὶα στὴν ἀδικία, τῆς λευτεριάς ἐναντὶα στὴ δουλεία. Ἰμνοῦν τοὺς ἄθλους τῶν παιδιῶν τῆς Ἑλλάδος στὸ Μεσολόγγι, στὴν Ἀλβανία

καὶ στὴν Κύπρο. Ἐλέγχουν τὴν στάσι τῶν συμμάχων τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ μαθηταὶ τῶν σχολείων θὰ βροῦν μὲ τὸ βιβλίον αὐτὸ τὴ λαμπρὴ εὐκαιρία νὰ παίξουν καὶ ν' ἀναπαραστήσουν τὴν ματωμένη μὰ ἡρωικὴ ψυχὴ τοῦ Ἑλληνα.

Γ. Μ.

✦

Ἀλεξάνδρου Π. Γ ι α ν ν α κ ο π ο ὕ λ ο υ, Μαθηματικῶν, Διευθυντοῦ τῆς Ἑλληνογαλλικῆς Σχολῆς Μοναχῶν Οὐδουσιανῶν: «Ἡ κρίσις τῶν Μαθηματικῶν καὶ ἡ διδασκαλία αὐτῶν», Ἀθήνα 1960.

Τὸ πρόβλημα τῆς Παιδείας σ' ὁλόκληρον τὸν κόσμον, ἀπ' τὴν μία ἄκρη ὡς τὴν ἄλλη τοῦ πλανῆτη μας, ἀποτελεῖ στόχον καὶ κέντρον ἐνδιαφέροντος τῶν πλὴ ἐκλεκτῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἀνθρωπίνου Πνεύματος. Εἶναι τίτλος τιμῆς, σὲ μιὰ πολιτισμένη χώρα, νὰ μετέχη κανεὶς καὶ νὰ συμβάλῃ μαζί μὲ δεκάδες ἄλλων συνεργατῶν, στὴ μελέτη προβλημάτων ποὺ θὰ ἀντιμετωπῆ ἡ Παιδεία τῆς ὕστερα ἀπὸ πέντε καὶ δέκα χρόνια.

Ὁ σ. γνωστὸς ἀπ' τὴν παλαιότερη συγγραφικὴ του δράσι, ἔκαμε ὄντως μιὰ σπουδαία προσπάθεια. Κάθησε καὶ ἔβαλε πάνω στο χαρτί ἕνα κομμάτι καρδιάς, ἕνα κομμάτι τῆς δικῆς του ζωῆς, τοῦ δικοῦ του πολύχρονου μόχθου. Ἀπ' τὴν δική του σκοπιά, κατάφερε μὲ τρόπον ζωντανόν καὶ ἀπλόν νὰ ἐξετάσῃ διεξοδικὰ καὶ πολύπλευρα, ὄχι μόνον τὴν κρίσι ποὺ ἐμφανίζει ἡ διδασκαλία τῶν Μαθηματικῶν στὴν ἐποχὴ μας, ἀλλ' ἀκόμη περισσότερο, ν' ἀνιχνεύσῃ τὰ αἰτία, νὰ προσφέρῃ λύσεις, ὑποδείξεις, ἀπόψεις, σχέδια...

Προσφέρει καὶ ἀναλύει μιὰ μεθοδικὴ διδασκαλία, συγχρονισμένη καὶ σοβαρὴ, στηριγμένη σὲ πρόσφατα πορίσματα τῆς Παιδαγωγικῆς, τῆς Διαδασκτικῆς καὶ τῆς Ψυχολογίας. Ἀπασχολεῖται μὲ τὶς γενικὲς ἀρχὰς ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ διδάσκοντος, μὲ τὰς μεθόδους διδασκαλίας (ἰδιαιτέρη προβολὴ γίνεται γιὰ τὸ «Σχολεῖο Ἐργασίας») ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν στάσι τοῦ σύγχρονου Ἑλληνόπουλου πρὸς τὰ Μαθηματικά.

Ὁ σ. πραγματεύεται μὲ ἄνεσι καὶ δύναμι τὸ θέμα του, πρῶτα γιὰ τὸ μελέτησε καὶ ὕστερα γιὰ τὸ πίστεψε στὴν ἀναγκαιότητα τῆς νέας πνοῆς καὶ στὴ δυνατότητα τοῦ παραμερισμοῦ τῆς κρίσεως.

Π. Μ.

Μηνιαῖον Περιοδικὸν «Ἀκτίνες», ὄργανον τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημονῶν» Ἐκδοσις Χριστ. Ἐνώσεως «Ἀκτίνες». Γραφεῖα: ὁδὸς Καρύττη 14, Ἀθήνα (Τηλ. 35-023).— Θεσσαλονίκης: Ἄγ. Σοφίας 38. — Ὑπεύθυνος: Γ. Δ. Ἰατρίδης, κατοικία Ἀριστοφάνους 10 Ἀθήνα (1). — Ἐγγραφὴ συνδρομῆ δρχ. 45, ἐξωτ. δολλ. 3 — Προϊστ. τυπογραφείου: Δ. Παπακωνσταντίνου, Μαυρομιχάλη 176.—Χειρόγραφα δημοσιευόμενα ἢ μή, δὲν ἐπιστρέφονται.